

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ПЕНКАЛЬ НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК (336.71+368.03):330.131.7(477)

**РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО
СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
кандидат економічних наук, професор
Михайловська Ірина Михайлівна

Тернопіль – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	С. 3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ	13
1.1. Узагальнення сутності термінів «ризик фінансових установ» і «ризик-менеджмент»	13
1.2. Систематизація наукових підходів до визначення типів банківських ризиків та ризиків страхових компаній	29
1.3. Генеза понятійного апарату процесу взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку	44
Висновки до розділу 1	58
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ СТРАХОВОГО ТА БАНКІВСЬКОГО СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ	61
2.1. Аналіз банківського та страхового секторів та їх вплив на стабільність фінансового ринку	61
2.2. Фактори впливу на взаємодію банків і страхових компаній та особливості її організаційних видів	86
2.3. Методичні підходи до оцінки ризиків взаємодії банків і страхових компаній	113
Висновки до розділу 2	135
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ	137
3.1. Формування комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній	137
3.2. Карта ризиків як ефективний інструмент ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній	153
3.3. Удосконалення інформаційного забезпечення механізму ризик- менеджменту взаємодії банків і страхових компаній	163
Висновки до розділу 3	179
Висновки	182
Додатки	186
Список використаних джерел	247

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВД – вихідна інформація і документація;
- ЗЕД – зовнішньоекономічна діяльність;
- ЕОМ – електронна обчислювальна машина;
- ЄС – Європейський союз;
- ІС – інформаційна система;
- ІСКБ – Інтеграція страхових компаній з банками;
- КМУ – Кабінет Міністрів України;
- КСУР – Комплексна система управління ризиками підприємства;
- ВП (П) – вихідний продукт;
- ПЗ – програмне забезпечення;
- ПФГ – промислово-фінансова група;
- СГ – страхова група;
- СК – страхова компанія;
- ФК – фінансовий конгломерат;
- AV (Asset Value) – вартість ресурсу;
- ALE (Annual Loss Exposure) – підсумкові очікувані втрати від конкретної загрози за певний період часу;
- ARO (Annual Rate of Occurrence) – оцінка вірогідності реалізації загрози;
- EF (Exposure Factor) – міра уразливості ресурсу до загрози;
- ERM (Enterprise Risk Management) – комплексна система управління ризиками підприємства;
- ISO (International Organization for Standardization) – Міжнародна організація із стандартизації;
- IT (Information Technology) – інформаційні технології;
- NIST (National Institute of Standards and Technology) – Національний інститут стандартів та технологій.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку фінансового ринку характеризується інтенсивними інтеграційними процесами та посиленням взаємодії його інститутів. Інтеграція фінансових установ є порівняно новим явищем для фінансового ринку України, тому сьогодні не сформовано єдиного підходу до взаємодії окремих інститутів фінансового ринку та управління ризиками, які виникають.

Банківський та страховий сектори прийнято вважати одним з найбільш перспективних напрямів формування стратегічних альянсів, оскільки саме в цих секторах існує значний обсяг капіталів, які потребують ефективного використання і диверсифікації їх діяльності задля підвищення рівня прибутковості. У процесі діяльності банків і страхових компаній виникає чимало ризиків, які є взаємопов'язаними, особливо при виникненні різних способів співпраці і видів взаємодії цих інституцій.

Усе зазначене дозволяє стверджувати про актуальність удосконалення комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній, складовими елементами якої є керівна підсистема і керована підсистема з функціонально-організаційними та ресурсними складовими, з реалізуючим важелем – механізмом ризик-менеджменту для відповідних організаційних видів, які охоплюють максимум можливих і оптимальних варіантів для використання в українських реаліях.

Дослідженню окремих питань у сфері оцінки ризиків і ризик-менеджменту присвячені праці провідних вчених зі сфери банківської справи, теорії економічного ризику, фінансового менеджменту та страхової справи: К. В. Багмет, В. В. Вітлінського, В. В. Вуколова, В. М. Гранатурова, А. І. Грищенко, Л. І. Донець, А. М. Єрмошенко, С. В. Закомлистова, В. А. Зинкевича, І. Ю. Івченко, Г. М. Марковіца (Н. М. Markowitz), Н. І. Машиної,

М. Міллера (M. Miller), І. М. Михайловської, Ф. Модільяні (F. Modigliani), Ф. Найта (F. Knight), А. О. Недосекіна, Р. Б. Сабодаш, Л. Я. Слободи, А. О. Старостіної, Т. А. Степанової, Ю. В. Тюленєвої, Н. В. Хохлова, В. В. Черкасова та багатьох інших.

Засади взаємодії страхових компаній з банками на фінансовому ринку та питання вивчення ризиків при інтеграції досліджені у роботах Л. Є. Альошиної, Р. Р. Арутюнян, Н. Л. Іващук, Ю. М. Клапківа, В. М. Кремень, Роберта Чепмена (Robert J. Chapman), Р. Джей Херрінг (R. J. Herring), Ей Джей Медсен (A. G. Madsen), Р. Воулсона (R. G. Walsen), А. Месяз-Хандшке (A. Messyasz-Handsckhe), К. Саай (K. Sahay), І. Школьника (I. Shkolnyk), Чарльза С. Тапієро (Charles S. Tapiero), В. П. Варта (W. P. Warth), В. Ледерофа (V. Ledéroff), Т. В. Бута, І. М. Кожевнікової та ін.

Відаючи належне значному науковому доробку названих вчених, необхідно наголосити на відсутності єдиного підходу до класифікації видів взаємодії з теоретичної та практичної точок зору. Недослідженими залишаються питання ризик-менеджменту при відповідних видах взаємодії банків і страхових компаній.

Відтак необхідність вирішення окреслених завдань у сфері ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній зумовлюють актуальність теми, мету, завдання, структуру і зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичних планів науково-дослідних робіт Хмельницького національного університету. При виконанні теми «Управління недержавною підсистемою інфраструктури фінансового ринку для забезпечення соціально-економічного розвитку країни» (номер державної реєстрації 0111U002302) автором удосконалено підходи щодо взаємодії банків та страхових компаній на договірній основі, на основі агентських

відносин та на рівні інститутів. Розроблені комплексні системи ризик-менеджменту для відповідних видів взаємодії.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад, методичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній на фінансовому ринку України.

Для досягнення поставленої мети було визначено і реалізовано такі взаємопов'язані завдання теоретичного, методичного і практичного характеру:

– уточнити теоретичні підходи до трактування поняття «ризик фінансових установ» з метою ідентифікації понятійного апарату діяльності фінансових установ;

– обґрунтувати поняття «ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку» для поглиблення розуміння процесів та управлінських дій щодо забезпечення оптимального співвідношення прибутку та ризику;

– проаналізувати підходи до типологізації банківських ризиків і ризиків страхових компаній та обґрунтувати наявність ризиків, які впливають на діяльність банківського і страхового сегментів фінансового ринку при їх взаємодії;

– дослідити генезу наукових поглядів та понятійного апарату процесу інтеграції банків та страхових компаній з метою формування теоретичних та методичних засад взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку;

– визначити особливості організаційних видів та інституційно-правових основ взаємодії банків і страхових компаній з метою досягнення максимальної результативності їх спільної діяльності;

– удосконалити комплексну систему ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній для різних організаційних видів з урахуванням механізму ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній як складової комплексної системи ризик-менеджменту;

– удосконалити науково-методичний підхід щодо оцінки спільних ризиків взаємодії банків і страхових компаній з метою визначення ймовірності настання ризикової ситуації;

– обґрунтувати напрями інформаційного забезпечення механізму ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є процеси ризик-менеджменту, що виникають під час взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку.

Предметом дослідження є теоретичні засади, науково-методичні підходи до взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку і практичні аспекти організації системи ризик-менеджменту.

Методи дослідження. В ході дослідження використовувалися такі методи, прийоми і принципи: системний підхід, дедукція, індукція, історико-економічний аналіз, якісний аналіз і синтез – при обґрунтуванні понять «ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку», «взаємодія банків і страхових компаній» і при визначенні етапів розвитку взаємодії банків і страхових компаній та ризиків взаємодії банків і страхових компаній, економіко-статистичний аналіз – при дослідженні тенденцій розвитку банківського та страхового секторів фінансового ринку, експертна оцінка – для анкетування за допомогою інтерв'ю, структурно-логічний, дискримінантний і кореляційний аналізи – при визначенні рівня впливу ризиків для різних організаційних видів взаємодії, графічний аналіз – для візуалізації результатів дослідження при

побудові схем, графіків, поліноміальних ліній тренду, пелюсткових діаграм, карт ризиків.

Інформаційною базою дослідження є закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України та інша нормативно-правова база, звіти та офіційні статистичні матеріали Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг і Національного банку України, монографічна література, наукові доповіді і періодика з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико- методичних засад та надання науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній на фінансовому ринку України. У процесі дослідження були отримані такі наукові результати:

удосконалено:

– трактування «ризик-менеджменту взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку» як сукупності дій, заходів і прийомів з виявлення і оцінювання ризиків, що використовують банки та страхові компанії у процесі організації різних видів взаємодії, спрямованих на оптимізацію надання банківських та страхових послуг на ринку. Визначено основні види ефектів від взаємодії банків і страхових компаній. На відміну від існуючих, таке тлумачення відображає оптимальність співвідношення прибутку та ризику, тобто, такий рівень, що відповідатиме поставленим на певний момент цілям суб'єктів фінансового ринку;

– на основі систематизації банківських ризиків і ризиків страхових компаній, обґрунтовано спільні ризики, які суттєво впливають на фінансові результати діяльності банків і страхових компаній при їх взаємодії, та типологізацію ризиків з виокремленням кредитного, ринкового, операційного, інформаційного ризику, ризиків ліквідності, цілеспрямування,

маркетингу та менеджменту, що є особливо актуальним для суб'єктів господарювання усіх форм власності в контексті стратегічного аналізу та планування у високо конкурентному середовищі;

– науково-методичний підхід до встановлення рівня вагомості ризиків взаємодії банків і страхових компаній на основі використання анкети інтерв'ю та побудови стратегічних карт ризик-менеджменту. За допомогою запропонованого інструментарію доцільно визначати можливість ризикової ситуації за кожним спільним видом ризику при взаємодії банків та страхових компаній, що дає чітке бачення позитивних і негативних аспектів діяльності банків та страхових компаній, знання конкурентного ринкового середовища та місії на ринку, визначення основних стратегічних перспектив і результативності бізнесу;

– підходи до формування комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній з огляду на визначення та обґрунтування складу і особливостей функціонування елементів механізму ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній з ідентифікацією таких складових: суб'єкти (банки та страхові компанії), об'єкти (ризики взаємодії), інструменти оцінки ризиків, функції механізму, забезпечення механізму, принципи механізму, методи ризик-менеджменту. Такий підхід дає можливість забезпечити максимальний ефект від взаємодії банків та страхових компаній з урахуванням прийнятих ризиків відповідного рівня;

набули подальшого розвитку:

– трактування поняття «ризик фінансових установ», яке, на відміну від існуючих, акцентує увагу на досягненні фінансовими установами позитивних, нульових, негативних результатів унаслідок прояву одного або більшої кількості ризикоутворюючих факторів;

– тлумачення поняття «взаємодія банків і страхових компаній», яке, на відміну від існуючого визначення «інтеграція страхових компаній з

банками», є більш широким поняттям і дозволяє оцінити посилення ризиків такої взаємодії за рахунок сукупності організаційних підходів, механізмів прийняття рішень та управління рухом фінансових ресурсів банків і страхових компаній;

– визначення організаційних видів взаємодії банків і страхових компаній для комплексної системи ризик-менеджменту: 1) на основі договірних відносин (клієнтських); 2) на основі агентських відносин (збутових); 3) на основі відносин власності. Така структура дає змогу системно визначити організаційну будову, зміст виду відносин, об'єднаних фінансових ресурсів та отримати максимальні прибутки в розрізі організаційного виду взаємодії, на основі якого співпрацюють фінансові інститути;

– науково-теоретичні підходи щодо обґрунтування напрямів удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії банків і страхових компаній на основі побудови інформаційно-аналітичного комплексу такої взаємодії з урахуванням специфічних вимог цих інститутів як сегментів фінансового ринку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці теоретичних засад, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній в умовах вітчизняної економіки.

Наукові результати, отримані у дисертації, пройшли апробацію і використовуються у практичній діяльності банків: АТ «Укргазбанк» (м. Хмельницький) (довідка № 8 від 21.01.2015 р.); ПАТ «Акцент-Банк» (м. Хмельницький) (довідка № 11 від 19.03.2015 р.) і страхових компаній: ПрАТ «Страхове товариство «Іллічівське»» (м. Хмельницький) (довідка № 98 від 28.05.2015 р.); страхової групи «ТАС» (м. Хмельницький) (довідка № 3 від 22.04.2015 р.). Окремі результати дисертаційної роботи використовуються

у навчальному процесі Хмельницького національного університету при викладанні дисциплін «Страховання», «Страховий менеджмент», «Соціальне страхування», «Кредитування і контроль» (довідка № 36 від 11.06.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою роботою, в якій окреслено основні підходи до забезпечення ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній України. Сформульовані в роботі наукові результати, висновки, рекомендації та пропозиції отримані автором одноосібно. Особистий внесок дисертанта в наукових працях, опублікованих у співавторстві, наведений у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися і обговорювалися на тематичних наукових семінарах кафедри фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького національного університету та на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми комп'ютерних технологій 2010» (м. Хмельницький, 2010 р.); «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в контексті глобалізаційних викликів» (м. Хмельницький, 2011 р.); «Актуальні проблеми підвищення якості підготовки фахівців у галузі економіки в умовах сталого економічного розвитку України» (м. Хмельницький, 2012 р.); «Современные проблемы экономики» (Вірменія, м. Єреван, 2013 р.); «Теорія і практика сучасної економіки» (м. Черкаси, 2013 р.); «Современные проблемы экономики» (Вірменія, м. Єреван, 2014 р.); «Економічна ситуація в Україні: проблеми і перспективи» (м. Хмельницький, 2014 р.); «Актуальні проблеми посткризового розвитку банківського сектору України» (м. Київ, 2014 р.); «Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика» (м. Хмельницький, 2014 р.); «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ – Тернопіль, 2015 р.); «Пошук ефективних механізмів промислового розвитку в контексті сучасної

економічної теорії» (м. Київ, 2015 р.); «Перспективи розвитку регіонів: інноваційна діяльність і управління проектами» (м. Львів, 2015 р.); «Проблеми сучасної економіки» (м. Запоріжжя, 2015 р.); «Економіка, управління, право: проблеми та перспективи розвитку» (м. Ковентрі, Велика Британія, 2015 р.); «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Одеса, 2015 р.); «Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика» (м. Хмельницький – Яремче, 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковані у 25 наукових працях, у тому числі: 2 колективних монографіях, 7 статтях у наукових фахових виданнях, з яких 1 публікація – в періодичному науковому виданні іншої держави (Росія), 16 публікаціях апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій – 9,64 друк. арк., особисто автору належить 8,75 друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи викладено на 277 сторінках, основний зміст роботи займає 185 сторінку, у тому числі 24 таблиці (з них 8 займають повну сторінку) та 32 рисунки (з них 6 – на повних сторінках). Список використаних джерел налічує 276 найменувань на 30 сторінках. 12 додатків розміщені на 61 сторінці.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ
В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО
СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

1.1. Узагальнення сутності термінів «ризик фінансових установ» і «ризик-менеджмент»

Функціонування національної економічної системи характеризується невизначеністю поведінки як суб'єктів підприємництва, так і інших її елементів. Тому, якщо не враховувати невизначеність, неможливо правильно описати реальний суб'єкт господарювання, його властивості та поведінку в певних умовах, а також ефективно управляти ними.

Категорії «невизначеність» і «ризик» є невід'ємними складовими умов підприємницької діяльності і основою множини складних і важливих економічних явищ та суспільства в цілому. Проте необхідно зазначити, що проблематика ризику не нова. Вже декілька століть у людській діяльності – в підприємстві, мореплаванні, банківській діяльності тощо, оцінюються ризики, при цьому кожна епоха вносила в життєдіяльність людини нові ризики.

У різних мовах (італійській, французькій та англійській) значення слова «ризик» є близьким і, як правило, вказує на можливість несприятливої події.

Проте, однозначного трактування поняття «ризик» на сучасному етапі немає через складність даного явища, яке за своєю природою має багатоаспектні, а в окремих випадках і протилежні реальні основи. З філологічної точки зору під ризиком розуміють ймовірність настання чогось небажаного (втрати), а з економічної – прийнято розуміти ризик як ймовірність відхилення фактично отриманого результату від запланованого, тобто, настання небажаної події [65].

З'ясуємо, як в економічній літературі вчені-дослідники розглядають поняття «ризик».

Варто зазначити, що у теорії ризику найпоширенішою є думка про те, що поняття ризик ототожнюється із поняттям невизначеності. Такий підхід щодо категорії ризик знайшов своє відображення у працях вчених-економістів неокласичної школи (кінець XIX – початок XX ст.), які тривалий час використовували термін «невизначеність» розуміючи під ним саме «ризик» [28, с. 73].

У економічній літературі термін «ризик» з'явився одночасно з появою теорії підприємництва, першим представником і засновником якої прийнято вважати англійського економіста Ричарда Кантильйона (1680–1734), який був першим представником і засновником теорії підприємництва. Засновником теорії підприємництва було введено поняття «підприємство» та термін «підприємець», саме під підприємцем він вважав людину, яка: «купує за відомою ціною, щоб продати за невідомою» [28, с. 115], а тому підприємець здійснює свою діяльність в умовах ризику і несе відповідальність за ризик.

Ідею того, що тягар ризику є суттю підприємництва, висловлював відомий німецький економіст І. Г. фон Тюнен (1783–1850). Так, у своїй роботі «Ізольована держава» (1850), під прибутком підприємця автор розумів залишковий дохід, що належить підприємцю від валового прибутку після сплати відсотків за інвестований капітал, здійснення оплати послуг управлінцям та відрахування розміру страхового внеску. При цьому страховий внесок визначається ризик підприємства, який важко вирахувати. Таким чином, у цьому випадку дохід підприємця залежить від ризику: непередбачуваного та з ймовірністю збитків, які не можна обчислити. Отже, винагорода підприємця, як зазначає Тюнен, є доходом за взяття на себе всіх ризиків, які жодна СК не може взяти на себе через їхню непередбачуваність. Через неможливість передбачити ймовірність прибутку або збитків

підприємець обов'язково стає «винахідником і дослідником на цій ниві» [29, с. 415].

Теорії підприємництва набули розвиток у працях «Трактат політичної економії» (1803) і «Повний курс практичної політичної економії» (1828) французького економіста Жана Батіста Сейя, який також демонстрував зв'язок доходу підприємця та ризику. Так, термін «підприємець» він визначив, як «особа, яка береться за свій рахунок та на свій ризик, та на свою користь виробити який-небудь продукт» [128, с. 398].

Слід зазначити, що автори популярного в світі підручника «Економіст» – Р. Кемпбелл, С. Макконнелл та С. Брю, узагальнивши свою точку зору на підприємництво, визначили підприємця як людину, яка ризикує не лише власним часом, своєю репутацією, але й вкладеними коштами, як власними, так і ділових партнерів/акціонерів [121, с. 26].

Вже понад сторіччя триває науковий дискус щодо єдиного розуміння поняття ризику за допомогою невизначеності [92]. Так, у 1901 році відомим американським ученим Аланом Віллеттом була здійснена спроба виокремити із загальновідомої точки зору на трактування поняття «ризик» саме економічний аспект, що знайшло своє відображення у його науковій праці під назвою «Економічна теорія ризику і страхування». Відповідно до якої поняття «ризик», не зважаючи на різноманітність трактувань, певним чином пов'язане із невизначеністю. Згідно із власного розуміння даних понять, ґрунтуючись на принципах загального детермінізму, ученим було сформовано наступне: «... Всі очевидні явища, зокрема й випадкового характеру, обов'язково є явищами причинно-наслідкового характеру і тому виступають як наслідки інших явищ-причин, але незнання повної групи передумов призводить до ефекту випадковості, тож у людей виникає стан невизначеності» [36, с. 16].

Представниками класичної економічної теорії, а саме Дж. Мілем і Н. Сеніором, економічний ризик ототожнювався з математичним сподіванням збитків, які можливі в процесі реалізації обраного рішення. Таке

звужене тлумачення змісту категорії «ризик» зазнало критики серед деяких економістів [127, с. 73-75].

В основі сучасних досліджень теорії і практики ризику лежать фундаментальні праці таких дослідників, як Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, Р. Найт, Й. Шумпетер та інші [88]. Маршалл у 30-ті роки ХХ ст. одним із перших розглянув проблеми виникнення економічних ризиків. Його роботи поклали початок неокласичній теорії ринку.

Здійснюючи аналіз праць представників неокласичної теорії ризику нами виявлено, що здійснення будь-якої підприємницької діяльності, згідно із думок дослідників, перебуває в умовах невизначеності, а тому підприємець повинен акцентувати увагу на розмірі очікуваного прибутку та розмірі можливого відхилення від середніх величин. Як писав А. Маршалл: «Коли торговець або промисловець купує що-небудь для використання у виробництві або для перепродажу, його попит ґрунтується на очікуванні прибутків, які він звідси може отримати ...» [129, с. 350].

Дж. М. Кейнсом було введено в науку термін «схильність до ризику» під яким він розумів врахування фактора ризику при здійсненні підприємницької діяльності. Оскільки кожен підприємець заради отримання великого прибутку здатен йти на великий ризик. При цьому Дж. Кейнс розглядав три основні фактори психологічної поведінки підприємця, які спонукають останнього йти на ризик: психологічну здатність до споживання, психологічне сприйняття ліквідності та очікування прибутковості капітальних активів [131, с. 157].

У праці загальноновизнаного голови Чиказької економічної школи Френка Найта «Ризик, невизначеність і прибуток» (1921) запропоновано пов'язати прибуток з таким явищем, як невизначеність.

Ризик, який можна вирахувати, за Найтом, припускає фіксований набір факторів, величина яких визначається законами розподілу, розробленими в теорії ймовірностей. Варто зазначити, що Найт той ризик, який неможливо обрахувати, тобто виміряти у кількісному вираженні, визначає як справжню «невизначеність». Даний факт свідчить про реальну непередбаченість у веденні

підприємницької діяльності, так як кожен підприємець може знаходитись у певних неочікуваних ситуаціях, які залежать від впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища та відобразатимуться на його діяльності у майбутньому. З точки зору автора будь-який бізнес може перебувати у стані невизначеності, яку у свою чергу не можливо ні застрахувати, ні капіталізувати чи заздальгідь оплатити [130, с. 522].

Здійснивши аналіз класичної та неокласичної шкіл ми дійшли висновку, що перша школа акцентує свою увагу саме на загрозі, яка і призводить до збиткової діяльності, а представники неокласичної школи акцентують увагу на досягненні поставлених цілей, стверджуючи, що недотримання поставлених цілей може призвести до отримання збитків, розглядаючи ризик як ймовірність відхилень від поставленої мети.

Оцінка ризиків у сфері фінансових деривативів, які виникали внаслідок ціноутворення опціонів знайшла своє відображення в наукових дослідженнях представників школи бізнесу та економіки Блека та Шоулза (1973), Мертона (1973). Наукові дослідження вищезазначених шкіл дали поштовх для розвитку науки в таких напрямках як опціони, ф'ючерси, фінансові технології та управління ризиками [132, с. 206].

Вагомий внесок у розвиток науки зробили Ф. Модільяні, Г. Марковіц, М. Міллер, В. Шарп, які запропонували новий підхід щодо проведення аналізу та оцінки фінансових ризиків відносно прогнозування курсів цінних паперів та аналізу фінансових ринків [123; 138; 245]. Так, ними був розроблений математичний апарат, суть якого полягала в опрацюванні великих масивів економічних величин, які можна кількісно оцінити.

Значним внеском у становлення сучасної теорії ризику стала книга угорських економістів Т. Бачкаї, Д. Месен і Д. Мико «Господарський ризик і методи його вимірювання» (1979), у якій вперше за багато років було зроблено спробу розглянути питання ризику у соціалістичній економіці [24, с.27].

Вчені української (київської) школи (В. Михалевич, О. Ястремський,

В. Вітлінський та їхні учні) зробили вагомий внесок як у методичні питання щодо теорії ризику та невизначеність, так і щодо його інструментарію [62, с. 30; 135, с. 3; 250, с. 16]. Дослідження дали змогу вирішити певні проблеми ризикології. Сучасна наукова фінансово-економічна література надає досить багато різних варіантів визначення поняття «ризик» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Трактування поняття «ризик»

Автор	Визначення поняття «ризик»
І. Трактування, в яких ризик визначається через поведінку суб'єктів в умовах невизначеності	
Неокласична економічна школа	Невизначеність реалізації поставлених цілей [107, с. 84-85]
Бакаєв Л. О.	Невизначеність, пов'язана з вартістю прибутків від інвестицій у кінці періоду [20, с. 78-79]
Донець Л. І.	Ситуативна характеристика діяльності будь-якого виробника, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі наслідки у випадку невдачі [62, с. 14]
Економічна енциклопедія	Невизначеність, пов'язана з прийняттям рішень, реалізація яких відбувається тільки з часом [65, с. 214]
Машина Н. І.	Невизначеність наших фінансових результатів у майбутньому [123, с.18]
Степанова Т. В.	Елемент невизначеності, який може позначитись на діяльності того чи іншого господарського суб'єкта або на здійсненні будь-якої економічної операції [228, с. 32]
Попадюк О.О., Бойко І.А., Моніч Г.А.	Ситуація невизначеності, яка може призвести до позитивного і негативного результату тієї чи іншої економічної дії [171]
ІІ. Трактування, в яких ризик асоціюється з імовірністю одержання негативних наслідків від діяльності	
Бланк І. О.	Можливість настання несприятливої події, пов'язаної з різними видами втрат [26, с. 22]
Бакаєв Л. О.	Можливість втрати чи недоодержання прибутків [20, с. 79-80]
Кірейцев Г. Г.	Можливість виникнення збитку внаслідок дії у переважній більшості зовнішніх факторів, які при оцінці ситуації (перед прийняттям рішення) були невідомі, та вплив яких може змінити ймовірність досягнення бажаного результату [90, с. 208]
Лаврушин О. І.	Можливість фінансових втрат у результаті настання непередбачуваної події [114, с. 118]
Лукаsevич І. Я.	Можливість настання деякої несприятливої події, що тягне за собою виникнення різного роду втрат [117, с. 369]
Машина Н. І.	Дія, яка тією чи іншою мірою загрожує суб'єкту певною втратою [124, с. 14]
Пожар О. М.	Вартісний вираз втрат вірогідної події [168, с.24]
Райзберг Б. А.	Небезпека втрат і можливість одержання збитків [199, с. 38]
Сабір'янова Л.	Потенційно існуюча ймовірність втрати ресурсів чи недоотримання доходів [206, с. 512]

Продовження табл. 1.1

Автор	Визначення поняття «ризик»
Сірий Є. В.	Загроза або небезпека потенційно можливих втрат, збитків у процесі особливого виду діяльності, націленої на досягнення додаткового продукту (прибутку), шляхом творчих дій, комбінацій з організації наявних засобів, ресурсів [214, с. 148]
Старостіна А. О., Кравченко В.	Подія чи група випадкових подій, що приносять збиток об'єкту, який має певний ризик [226, с. 108]
Стоянова Е. С.	Можливість виникнення збитків, яка впливає зі специфіки тих чи інших явищ природи та видів діяльності людини [229, с. 384]
III. Тракткування, в яких ризик визначається як імовірність відхилення від запланованих результатів	
Тюленева Ю. В.	Об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка відображає результат реалізації обраного рішення в ситуації неминучого вибору у ході певної діяльності, враховуючи імовірність успіху, невдачі і відхилення від поставленої цілі, причому всіх трьох наслідків у сукупності [234]
Вітлінський В. В., Наконечний С. І.	Об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору і відображає ступінь досягнення сподіваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих чинників за наявності прямих і зворотних зв'язків [37, с.42]
Гранатуров В. М., Литовченко І. В.	Об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності внаслідок можливого впливу (дії) на нього об'єктивних і/або суб'єктивних факторів, які не враховувалися при його плануванні [51, с. 90]
Лук'янова В. В.	Ситуативна характеристика розвитку системи у просторі і часі, яка носить об'єктивний характер і призводить до зміни рівноважної стійкості системи (або її складових), відображає невизначеність реалізації цільових задач внаслідок впливу ендогенних і/або екзогенних факторів та різних варіантів дій (у т.ч. бездіяльності) суб'єктів ризику [119, с.18-19]
Черкасов В. В.	Об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості і конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату [242, с.56]

Джерело: систематизовано автором на основі [20; 26; 37; 51; 62; 65; 90; 107; 114; 117; 119; 124; 168; 171; 199; 206; 214; 226; 228; 229; 234; 242]

Проаналізувавши визначення поняття «ризик» щодо його застосування в економіці, які наведені у вітчизняній та зарубіжній літературі, ми виявили, що на фінансових ринках під ризиком переважно розуміють можливість втрат частини своїх активів, недоотримання прибутків або появи додаткових

видатків у результаті проведення підприємницької діяльності, що відповідає поняттю чистої невизначеності.

Тому, під «ризиком» ми розуміємо величину, яка підлягає кількісному виміру та являє собою ймовірність настання несприятливого результату, тобто недоотримання прибутку від підприємницької діяльності або ймовірність знецінення вартості активів компанії і як результат вартості самої компанії.

При визначенні сутності поняття «ризик фінансових установ» вважаємо за необхідне враховувати специфічні ризикоутворюючі фактори. Таким чином, на нашу думку, доцільно використовувати наступне визначення, яке сформоване автором (рис. 1.1).

В залежності від факторів, які переважають, виникає той чи інший тип ризику: стратегічний, ринковий, фінансовий, операційний та інформаційного характеру. Ризик і управління є взаємопов'язаними компонентами фінансової системи. Особливо яскраво це виявляється на початковому етапі трансформації перехідної економіки: руйнування попереднього управлінського апарату зумовлює тотальні ризики суб'єктів господарювання.

Управління ризиком, подолання невизначеності завжди актуальне в будь-якому секторі економіки. Так як кожна галузь економіки країни функціонує завдяки єдиному економічному механізму, дія якого неможлива без існування фінансових інструментів та фінансового ринку. Саме фінансова сфера потребує здійснення ефективного управління ризиками та використання системи «ризик-менеджменту».

Розглядаючи поняття «ризик-менеджменту» слід звернути увагу на те, що його складовою є поняття «менеджмент» під яким прийнято розуміти «самостійний вид професійної діяльності, який здійснюється в ринкових умовах та спрямований на досягнення поставлених цілей шляхом раціонального використання матеріальних і трудових ресурсів із застосуванням принципів, функцій і методів економічного механізму менеджменту» [89, с. 48].

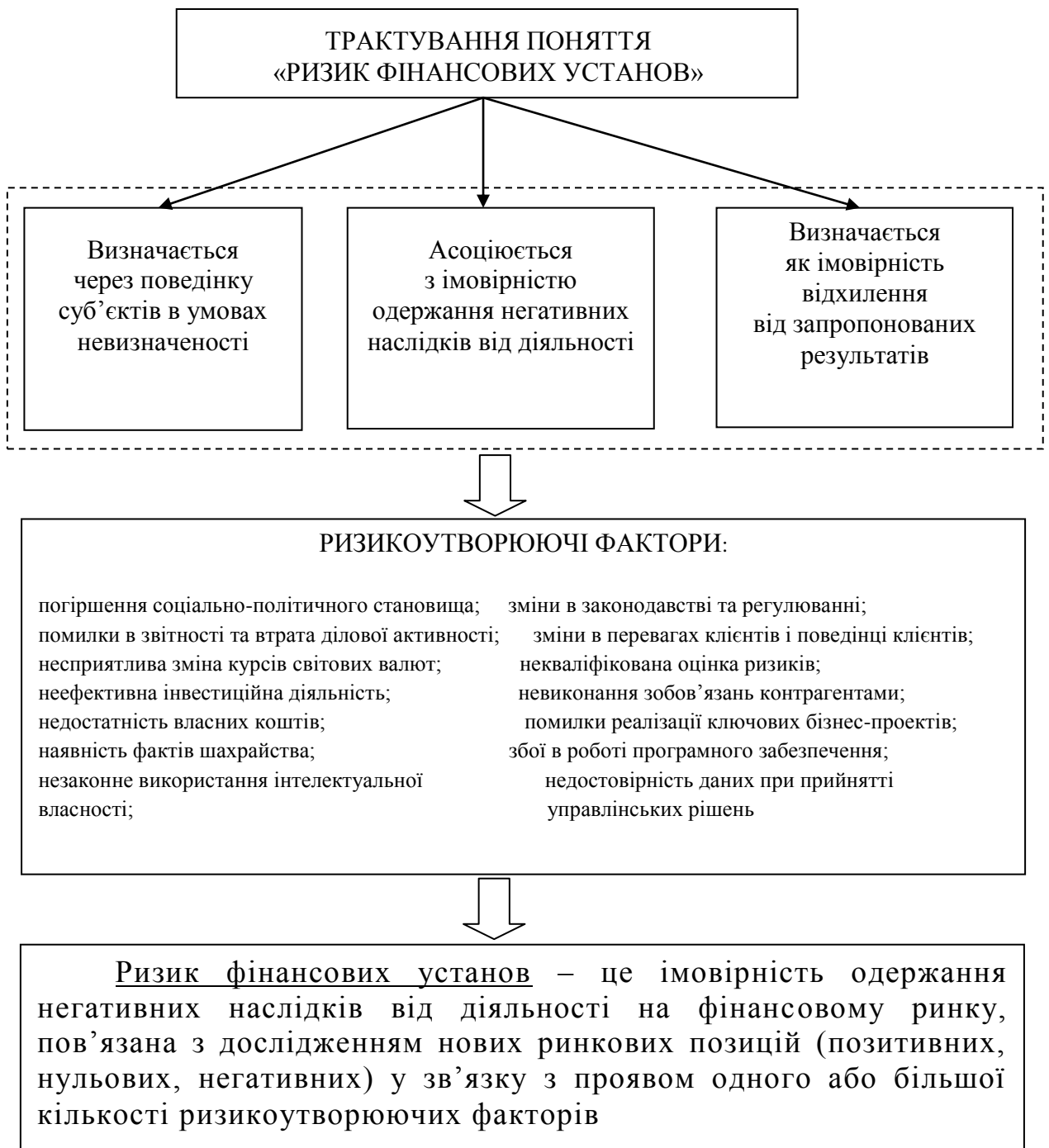

Рис. 1.1. Формування авторського визначення поняття
«ризик фінансових установ»

Джерело: розроблено автором на основі

[20; 26; 37; 51; 62; 65; 90; 107; 114; 117; 119; 124; 168; 171; 199; 206; 214; 226;
228; 229; 234; 242]

Розглянувши сутність поняття «ризик» визначимо змістові характеристики поняття «ризик-менеджмент». Основні підходи до трактування сутності зазначеного поняття та підходи, що подібні у різних авторів наведені в табл. 1.2.

Деякі автори визначають поняття «управління ризиками» через зменшення їх негативного впливу. Так, С. В. Закомлистов під поняттям «ризик-менеджмент» розуміє використання різних вимірів, що дозволяє деякою мірою прогнозувати настання ризикованої події і вживати заходів щодо зниження чи запобігання ризикам [81, с. 55]. Схожу інтерпретацію сутності поняття наводить і В. М. Гранатуров [51, с. 29].

Таблиця 1.2

Трактування сутності поняття «ризик-менеджмент»

Автор	Визначення поняття «ризик-менеджмент»	Різновиди підходів автора
Артищук І. В.	Багатоступеневий процес, який має на меті зменшити або компенсувати втрати, шкоду на підприємствах у ризикових ситуаціях [4, с. 154]	Багатоступеневий процес
Старостіна А.О., Кравченко В. А.	Процес передбачення та нейтралізації негативних фінансових наслідків ризиків, пов'язаних з їх ідентифікацією, оцінкою, профілактикою та страхуванням [226, с. 140]	
Хохлов Н. В.	Синтетична наукова дисципліна, яка вивчає вплив на різноманітні сфери діяльності людини випадкових подій, що призводять до фізичних та матеріальних збитків. Це не наука, а методика, яка має власний набір термінів, типів, єдиний підхід до аналізу різноманітних ризиків [240, с. 5]	
Дуброва О. С.	Сукупність дій економічного, організаційного, технічного характеру, спрямованих на встановлення видів, факторів, джерел ризику, оцінку величини, розробку і реалізацію заходів щодо зменшення його рівня та запобігання можливим негативним втратам [64, с. 446]	Сукупність дій, методів, прийомів, заходів
Гранатуров В. М.	Сукупність методів, прийомів і засобів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикованих подій та вживати заходів щодо зниження чи усунення негативних наслідків настання таких подій [51, с. 29]	
Джумурат О. В.	Управління підприємством в цілому або окремими його структурними підрозділами з урахуванням факторів ризику на основі процедури їх виявлення та оцінки, а також вибору та використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування відповідних методів [60, с. 72]	
Закомлистов С. В.	Використання різних вимірів, що дозволяє деякою мірою прогнозувати настання ризикованої події і вживати заходів щодо зниження чи запобігання ризикам [81, с. 55]	

Продовження табл. 1.2

Автор	Визначення поняття «управління ризиками»	Різновиди підходів автора
Лук'янова В. В.,	Комплекс управлінських дій і заходів впливу на суб'єкти господарської діяльності, який забезпечує максимально широке охоплення можливих ризиків, обґрунтоване прийняття і доведення їх впливу до оптимально можливих меж для зниження ймовірності настання стохастичних (випадкових) негативних подій і нейтралізації їх наслідків [118; с. 164-165]	
Степанова Т. А. Пудрик Д. В.	Розробка та використання різноманітних засобів, що дозволяють прогнозувати з певним ступенем точності настання небажаних подій, підготовку комплексу заходів, направлених на зменшення втрат внаслідок настання подій з високим ступенем ризику [228, с. 36]	
Вітлінський В.В., Наконечний С. І.	Забезпечує оптимальне для підприємства співвідношення прибутку (приросту ринкової вартості) та ризику, його прийнятний (допустимий) рівень [37, с. 119]	Оптимальне співвідношення прибутку та ризику
Чернова Г. В.	В широкому значенні – це мистецтво та наука про забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської одиниці в умовах ризику. У вузькому значенні – процес розробки та впровадження програми зменшення будь-яких збитків, що випадково виникають [224, с. 6–7]	

Джерело: систематизовано автором на основі [4; 37; 51; 60; 64; 81; 118; 226; 228; 240; 244]

Підхід до визначення поняття «ризик-менеджмент», який надається А. О. Старостіною, В. А. Кравченко [226, с. 140], Т. А. Степановою та Д. В. Пудрик [228, с. 36] є дещо обмеженим, оскільки направлений лише на зниження ризиків, однак відповідно до поставлених цілей на підприємстві можливим є і прийняття ризику, уникнення, попередження тощо.

Низка вчених розглядають поняття «ризик-менеджмент» у більш широкому сенсі, – як науку та дисципліну. Так, Н. В. Хохлов зазначає, що це синтетична наукова дисципліна, яка вивчає вплив на різноманітні сфери діяльності людини випадкових подій, що призводять до фізичних та матеріальних збитків. Це не наука, а методика, яка має власний набір термінів, типів, єдиний підхід до аналізу різноманітних ризиків [240, с. 5]. Г. В. Чернова підкреслює, що це мистецтво та наука про забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської одиниці в умовах ризику [244, с. 6–7].

Погоджуємося з трактуванням поняття «управління ризиками», що надається В. В. Вітлінським та С. І. Наконечним [37, с. 119]. Однак, вони не зазначили, що саме забезпечує оптимальне співвідношення (або процес, або сукупність дій, або управління, або сукупність методів тощо).

Відповідно до сучасної теорії ризик-менеджменту здійснення підприємницької діяльності перш за все спрямоване на дотримання заданого рівня прийняттого ризику, а не зменшення ризику при ймовірних несприятливих результатах. В ринкових умовах господарювання здійснення будь-якої підприємницької діяльності нерозривно пов'язана із ризиком, адже найбільш ризикована діяльність здатна принести найбільший прибуток. Саме тому той менеджер, який не здатен йти на ризик і приймати відповідні рішення, є не вигідним для підприємства, оскільки може погіршити конкурентні позиції останнього та прирікти його на втрату клієнтів. Варто зазначити, що в сучасних умовах господарювання поширюється зона ризику для підприємця, а тому існує нагальна потреба у використанні такого елемента управління як системи ризик-менеджменту.

Здійснюючи підприємницьку діяльність не варто забувати про об'єктивний економічний закон, а саме про наявність ризику. Оскільки за сучасних умов господарювання керівники підприємств повинні не тільки враховувати фактор ризику, а також уміти його ідентифікувати та структурувати. При ефективному управлінні підприємством не варто забувати про існування таких аспектів управлінської діяльності, для яких характерним є створення ризикових ситуацій [85, с. 205–206].

Формування сучасної парадигми теорії управління ризиками в Україні тісно пов'язане з процесом становлення і розвитком ризик-менеджменту. На основі узагальнення наукових поглядів нами були визначені етапи розвитку ризик-менеджменту в Україні (додаток Б, табл. Б.1).

Процес управління ризиками (ризик-менеджмент) являє собою специфічну галузь науки менеджменту, а тому потребує чітких знань у сфері діяльності банківської установи, страховій справі, здатності проводити аналіз господарської діяльності підприємства, вмінні використовувати математичні методи оптимізації економічних завдань. Управління ризиками в тій чи іншій

сфері прийнято називати політикою ризику, яка включає в себе сукупність заходів, спрямованих на зменшення небезпеки прийняття помилкових рішень та зменшення ймовірності настання негативних наслідків від прийнятих рішень, враховуючи різні стадії функціонування господарюючого суб'єкта [85, с. 205–206].

Під управлінням ризиками прийнято вважати сукупність методів, прийомів та заходів, які дозволяють спрогнозувати настання ризикових подій та вжити відповідних заходів щодо їх зменшення. Стосовно стратегії управління, то вона є способом використання відповідних засобів для досягнення поставленої мети із використанням чітко визначеного набору правил та відповідних обмежень при прийнятті рішень. Тактика управління являє собою сукупність конкретних методів та прийомів, які використовуються для досягнення поставленої мети. Основне завдання тактики управління полягає у виборі оптимального рішення із використанням найприйнятніших методів та прийомів управління, що відповідають даній господарській ситуації [85, с. 205–206].

В економічній науці особливий вид діяльності, спрямований на пом'якшення впливу ризику на кінцеві результати діяльності, називають системою управління ризиками, яка складається з двох підсистем – суб'єкта та об'єкта управління.

Об'єктом управління виступає сам ризик, ризикові інвестиції, а також взаємовідносини між економічними суб'єктами під час здійснення підприємницької діяльності. До складу таких відносин можна віднести взаємовідносини між страховиком і страхувальником, між позичальниками і кредиторами, а також між підприємцями-партнерами та підприємцями-конкурентами [85, с. 250–251].

Зазвичай під суб'єктами управління прийнято вважати групу людей, яка має право здійснювати цілеспрямоване функціонування об'єкту управління, використовуючи при цьому різноманітні прийоми та способи управлінського впливу [85, с. 252–253]. Суб'єктом управління (керуюча система) є менеджер фінансового інституту, а об'єктом (керована система) – прибуток та сукупність ризиків, що здійснюють вплив на фінансовий

інститут і якими повинен ефективно управляти суб'єкт. Також зауважимо, під управлінською діяльністю варто розуміти не лише послідовність виконання певних дій, використання відповідних заходів та прийомів, але й циклічність таких дій, тобто, процес, який повторюється. Отже, процес управління ризиками являє собою повторювальний замкнутий управлінський цикл.

Розглянемо складові, які дозволяють певною мірою (наскільки це можливо) прогнозувати можливість настання ризикованих подій і домагатися зниження ступеня ризику до допустимих меж (рис. 1.2). У загальному вигляді систему ризик-менеджменту ми пропонуємо розглядати наступним чином (рис. 1.3).

Рис. 1.2. Підходи, процеси та заходи прогнозування ризикових подій

Джерело: систематизовано автором на основі [85; 118; 227]

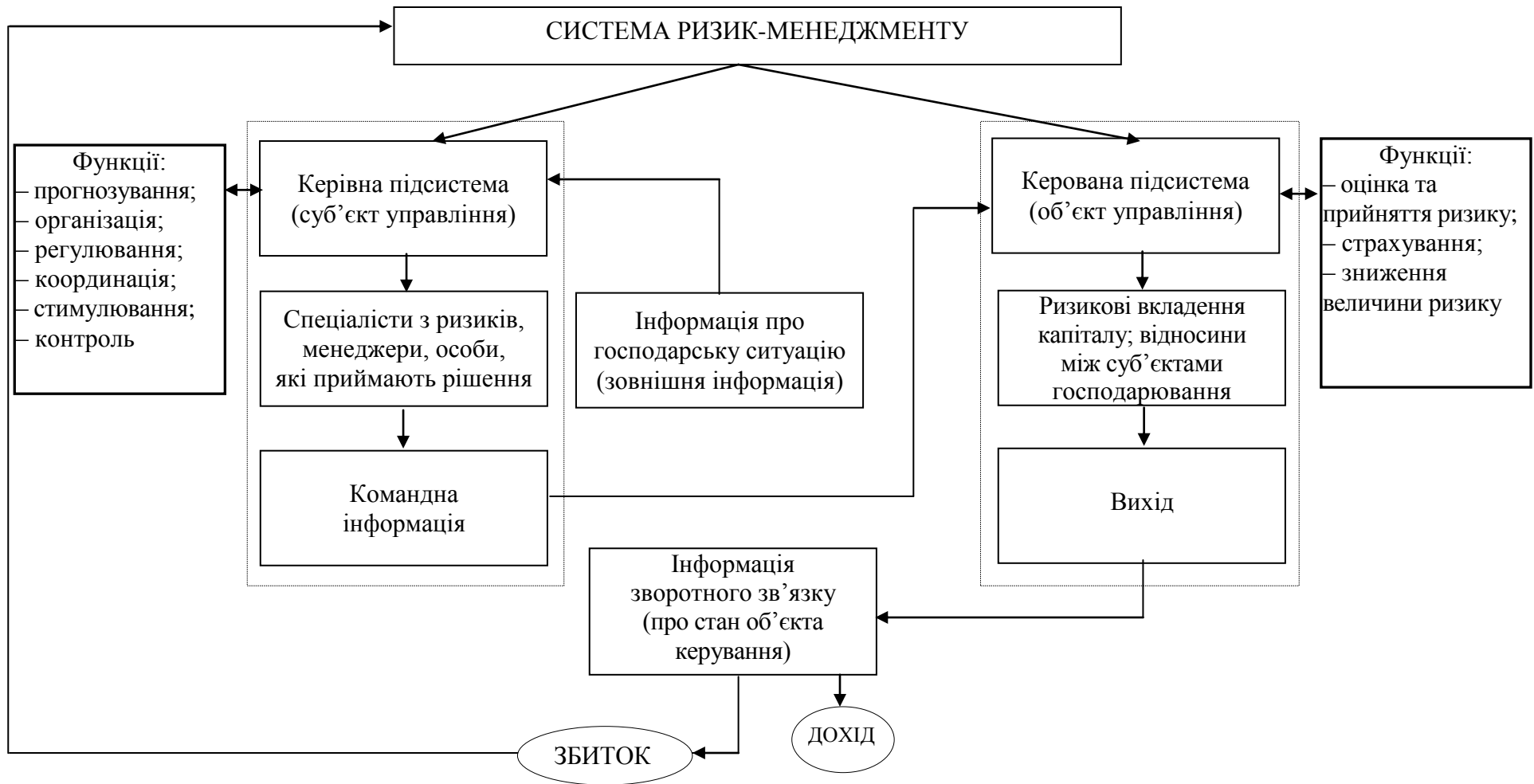

Рис. 1.3. Система ризик-менеджменту

Джерело: побудовано автором на основі [85; 118; 244]

Очевидним є той факт, що сам процес управління, а саме вплив суб'єкта на об'єкт, має право на існування лише за умов зворотнього зв'язку між керуючою і керованою підсистемами.

Дотримання принципів управління ризиками дозволяє успішно володіти ризиковими ситуаціями.

У сучасній економічній літературі [227] визначають основні принципи процесу управління ризиками:

1) принцип максимізації, який передбачає прагнення до найширшого аналізу можливих причин і чинників виникнення ризику, тобто цей принцип наголошує на необхідності зведення рівня невизначеності до мінімуму.

2) принцип мінімізації означає, що управлінці намагаються звести до мінімуму, по-перше, спектр можливих ризиків, а, по-друге, мінімізувати ступінь впливу ризику на свою діяльність.

3) принцип адекватності реакції – зводиться до того, що необхідно адекватно та швидко реагувати на зміни, що можуть призвести до виникнення ризику.

4) принцип прийняття – управлінці (підприємці) можуть прийняти на себе тільки обґрунтований ризик.

Отже, для практичного застосування ризик-менеджменту перш за все необхідно здійснити прогнозування настання проблемних ситуацій. Зазначимо, що під прогозом нами розуміється наукове обґрунтування настання ймовірних сценаріїв розвитку об'єкту управління в перспективі, а також можливі альтернативні варіанти настання тих чи інших подій та термін їх існування. Також, на наш погляд, спрогнозувати достовірність прийняття управлінських рішень слід пов'язувати із стратегічним та тактичним плануванням. Тому подальшого дослідження потребує організація ризик-менеджменту як єдиної технології процесу управління ризиком.

1.2. Систематизація наукових підходів до визначення типів банківських ризиків та ризиків страхових компаній

Діяльність господарюючого суб'єкту нерозривно пов'язана із поняттям ризику, оскільки охоплює будь-який вид діяльності сфери фінансових послуг, особливо це стосується діяльності банків та страхових компаній, які функціонують в умовах великої групи ризиків.

У сучасній економічній науці існує низка наукових праць, присвячених вирішенню проблеми банківського ризику [3; 21; 25; 200; 210; 243]. Практично в кожній праці, присвяченій питанням ризиків, наводиться їх перелік. Досить проблематичним є охоплення всієї множини ризиків, які виникають у процесі здійснення господарської діяльності, проте у науковій літературі існує низка ризиків, що є типовими. Провідні західні банки та спеціалісти Базельського комітету до базових ризиків (операційного, ринкового та кредитного) часто додають ще декілька варіантів, які зустрічаються в тій чи іншій послідовності: діловий ризик (business risk); ризик ліквідності (liquidity risk); процентний ризик (interest rate risk); юридичний ризик (legal risk); ризик, пов'язаний з регулюванням органами нагляду (regulatory risk) [264].

Сучасна наукова фінансово-економічна література надає різні варіанти типів банківських ризиків [54; 68; 88; 167; 205]. Типи банківських ризиків для виявлення загальної тенденції та формулювання оптимального переліку ризиків наведені в табл. 1.3. Пітер Роуз [205] дає більш розширену типологію ризиків, характерних для банківських організацій в порівнянні із поглядами інших науковців, які дають укрупнений перелік. Ключовими ризиками, які виокремлюють науковці [49; 54; 55; 68; 88; 167; 205] є кредитний ризик (ризик «позикодавця» за Кейнсом [88]), операційний ризик (підприємницький ризик за Кейнсом [88], ризик недоотримання прибутку за Роузом [205] та ризики пасивних та активних операцій за Пернарівським [167]).

Трактування варіантів типів банківських ризиків

Автор	Типи банківських ризиків
Роуз П.	<ul style="list-style-type: none"> – кредитний ризик; – ризик незбалансованої ліквідності; – ринковий ризик; – процентний ризик; – ризик недоотримання прибутку; – ризик неплатоспроможності; – інфляційний ризик; – валютний або курсовий ризик; – політичний ризик; – ризик зловживань
Кейнс Дж. М.	<ul style="list-style-type: none"> – підприємницький ризик; – ризик «позикодавця»; – юридичний ризик; – ризик зміни цінності грошової одиниці
Ван Грюнінг Хенні	<ul style="list-style-type: none"> – фінансовий ризик; – операційний ризик; – діловий ризик; – надзвичайний ризик
Пернарівський О. В.	<p>а) ризики, що піддаються кількісній оцінці:</p> <ul style="list-style-type: none"> – фінансові; – ризики пасивних операцій; – ризики системних характеристик; – ризики активних операцій; <p>б) ризики, що не піддаються кількісній оцінці:</p> <ul style="list-style-type: none"> – функціональні; – інші зовнішні
Герасимович А. М.	<ul style="list-style-type: none"> – ризик репутації; – зловживання; – ринковий; – операційний; – правовий
Грищенко А.І.	<ul style="list-style-type: none"> – кредитні; – ліквідності; – ринкові; – операційні; – інші
Єрмошенко А. М.	<ul style="list-style-type: none"> – ризик ліквідності; – кредитний ризик; – операційний ризик; – ринковий ризик

Джерело: систематизовано автором на основі [49; 54; 55; 68; 88; 167; 205]

Для кращого розуміння видів ризику, притаманних банківській системі нами проаналізовано погляди міжнародної банківської спільноти, які відображені в документах Базельського комітету з банківського нагляду¹. В липні 1988 р. Комітетом був розроблений загальний підхід щодо оцінки достатності капіталу банків (International convergence of capital measurement and capital standards) [264], більше відомий як «Базельська угода по капіталу 1988 р.», до якої нині приєдналось понад 100 країн, у т.ч. Україна.

Згідно із даної Угоди для забезпечення відповідного рівня достатності капіталу банківській установі слід звернути увагу на розмір капіталу, враховуючи при цьому можливі ризики, а саме здійснити оцінку ймовірності втрат від ризику відносно основних видів активів. Отже, головним у банківській діяльності є кредитний ризик, який відповідно до Угоди отримав офіційну міжнародну методику оцінки.

Враховуючи уточнення Комітету стосовно кредитного ризику, останній розглядається як ймовірність невиконання умов кредитного договору зі сторони позичальника чи контрагента. Враховуючи такі тенденції кредитору необхідно максимізувати свій дохід, який відповідно зважується на ризик, шляхом утримання кредитної експозиції в процесі управління кредитним ризиком. Таким чином, здійснюючи управління кредитним ризиком банківські установи зобов'язані враховувати взаємозв'язок щодо кредитного та інших видів ризику, які можуть виникнути не лише в кредитному портфелі. Зазначимо, що ефективність управління кредитним ризиком залежить від комплексного підходу до ризик-менеджменту, оскільки забезпечить довгостроковий характер успішної діяльності банку [271].

¹ Базельській комітет з банківського нагляду (Basle Committee on Banking Supervision) був створений у 1974 р. як група, що об'єднує керівників центральних банків країн – членів «Групи 10». Засідання комітету проходять у м. Базель (Швейцарія) у приміщенні Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements – BIS), який надає адміністративну та технічну підтримку його діяльності.

Методика оцінки кредитного ризику та достатності банківського капіталу, зазначена у документах Базельської Угоди, мала за мету встановити консенсус щодо відповідності рівня капіталу банку та можливим втратам від настання кредитного ризику на певний момент. Запропонована методика оцінки ґрунтувалась на використанні нормативів, які характерні для традиційної банківської діяльності із використанням класифікації активів за ступенем їх ризику. Однак, зважаючи на простоту та низьку чутливість до реальних розмежувань ризику, дана методика зазнала нищівної критики зі сторони банківської спільноти.

Недосконалість Угоди полягала у обмеженості підходів щодо оцінки банківських ризиків, адже за основу розглядався лише ризик кредитного портфелю. Враховуючи нестабільність розвитку фінансового ринку та зростання асортименту банківських послуг та операцій існувала нагальна потреба враховувати роль інших видів ризику, таких як: валютний, відсотковий та ризик від операцій похідних фінансових інструментів.

Внаслідок такої ситуації Базельським комітетом у квітні 1993 року було прийнято рішення щодо обговорення із представниками банківської спільноти нового підходу визначення достатності капіталу, враховуючи ймовірність ринкового ризику [275]; у квітні 1995 р. – «підхід на основі внутрішніх моделей» [253]; у січні 1996 р. – було прийнято «Доповнення до Базельської угоди по капіталу з метою включення до неї ринкових ризиків» [252], який найбільш ґрунтовно відображав оцінку ринкового ризику відносно системи достатності капіталу. Дане доповнення набуло чинності в країнах «Групи 10» з 1 січня 1998 р., відповідно до якого під ринковим ризиком розумівся ризик втрат як за балансовими, так і за позабалансовими позиціями, який виникав у зв'язку із ринковим коливанням цін та складався із наступних видів ризику: ризик, характерний для фінансових інструментів торгового портфелю банку, що ґрунтувались на процентних ставках (процентний

ризик) та цінах на акції (фондовий ризик); валютний та товарний ризик банку в цілому.

Подальшого розвитку дільність Комітету набула у квітні 1999 року при поданні проекту «Нова схема достатності капіталу», який підлягав відкритому обговоренню. Після досягнення консенсусу щодо основних положень проекту його було взято за основу для прийняття нової угоди по капіталу 2004 року, яка відома за назвою «Базель II» [264]. Відмінність даної угоди від попередньої полягала у модифікації методики визначення, оцінки кредитного та операційного ризику, який відображав ризик втрат банку пов'язаних із неадекватністю чи невідповідністю внутрішніх процесів, а також недоцільними діями персоналу та впливу зовнішніх факторів. Таке формулювання враховувало юридичний ризик, але нівелювало стратегічний ризик та ризик репутації [273].

Незважаючи на згрупованість банківських ризиків щодо їх впливу на рівень достатності банківського капіталу, Комітетом із банківського нагляду акцентовано увагу на існування інших видів ризику (ризик репутації та стратегічний), які важко виміряти, але вони впливають на успішну діяльність банку. Таким чином Комітет звернув увагу банківської спільноти на продовження діяльності в напрямі розробки дієвих технологій управління усіма видами ризиків [264].

Базель III - документ Базельського комітету з банківського нагляду, що містить методичні рекомендації в галузі банківського регулювання та затверджений в 2010-2011 рр. [260]. Дану частину Угоди розробили для подолання недоліків фінансового регулювання, які були виявленні під час фінансової кризи кінця 2000-х років. Навизною цієї угоди стало впровадження пруденційних та нормативних вимог щодо ліквідності, підсилюючи тим самим вимоги до капіталу. Основною метою запровадження Базеля III стало прагнення підвищити якість ризик-менеджменту в банківській

справі, що в перспективі зміцнить стабільність фінансової системи в цілому. Перехід на Базель III намічений на 2012-2019 рр.

Стосовно вітчизняного Національного банку України слід відмітити, що у своїй діяльності для розрахунку нормативу Н2 користувався положеннями Базельської угоди 1988 року, також акцентуючи увагу лише кредитному ризику та ризику ліквідності із використанням відповідних нормативів. Однак у 2004 р. була прийнята Постанова Правління НБУ № 361 «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», в якій відображені рекомендації НБУ стосовно використання ризик-менеджменту суперечили положенням Базельської угоди [126].

Відповідно до Методичних рекомендацій НБУ запропонував розподіл ризиків на, які підлягають оцінці у кількісному вимірі та ті, що не можливо кількісно оцінити. Так, ризики, від яких залежать фінансовий результат діяльності банку підлягають кількісній оцінці, а суть управління ними полягає в їх оптимізації. Стосовно ризиків від яких напряму не залежить результативність діяльності банку не підлягають кількісній оцінці, а суть управління такими ризиками зводиться до їх мінімізації. Типи ризиків, управління якими, з точки зору НБУ, має забезпечити кожний банк, представлені в табл. 1.4.

Здійснивши аналіз типів банківських ризиків ми дійшли висновку, що кількісна та якісна складова системи оцінювання перш за все залежить від розуміння ризик-менеджером поняття «ризик». Розуміння даного поняття може містити два підходи: сприйняття ризику як загрози для нормальної діяльності банківської установи в цілому чи для окремих операцій, при цьому кількість груп і підгруп системи прямопропорційна широті підходам ризик-менеджера; сприйняття ризику як об'єкту управління відповідно до цього тлумачення ризику повинні бути згрупованими за певними ознаками, які

дати можливість використання однакових інструментів вимірювання, порівняння та оцінки для кожної з таких груп.

Таблиця 1.4

Типи банківських ризиків, визначені Національним банком України

Тип ризику	Характеристика ризику
Кредитний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання
Ризик ліквідності	Визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат
Ризик зміни процентної ставки	Наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок
Ринковий ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі
Валютний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали
Операційно технологічний ризик	Потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності надійності, контрольованості і безперервності роботи
Ризик репутації	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду
Юридичний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення
Стратегічний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі

Джерело: [126]

Ризики, притаманні усім суб'єктам на фінансовому ринку, не є виключенням для страхових компаній. Так, страхування є одним із видів

послуг страхової компанії і одночасно є одним із методів управління ризиками, але водночас страхова компанія виступає учасником фінансового ринку і в цьому контексті може заходитись під дією окремих видів ризику. Отже, розглянемо сукупність ризиків, властивих діяльності страховика. По-перше, страховики, як і банки, функціонуючи на теренах вітчизняного фінансового ринку, самі підпадають під вплив систематичного ризику (політичного, законодавчого, інфляційного, податкового тощо). По-друге, надаючи страхові послуги, СК беруть на себе ризики своїх клієнтів, що представлені спектром тих самих складових систематичного ризику.

Сучасна наукова фінансово-економічна література надає багато різних варіантів трактування типів ризиків, властивих діяльності страховика. Водночас, науковці не завжди враховують специфіку страхового бізнесу, яка безумовно впливає на склад ризиків компанії.

Розглянемо типи ризиків СК різних авторів, порівняємо їх, і спробуємо вивести свій перелік.

І. А. Бланк [29] поділяє ризики залежно від причини виникнення, за чинниками, що зумовлюють виникнення, ступенем охоплення, можливими наслідками, характером можливого фінансового результату, тривалістю дії, залежно від масштабів ризикових подій, за територією, сферою виникнення, організаційно-правовою формою страховика, сферою діяльності страховика, за значущістю впливу на діяльність страховика, величиною затрат, пов'язаних з управлінням ризиками, за механізмами регулювання, за можливістю перестраховування та за типами.

І. Ю. Івченко [85] в роботі «Економічні ризики» поділяє фінансові ризики на три групи: операційні (страхові та ризики перестраховування), ризики фінансування та інвестиційні.

У роботах А. М. Єрмошенко та Н. В. Ткаченко [68; 232] наведено та охарактеризовано найбільш поширені типи ризиків, які враховують специфіку

страхової діяльності: стратегічний ризик, ринковий, кредитний, операційний, інформаційний, ризик ліквідності та ризики в галузі перестраховання.

Розглянемо найбільш відомі трактування типів ризиків для страхової діяльності в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Основні ризики, притаманні страховій діяльності

Автор	Тип ризику
Бланк І. А.	<ul style="list-style-type: none"> – систематичні (ринкові), несистематичні (специфічні); – природні, політичні, економічні, соціальні, техногенні; – ризики страхової діяльності загалом, певних груп СК, окремих СК; – статистичні, динамічні; – чисті, спекулятивні; – постійні, довгострокові, короткочасні; – глобальні, локальні; – міжнародні, національні, регіональні, місцеві; – внутрішні (суб'єктивні), зовнішні (об'єктивні); – ризики господарських товариств, державних організацій, товариств взаємного страхування; – пов'язані зі страхуванням життя та загального страхування; – критичні, середні (допустимі), незначні; – управління якими вимагає великих затрат; – управління якими вимагає середніх затрат; – управління якими потребує незначних затрат; – управління якими не потребує жодних затрат; – за якими доцільно формувати внутрішні резерви, які доцільно передавати на перестраховання та диверсифікувати; – що підлягають перестрахованню та що не підлягають перестрахованню
Івченко І. Ю.	<ul style="list-style-type: none"> а) операційні: <ul style="list-style-type: none"> – страхові ризики; – ризики перестраховання; б) інвестиційні; в) ризики фінансування
Ткаченко Н. В.	<ul style="list-style-type: none"> – стратегічний; – ринковий; – фінансовий; – операційний; – інформаційний

Продовження табл.1.5

Автор	Тип ризику
Охріменко О. О.	– операційні; – фінансові (комерційні); – інвестиційні
Єрмошенко А.М.	– ризик ліквідності; – кредитний ризик; – операційний ризик; – ринковий ризик; – технічний ризик; – ризики в галузі перестраховування

Джерело: систематизовано автором на основі [27; 68; 85; 148; 232]

Європейський комітет зі страхування виділяє три групи ризиків, притаманних страховим організаціям (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Типові ризики, визначені Європейським комітетом зі страхування

Технічні ризики	Інвестиційні ризики	Нетехнічні ризики
<p><i>Поточні ризики:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – ризик недостатності тарифів; – ризик відхилення; – ризик недостатності страхових резервів; – ризик перестраховування; – ризик операційних витрат; – ризик значних збитків; – ризик катастроф та кумулятивний ризик <p><i>Специфічні ризики:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – ризик росту; – ліквідаційний ризик 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик знецінення активів; – ризик недостатньої ліквідності активів; – ризик невідповідності активів зобов'язанням; – ризик процентних ставок; – ризик оцінки інвестицій; – ризик вкладень в інші компанії; – ризик, пов'язаний з використанням похідних цінних паперів 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик управління; – ризик, пов'язаний з виконанням зобов'язань перед третіми особами; – ризик недоотримання коштів від третіх осіб; – загальний ризик бізнесу

Джерело: [271]

На нашу думку, наведені групування дають підстави стверджувати, що мають право на існування підходи різних авторів та Європейського комітету зі страхування. Врахувавши основні точки зору на дослідження ризиків СК, пропонуємо власний перелік ризиків, притаманних страховому бізнесу (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Ризики, характерні для страхових компаній

Тип ризику	Сутність ризику
<p>Фінансові ризики:</p> <p>– ризик андеррайтингу</p> <p>– кредитний ризик</p> <p>– ризик ліквідності</p>	<p>Характеризується ймовірністю виникнення у СК збитків через настання несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу (або капіталу) при провадженні страховиком неефективної страхової і перестрахової діяльності;</p> <p>– характеризується некваліфікованою оцінкою ризиків, помилкою при виборі оптимального страхового покриття, недотриманням високої якості страхового портфеля, відсутністю розроблених принципів прийняття ризиків на страхування, недостатнім врахуванням основних і додаткових умов договору страхування, недостатнім контролем за тарифною політикою; неправильною селекцією ризиків, помилкою при створенні страхового продукту;</p> <p>– характеризується невиконанням зобов'язань контрагентами, невиконанням зобов'язань страхувальника з уплати премії, невиконанням перестраховиками своїх зобов'язань;</p> <p>– характеризується некоректним розрахунком страхових резервів, неефективною інвестиційною діяльністю, недостатністю власних коштів, неефективною перестраховою політикою</p>
Ринковий ризик	<p>Характеризується ймовірністю виникнення у СК збитків через несприятливі зміни ринкової вартості і/або рівня очікуваної доходності від фінансових інвестицій (облігації, акції, позик, вкладень у нерухомість тощо). Ринковий ризик включає в себе фондову, валютну та процентну складові</p>
Операційний ризик	<p>Характеризується ймовірністю виникнення у СК збитків внаслідок невідповідності характеру та масштабів діяльності страховика вимогам чинного законодавства і/або затвердженим внутрішнім процедурам діяльності, їх порушенням, з будь-яких причин, працівниками страховика і/або третіми особами внаслідок дій або бездіяльності; недостатністю функціональних можливостей інформаційних та інших технологій і систем, якими користується СК і/або їх відмовою, і/або впливом зовнішніх подій</p>

Продовження табл. 1.7

Тип ризику	Сутність ризику
Стратегічні ризики (ризики управління): – ризик цілеспрямування – ризик маркетингу – ризик менеджменту	Характеризується ймовірністю виникнення у страховика збитків через недоліки (помилки), яких припустилися при прийнятті рішень, що визначають стратегію діяльності СК і/або через неправильне обґрунтування перспективних напрямів її діяльності згідно з можливостями забезпечення СК, своєчасно і в потрібних обсягах всіма видами необхідних для її діяльності ресурсів; – характеризується можливістю неправильного визначення цілей діяльності страховика; – характеризується можливістю відхилення у результатах діяльності через конкретний вибір інструментів досягнення поставлених цілей; – характеризується можливістю неправильних дій у процесі досягнення поставлених цілей з використанням визначених у результаті маркетингу інструментів (ризик невідповідності розрахункового розміру тарифів над їх фактичним розміром; ризик неефективності перестрахового покриття, що призводять до значних фінансових втрат у випадку масштабності і масовості страхових подій)
Інформаційний ризик	Характеризується ймовірністю виникнення у СК збитків в результаті несанкціонованих змін (втрати) інформації через збої у функціонуванні інформаційних систем їх виходу з ладу і/або внаслідок неправильної організації (зловмисного порушення) інформаційних потоків, впливу персоналу страховика (третьох осіб) і/або зовнішніх подій на інформаційні системи

Джерело: систематизовано автором на основі [71; 215; 234]

Вважаємо, що особливе значення мають наступні ризики СК: фінансовий, з обов'язковим відокремленням ризиків андеррайтингу, кредитного ризику, ризику ліквідності; ринкового ризику; операційного ризику; ризиків управління, з відокремленням ризиків цілеспрямування, ризику маркетингу, ризику менеджменту; інформаційного ризику.

Виходячи з викладеного вважаємо, що окремої уваги заслуговує розгляд спільних ризиків, які суттєво впливають на взаємодію банківського та страхового сегментів фінансового ринку (рис. 1.4), що підтверджено за допомогою проведеного дослідження (додаток Ж). Оскільки для банківського та

страхового ринків є характерною розбіжність між виникненням, способом оцінки та управлінням ризиками. При цьому в процесі взаємодії банків та страхових компаній ризики набувають нових форм.

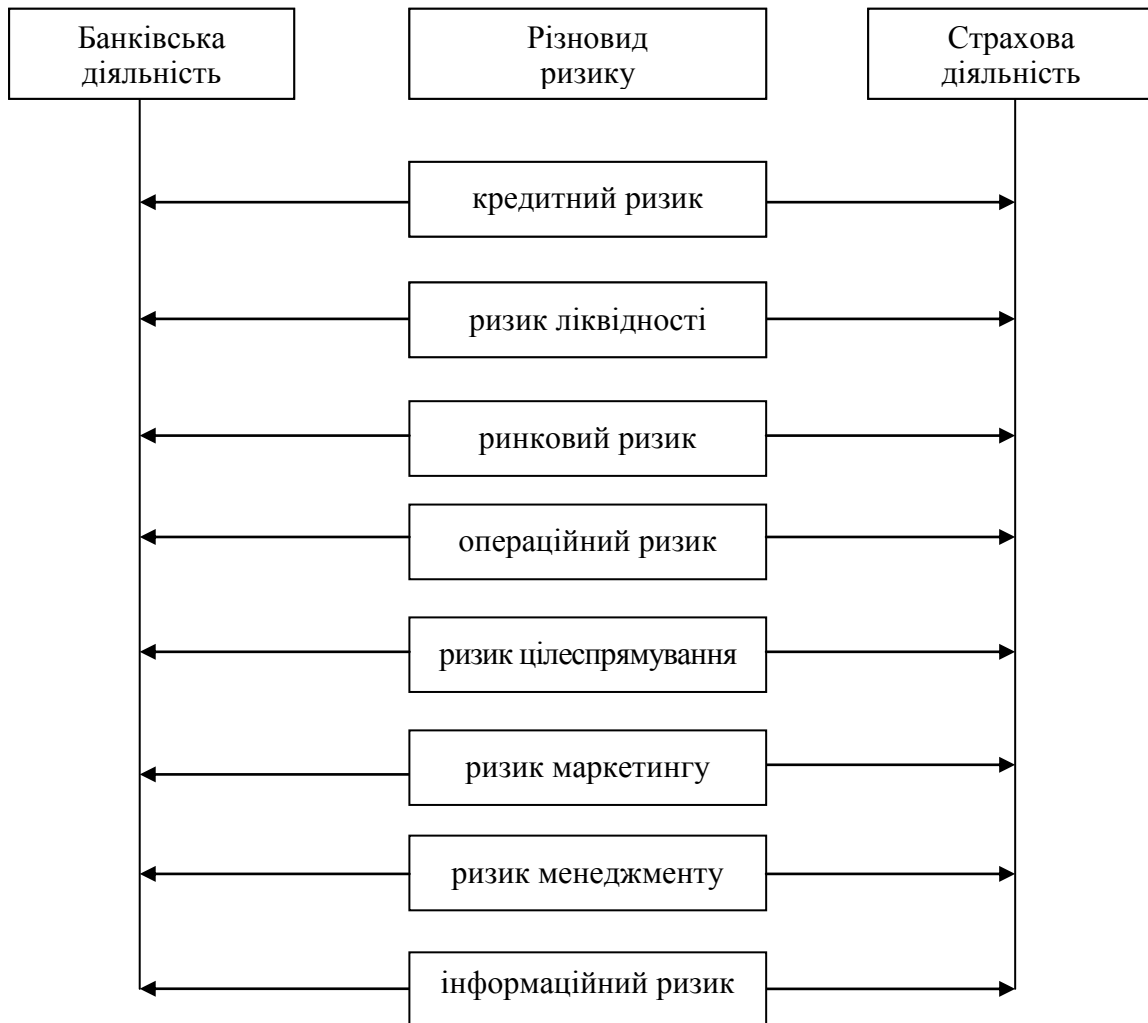

Рис. 1.4. Ризики взаємодії банківського та страхового сегментів

Джерело: систематизовано автором на основі [49; 54; 55; 68; 71; 88; 167; 197; 205; 215; 234] та власних досліджень

У структурі фінансового ризику для банків і СК загальними будуть ризики ліквідності і кредитний ризик.

Під ризиком ліквідності розуміється формування майбутніх грошових потоків з метою забезпечити процес збільшення активних операцій, а також виконувати прийняті перед контрагентами зобов'язання.

Для кредитного ризику характерною є ймовірність виникнення у СК збитків, як результату невиконання, або часткового виконання контрагентами своїх фінансових зобов'язань щодо СК, які зазначені в умовах договору страхування чи перестраховування, а також інших видів договорів, відповідно до яких контрагенти розміщували тимчасово вільні грошові кошти.

Зазначимо, що існує деяка відмінність щодо оцінки банком кредитного ризику, оскільки його основою є можливість недоотримання доход як результату невиконання боржником власних зобов'язань. Тому при управлінні кредитними ризиками банківські установи повинні зробити акцент на оцінці реального фінансового стану позичальника, для того, щоб задовольнити потребу у вільних грошових коштах лише тих контрагентів, які є дійсно платоспроможними.

Ринкові ризики для банків і СК базуються на ймовірності втрат внаслідок коливань цін, курсів, відсоткових ставок, рівня очікуваної доходності від фінансових інвестицій (облігацій, акцій, позик, вкладень в нерухомість тощо).

Операційні ризики у банківській та страховій діяльності характеризуються ймовірністю понести збитки або не отримати відповідний дохід у зв'язку з навмисними/ненавмисними помилками або невідповідні дії персоналу фінансової установи.

Інформаційні ризики для банків і СК пов'язані з неправильною організацією інформаційних потоків, впливом персоналу банку, страхової компанії або зовнішніх подій на інформаційні системи. Процес мінімізації інформаційних ризиків необхідно виконувати комплексно: спочатку виявляти можливі проблеми, а потім визначати, яким чином їх можна вирішити. Для ефективної діяльності необхідно забезпечити постійну передачу перевіреної інформації з чітко визначеними властивостями від різних джерел до отримувачів. Основними причинами втрати інформації в системі є невірно сформована та нечітко сформована інформація; втрата інформації за рахунок великої кількості проміжних прийомників та збоїв апаратури.

Стратегічні ризики для банків і страхових компаній пов'язані з ризиками управління – це ризики цілеспрямування, маркетингу, менеджменту.

Ризик цілеспрямування – це можливість недостовірного визначення цілей діяльності того чи іншого економічного суб'єкта. При неправильно поставлених цілях соціальна і господарська діяльність суб'єкта не може бути успішною.

Ризик маркетингу – це можливість некоректного вибору інструментів для досягнення поставлених цілей, що негативно відобразиться на результатах діяльності.

Ризик менеджменту – це можливість неправильних дій у процесі досягнення поставлених цілей з використанням визначених у результаті маркетингу інструментів. Цей ризик включає ризик вивчення і ризик дії. Ризик вивчення визначається тим, що не можна ефективно керувати й оцінювати ризик управління об'єктом, про яке в менеджера існують надто нечіткі, неструктуровані уявлення. Однак зарубіжні і ряд вітчизняних теорій менеджменту не розглядають це найважливіше, з погляду ефективності і ризиків у керуванні, питання. Цей недолік теоретичного менеджменту усунутий структуризацією і розробкою типових уявлень об'єкта управління.

Ризик дії – це можливість виникнення ризику в процесі виконання небезпечних рішень. Так як кожне управлінське рішення прийнято реалізовувати в таких умовах, коли перша частина вважається визначеною, наступна – випадковою, а остання – невизначеною. Випадковість і невизначеність умов і ситуацій управління можуть призводити до негативних відхилень. Зазначимо, що безпосередній вплив на високій ступінь ризику та реалізацію небезпечних рішень чинить досить висока частка прийнятих рішень в результаті випадкових та невизначених умов. Таємниця і конфіденційність збільшують невизначеність умов прийняття рішень. Ще одним джерелом ризику є людський фактор, який виникає у відповідь на поведінку конкурентів, порушення конфіденційності, що виникає внаслідок невизначеності знань про об'єкт управління (ризик вивчення) чи внаслідок

некоректної поведінки менеджера або оператора (ризик дії), виникнення конфліктів.

Отже, проаналізувавши типи ризиків, притаманні для банків та СК, а також провівши дослідження, можемо зробити висновок, що спільними ризиками для банків та страхових компаній під час їх діяльності на фінансовому ринку України є: кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий ризик, операційний ризик, ризик цілеспрямування, ризик маркетингу, ризик менеджменту та інформаційний ризик, який справляє значний вплив на ефективність діяльності в ринковій економіці.

1.3. Генеза понятійного апарату процесу взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку

Процеси глобалізації спричиняють зміну не лише у взаємовідносинах учасників фінансового ринку, але й у механізмі його функціонування. Глобалізація проявляється в лібералізації фінансових ринків та універсалізації фінансового посередництва, що реалізується через інтеграційні процеси, і, зокрема, банківського та страхового сегментів фінансового ринку. В даній роботі під сегментом фінансового ринку ми розуміємо сукупність банківських установ або страхових компаній, діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування, з одного боку як суб'єкта підприємницької діяльності, з іншого – як фінансового посередника, який надає відповідні послуги.

Для теоретичного розкриття понятійного апарату процесу взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку необхідним є дослідження та історична ретроспектива економічної інтеграції фінансових інститутів.

У цьому контексті вважаємо доречним навести та проаналізувати наукові дослідження провідних науковців, які спеціалізуються на взаємодії банків та страхових компаній.

Так, Ю. М. Клапковим [96] було виокремлено сім основних економічно обгрунтованих етапів формування та розвитку інтеграційних процесів страхового та банківського бізнесу. Згідно його класифікації перших шість етапів можна вважати вже сформованими, а останній сьомий етап на сьогоднішній день є незавершеним. Враховуючи перші інтеграційні процеси між банківською та страховою сферою у IV ст. до н.е. і закінчуючи поглибленням інтеграційних процесів між банками та СК, фінансовою консолідацією та пошуком моделей зрощення і функціонування банківського та страхового бізнесу з оптимальною взаємовіддачею, притаманним для нашого часу, формується глобальна фінансова бізнес-архітектура [96].

Відповідно до запропонованих Клапковим етапів їх можна розподілити наступним чином:

- для першого етапу (IV ст. до н.е. – 1234 р.) характерним є впровадження договору бодмереї чи морської позики;
- другий етап (1234–1514 рр.) ввійшов в історію завдяки використанню угод фіктивної купівлі-продажу, купівлі ренти;
- для третього етапу (1514–1852 рр.) притаманним стало запровадження тонтін;
- на четвертому етапі (1852–1980 рр.) відбулось зародження страхування кредитів, ранні спроби консолідації банківського та страхового бізнесу;
- на п'ятому етапі (1980–1990 рр.) були створені перші, враховуючи розвиток конкурентного середовища та потреби, альянси банківських установ та СК;
- шостий етап (1990–2000 рр.) характеризувався експансією страхових продуктів через банківські відділення, а зростання прибутковості діяльності сприяла створенню нової моделі співпраці. На популярність інтеграції чинили вплив: скасування юридичних обмежень на співпрацю між банківськими установами та СК країн європейського союзу, дерегуляція фінансових ринків, глобалізаційні процеси, зниження норми процента, та як наслідок зміна уподобань клієнтів від банківських депозитних продуктів до накопичувальних страхових.

– сьомий етап (середина 2000 р. – дотепер) – це етап, який знаходиться на стадії розвитку відносин, для яких характерним є поглиблення коінтеграційних процесів між фінансовими інститутами, консолідація та пошук моделей взаємодії банківського та страхового бізнесу з урахуванням синергетичного ефекту [96].

Грунтовний аналіз щодо періодизації розвитку інтеграційних процесів між банками та СК запропонований К. В. Багмет. Автор відзначає, що часові межі виділених етапів розвитку банківсько-страхової інтеграції у світі та в Україні суттєво відрізняються, враховуючи специфічні особливості функціонування фінансового сектора економіки країни. Запропонована періодизація становлення банківсько-страхової інтеграції (К. В. Багмет) наведена нижче [8]:

а) 1991–1996 рр. – перші операції зі страхування кредитних ризиків і відповідальності позичальника перед банком:

– початок формування вітчизняних фінансово-промислових груп;

– стримування розвитку інтеграції кризовими явищами у фінансовому секторі (1994–1995 рр.);

б) 1996–2000 рр. – посилення фінансового блоку фінансово-промислових груп:

– зростання кількості агентських договорів між банками та СК;

– зростання капіталізації СК, що призвело до збільшення рівня їх привабливості для вітчизняних банків-інвесторів;

в) 2005–2012 рр. – підвищення капіталізації банків і СК:

– розширення асортименту спільних продуктів від страхування фінансових ризиків до комплексних банківсько-страхових продуктів;

– інтенсифікація діяльності міжнародних фінансових конгломератів та суттєве зростання їх впливу на розвиток вітчизняного фінансового ринку;

– трансформація інтеграційних взаємозв'язків: перехід від форми промислово-фінансова група (ПФГ) до формування фінансових груп (почалось з 2000 р.) [8].

Базуючись на вивченні форм інтеграції СК і банків за структурними моделями фінансових альянсів А. М. Єрмошенко визначає наступні еволюційні етапи розвитку інтеграційних процесів досліджуваних фінансових установ [68]:

1) 1975–1985 рр. – етап започаткування взаємодії СК і банків, що була заснована на виконанні банком ролі фінансового посередника, який займався розповсюдженням послуг накопичувального страхування життя;

2) 1985–2000 рр. – етап зрілості (етап інтеграції страхових і банківських послуг). Для цієї стадії характерними були публічні пропозиції купівлі акцій з метою поглинання компанії, а також стратегії зовнішнього зростання на відмінну від попереднього етапу, де набуло розповсюдження зовнішнє співробітництво обох установ і створення філіалів;

3) 2000–2005 рр. – етап диверсифікації. Утворення партнерських об'єднань (альянсів), яке характеризувалося наданням не стандартизованих фінансових послуг, а орієнтованих на певні сегменти ринку;

4) 2005 р. – дотепер – етап концентрації. Утворення фінансових об'єднань у формі фінансових холдингів, фінансових конгломератів, що надають весь спектр як звичайних, так і інтегрованих фінансових послуг [68].

Врахувавши всі доступні для нашого аналізу точки зору на дослідження періодизації розвитку інтеграційних процесів між банками та СК [8; 54; 68; 96] пропонуємо власне бачення історичних етапів розвитку банківсько-страхової інтеграції у світі та в Україні (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Історичні етапи розвитку банківсько-страхової інтеграції у світі та в Україні

Період етапу	Характерні особливості	
	У світі	В Україні
Етап I (IV ст. до н.е. – 1234 р.)	Первинним проявом економічної інтеграції кредитної та страхової сфери на рівні послуг була морська позика або договір бодмерії, що є прикладом своєрідного симбіозу надання кредиту та ризикового страхування. Перша історична згадка про таку фінансову операцію походить із Греції з IV ст. до н.е.	-

Продовження табл. 1.8

Період етапу	Характерні особливості	
Етап II (1234–1852 рр.)	<p>Поступова заміна «морської позики» угодами фіктивної купівлі-продажу. На підставі фіктивної угоди купівлі-продажу, кредитор умовно купував предмети, що транспортуються, а отже наражався на ризики, притаманні подорожам того часу. Цей договір передбачав розрахунок по закінченню подорожі. Додатково укладалася ще одна угода, в котрій зазначалось, що в разі успішного закінчення подорожі попередня умова підлягала анулюванню без жодних фінансових наслідків для сторін. Оплата товарів, як і страхова виплата, проводилась лише тоді, коли подорож не вдавалася, тобто майно, фіктивно куплене, було пошкоджене або знищене. Подальший розвиток характеризується зближенням банківського та страхового бізнесу через страхування кредитних операцій. Створено сучасний фінансовий продукт</p>	-
Етап III (1852–1980 рр.)	<p>Виникає концепція «банкострахування» та «загальні фінанси», зростає хвиля злиття і поглинань у фінансовому секторі Західної Європи. Банки виступають ініціаторами інтеграції і починають виконувати роль фінансового посередника з продажу продуктів страхування</p>	<p>На теренах нашої держави вперше почала формуватись консолідована банківсько- страхова структура. Вона реалізовувалась страховим товариством «Дністер» через створення страхового банку «Дністер». Тогочасний європейський бізнес, розуміючи складність і соціальність подібних проєктів робить свої спроби такого розвитку, прийшовши до висновку, що ефективність консолідованої банківсько-страхової діяльності, значною мірою визначається спільними корпоративними цінностями і менеджментом.</p>

Продовження табл. 1.8

Період етапу	Характерні особливості	
Етап IV (1980–2004 рр.)	Прискорений розвиток банкострахування у країнах Західної Європи, створення перших банківсько-страхових стратегічних альянсів у Великій Британії та Франції. Ініціаторами інтеграції виступають не тільки банки, а й СК.	В Україні зростає капіталізація СК, що збільшує їх привабливість для національних банків
Етап V (2005–2012 рр.)	У Західній Європі, США та Японії відбувається трансформація структури фінансового сектора економіки, збільшується кількість операцій зі злиття та поглинання у фінансовому секторі, підвищується увага до проблем нагляду за фінансовими групами	На українському фінансовому ринку підвищується капіталізація банків і СК, відбувається розширення асортименту спільних продуктів (страхування фінансових ризиків, комплексні банківсько-страхові продукти). Зростання впливу міжнародних фінансових конгломератів на розвиток вітчизняного фінансового ринку.
Етап VI (2012 р. – дотепер)	Посилюється концентрація та централізація банківського і страхового капіталів; вільний рух капіталу, зростання транскордонної мобільності фінансових потоків; утворюються фінансові об'єднання у формі фінансових холдингів, фінансових конгломератів, що надають весь спектр як звичайних, так і інтегрованих банківсько-страхових послуг.	

Джерело: розроблено автором з використанням [8; 54; 68; 96]

Зазначимо, що на основі опрацьованого вище матеріалу ми дійшли висновку, щоб усвідомити та зрозуміти фінансовий механізм та специфіку взаємодії банків та СК на сучасному етапі варто враховувати підґрунтя та історичні особливості впливу. Відтак особливості розвитку ранніх етапів інтеграції вищезазначених фінансових інститутів дають можливість дослідити виникнення первинних зв'язків між банківською та страховою сферами, виокремити специфічні особливості створення перших фінансових інститутів із спільним капіталом, а також обґрунтувати економічну доцільність і необхідність взаємодоповненості та взаємозамінності банківських і страхових послуг.

Для дослідження видів інтеграції банків зі СК, попередження ризиків їх взаємодії важливе значення має визначення ключових вихідних положень, які безпосередньо пов'язані із трактуванням інтеграції та її різних видів.

У сучасній науковій літературі найбільш вживаною термінологією для визначення співпраці між організаціями і установами є: кооперація; інтеграція; консолідація; конвергенція; взаємна організація або організація на взаємних началах; взаємодія [65].

Дослідженням терміна «кооперація» займався економіст-мислитель М. І. Туган-Барановський у своїй праці «Соціальні основи кооперації» він визначив, що форма організації економічної діяльності людей і організацій, для спільного досягнення загальних цілей або задоволення потреб і є кооперацією [233].

Кооперація являє собою форму організації економічної діяльності людей і організацій з метою досягнення загальних цілей або задоволення потреб шляхом співпраці [65]. Використовується також для позначення характеру економічних та політичних взаємин. Кооперація є системою, що складається з кооперативів та їх об'єднань, метою якої є сприяння членам кооперації у сфері виробництва, торгівлі і фінансів, розглядається як третій сектор економіки, разом з приватним і державним секторами економіки. У ринковій економіці виступає в якості «третьої сили» або «третьої альтернативи» приватному і державному підприємству [65].

Інтеграція (лат. *Integrum* – ціле, *Integration* – відновлення) – процес об'єднання окремих продуктів та компонентів у процесі роботи таким чином, якби вони були одним продуктом. Така сама концепція застосовується і щодо бізнес-процесів, однак єдиної думки з цього приводу на сьогодні не існує [65]. Досліджуючи поняття «інтеграція» нами виявлено, що переважна більшість трактувань ґрунтується на розумінні цього поняття, як чинників, які впливають на сам процес інтеграції, а також на її результат. Так, у науковій літературі інтеграцію прийнято розглядати у розрізі кількох аспектів:

– як об'єднання певних видів діяльності з метою формування взаємовідносин;

– як об'єднання економічних суб'єктів з метою поєднання капіталів та спільного використання грошових коштів;

– як взаємодію між постачальниками послуг та їх користувачами на основі поєднання бізнес-процесів, які нерозривно пов'язані з управлінням інформаційними, фінансовими та трудовими ресурсами.

У широкому розумінні даного терміну інтеграцію прийнято вважати процесом розвитку, в результаті якого відбувається єдність та цілісність системи, яка сформована на взаємодії окремих спеціалізованих елементів [199]. Згідно трактування інтеграції на основі філософського словника, вона має право на існування не лише в рамках функціонуючої системи, що призведе до підвищення рівня її цілісності і організованості, але й при формуванні нової системи до складу якої входять елементи, які раніше не були взаємопов'язаними [237, с. 210]. Варто зазначити, що наукова література трактує інтеграцію не лише з точки зору процесу, але й з точки зору взаємозв'язку окремих елементів та функціональних складових системи в цілому. Так, А. М. Єрмошенко, під інтеграцією розуміє певний «стан», у тому випадку, коли йде мова про результати відповідного процесу об'єднання функціональних складових системи [68].

Застосування у фінансовій сфері поняття «консолідація» є прийнятним щодо внутрішньо-секторних об'єднавчих процесів. У даному випадку під консолідацією розуміють згуртування, яке відбувається у випадках злиття чи поглинання фінансових інститутів з нівелюванням відмінностей між його частинами, а також здійсненням суттєвих змін не лише призначення, але й сфери пропонованих послуг [65]. Тобто, можна стверджувати, що консолідація являє собою рішення, прийняття якого дає можливість як зберігати поточні позиції на фінансовому ринку, так і диверсифікувати діяльність фінансового посередника поза традиційних сфер функціонування. Вона дозволяє уникати негативних наслідків деспеціалізації, а отже, поступової втрати частки ринку та ринкової позиції. Диверсифікація функцій

посередника здатна сформувати додаткові джерела доходів, так як фінансові інститути мають можливість розширити асортимент пропонованих послуг та запропонувати контрагентам нові фінансові інструменти [35]. Поняття «консолідація» науковці і практики трактують як об'єднання фінансових установ на основі операцій злиття/поглинання, створення спільних підприємств і стратегічних альянсів. Зазначимо, що консолідація передбачає як інтеграцію фінансових посередників не лише одного, але й декількох видів одночасно.

Згідно наукових позицій переважної більшості іноземних дослідників, причиною поширення інтеграційних процесів СК та банків є фінансова конвергенція, результатом якої стало утворення нових фінансових об'єднань, які були утворенні представниками різних сегментів фінансового ринку, що й сприяло поширенню банківського страхування та інтеграції фінансових послуг.

На відміну від консолідації поняття конвергенції має більш вузьке значення, а тому найчастіше використовується стосовно конвергенції фінансових установ та конвергенції каналів дистрибуції [65].

Взаємна організація або організація на взаємних началах (англ. Mutual, Mutual organization) зазвичай, проте не завжди, є підприємством чи компанією (взаємна компанія), основною метою якої є вигідне надання продуктів і послуг її засновникам. Відмінність взаємної компанії від кооперативу полягає у тому, що її члени зазвичай не здійснюють прямих інвестицій у компанію, а отримують право голосу у керівництві та частину прибутку, виходячи із власних клієнтських відносин. Організація на взаємних началах збирає кошти від своїх членів чи клієнтів (яких загалом називають членами), що надалі можуть бути використані для надання спільних послуг усіх її членів. Взаємна організація, таким чином, належить та діє на вигоду своїх членів – вона не має зовнішніх акціонерів, яким платила би у формі дивідендів та, відповідно, не має на меті максимізувати прибуток і капіталізацію [65].

Прибутки організації зазвичай реінвестуються у неї на користь членів, хоча іноді деякий прибуток необхідний для підтримки або зростання організації, а також для забезпечення її безпеки.

Суть процесу інтеграції між страховими компаніями та банківськими установами полягає у сукупності взаємообумовлених дій, виникнення яких пов'язано із впливом суб'єктів взаємодії один на одного. Взаємодія, яка ґрунтується на інтеграції цих фінансових інститутів реалізується шляхом злиття/поглинання організацій, а також як наслідок розширення діяльності компаній, наявності інтеграційних процесів під час розробки та дистрибуції новостворених фінансових послуг. Також інтеграція досягається у взаємовідносинах економічних суб'єктів, що належать до одного або різних ринків, шляхом організації взаємозалежних мереж, стратегічних альянсів/синдикатів, в яких процеси виробництва і реалізації продуктів підлягають колективному розподілу [68].

В енциклопедичних словниках [30; 35, с.64; 65, с. 98] даються майже однакові визначення поняття «взаємодія», які узагальнено можна представити як сумісну дію кількох об'єктів або суб'єктів, при якій результат дії одного з них впливає на інші. Саме поняття «взаємодія» найбільш точно відображає відносини між банками та СК, однак, таке трактування не відображає особливості співпраці банків та страхових компаній, тому ми пропонуємо використовувати поняття «взаємодія банків та страхових компаній», під яким слід розуміти сукупність організаційних підходів, механізмів прийняття рішень та управління рухом фінансових ресурсів банків і страхових компаній.

Нами з'ясовано, що взаємодія банків і СК характеризується давньою історією, проте стрімкого розвитку це явище набуло з 90-х років ХХ ст.

Одним із ключових напрямів у загальній системі заходів щодо ефективного реформування усіх економічних відносин на ринкових засадах є проблеми підвищення ефективності функціонування банківської системи і ринку страхових послуг.

Страховий ринок має значні інвестиційні ресурси. Цими грошовими потоками можуть скористатися як страховики, так і банківські інститути для

інвестування у промислові підприємства. Крім того, обмін інформацією про клієнтів, надання високоякісних, привабливих для клієнтів страхових послуг, підвищує ефективність взаємодії банків і СК. Це може знизити витрати на страхове обслуговування та пошук нових клієнтів. Прикладами спільного напрямку діяльності СК і банків є страхування заставленого у банку майна, страхування фінансових ризиків банку, ризиків за операціями з платіжними картками. Спільними схемами ефективної співпраці банку і СК можуть бути також кредитування та придбання автотранспорту з його одночасним обов'язковим страхуванням при наданні кредиту на його купівлю, страхування туристичного бізнесу, іпотечне кредитування з одночасним страхуванням житла, отриманого за рахунок кредиту. Одним із факторів, які стимулюють банки до співпраці зі СК, є зниження прибутковості як банківського, так і страхового бізнесу.

Головними причинами такої взаємодії можна вважати:

– можливість значного розширення кожним із суб'єктів клієнтської бази: і страховики, і банки обслуговують велику кількість клієнтів. Обмін інформацією про них, надання їм послуг лише установами однієї системи є сьогодні пріоритетним для обох сторін в умовах загострення конкуренції (характерно для розвинутих країн і таких, що розвиваються);

– диверсифікація капіталу, підвищення норми прибутковості інвестиційних ресурсів. Страхова галузь, як відомо, є однією з найбільш рентабельних і динамічних серед інших галузей провідних країн світу, що має значні інвестиційні ресурси, які можуть використовуватись для інвестування у промислові підприємства як страховиками, так і обслуговуючими банками за умови, якщо останні є материнською компанією для СК;

– потреба в акумуляції всіх грошових потоків в одну систему. При цьому велике підприємство чи банк повинне сплатити значні суми за обов'язковими та добровільними видами страхування. У зв'язку з цим, материнською компанією створюється СК, яка займається ефективним вирішенням цього питання з метою мінімізації майнових, кредитних і фінансових ризиків, а також витрат материнської компанії на страхування;

– можливість надання клієнтам повного спектра банківських і страхових послуг. При цьому, ці послуги мають бути високоякісними, гарантованими та привабливими для клієнта. Продаж банками страхових продуктів, як свідчить зарубіжний досвід, не буде мати серйозних протиріч між клієнтами та банком. Як правило, клієнти є лояльними до своїх банків і позитивно сприймають ідею фінансового супермаркету. Крім того, відмінності між банківським і страховим сектором світового фінансового ринку в останні роки стали майже непомітними, особливо в сферах приватних інвестицій і довгострокових заощаджень;

– можливість використання регіональної мережі установ, особливо це вигідно страховикам для реалізації страхових продуктів через банківські представництва [241].

Серед специфічних переваг взаємодії банків і СК зазначимо наступні: об'єктивна оцінка ризиків; диверсифікація фінансових ризиків; можливість об'єднання технічних засобів, що використовують для оцінки та ризик-менеджменту; можливість покращення ефективності управління ресурсами і властивими їм ризиками; кваліфікований персонал та можливість його об'єднання для оцінки та ризик-менеджменту.

Проаналізувавши різні твердження та провівши відповідний аналіз, ми дійшли висновку, що взаємодія банківського та страхового сегментів фінансового ринку дає відповідний ефект, основні види якого пропонуємо об'єднати в три групи на прикладі відповідних інститутів (рис. 1.5).

Також проведений критичний аналіз дає змогу надати авторське визначення «ризик-менеджменту взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку» як сукупності дій, заходів і прийомів, що використовують банки та страхові компанії у процесі організації різних видів взаємодії, спрямованих на оптимізацію надання банківських та страхових послуг на ринку. Такий підхід дозволяє забезпечити оптимальність співвідношення прибутку та ризику, тобто, такий рівень, що відповідатиме поставленим на певний момент цілям суб'єктів фінансового ринку.

Рис. 1.5. Ефект від взаємодії банків і СК

Джерело: розроблено автором з використанням [32; 68; 150]

Загалом, функціональні обов'язки банківських установ та СК можна поділити на дві групи: виконання основної функції, яка характеризує дані інститути як фінансових посередників, виконання специфічних функцій, які є характерними лише для банків або СК, реалізація яких відбувається шляхом здійснення фінансовими посередниками своїх операцій. Таким чином,

економічною основою взаємодії банків і СК є наявність у них загальних і специфічних функцій (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Специфічні та спільні функції банків і СК

Джерело: узагальнено автором з використанням [32; 68; 150]

При цьому до загальних функцій банків та СК є здійснення посередництва у формуванні інвестиційних ресурсів та їх капіталізації.

За своєю природою банківські установи відіграють роль інвесторів залучаючи тимчасово вільні грошові кошти підприємств і населення, здійснюючи таке залучення за допомогою різних видів депозитних програм на платній основі, з обов'язковим еквівалентним поверненням.

На відміну від банків для СК характерним є відносно стабільний приріст грошових коштів за рахунок власників страхових полісів, а це слугує основою для вкладу грошових коштів у довгострокові цінні папери. Таким

чином, за допомогою банківської системи, забезпечується стабільність інвестиційної діяльності СК, яка полягає у розміщенні страхових резервів в банківських установах з метою отримання процентних доходів для СК, в свою чергу банки мають право розмістити страхові резерви в активні операції, як одного із видів отримання доходу. Результатами співпраці банківських установ та СК є отримання останніми відсотків, оскільки банки капіталізують фінансові ресурси компаній, а також здійснюється виконання функції капіталізації, як зі сторони банків, так і зі сторони страхових компаній.

Специфічною функцією, яка виконується банками в процесі організації їх взаємовідносин із страховими організаціями, є функція організації грошового обороту, інструментом якої є розрахунково-касові операції, причому банки організують розрахунково-касове обслуговування як самих страхових організацій, так і їх клієнтів, а СК пропонують захист банкам від можливих збитків від неякісних активних і господарських операцій, що є результатом вимоги виконання ними специфічних функцій: попереджувальної та компенсаційної.

Належне виконання загальних та специфічних функцій, які є першоосновою для їх співпраці, даними інститутами створює сприятливі передумови для розвитку фінансового бізнесу, а саме взаємодії банків і СК. Саме страхові компанії та банківські інститути є одними з головних учасників стратегічних альянсів в усьому світі. Це, в першу чергу, обумовлено акумуляцією значних фінансових ресурсів в межах цих структур і потребою ефективного їх використання та об'єктивною необхідністю диверсифікації діяльності і підвищення рентабельності операцій.

Висновки до розділу 1

1. На основі аналізу наукових підходів до визначення поняття «ризик», запропоновано розглядати «ризик фінансових установ» як імовірність одержання негативних наслідків від діяльності на фінансовому ринку, пов'язана з дослідженням нових ринкових позицій (позитивних, нульових, негативних) у зв'язку з проявом одного або більшої кількості ризикоутворюючих факторів.

2. У роботі удосконалено підхід до періодизації етапів розвитку банківсько-страхової інтеграції в Україні та світі, відтак виділено шість етапів. Досліджена періодизація, на відміну від існуючих, дала змогу запропонувати власне значення історичних етапів розвитку взаємодії банків та страхових компаній.

3. На основі систематизації підходів, процесів, заходів прогнозування настання ризикових подій побудована система ризик-менеджменту та удосконалена схема організації ризик-менеджменту, що дозволяє успішно володіти ризиковими ситуаціями.

4. Удосконалено підходи до типології банківських ризиків і ризиків СК, що дало змогу обґрунтувати наявність ризиків взаємодії банківського та страхового сегментів, які суттєво впливають на діяльність банків і СК, а саме: кредитного ризику, ризику ліквідності, ринкового та операційного ризиків, ризики цілеспрямування, маркетингу, менеджменту та інформаційного ризику.

5. У результаті дослідження обґрунтовано, що всі терміни, крім терміна «взаємодія», недостатньо широко і повно розкривають економічний зміст і специфіку співпраці між банківським та страховим сегментом фінансового ринку. Саме термін «взаємодія банків і страхових компаній», під яким слід

розуміти сукупність організаційних підходів, механізмів прийняття рішень та управління рухом фінансових ресурсів банків і страхових компаній є більш широким поняттям, ніж існуюче визначення «інтеграція страхових компаній з банками» і дозволяє оцінити посилення ризиків такої взаємодії.

7. Обґрунтовано, що ризик і управління є взаємопов'язаними компонентами фінансової системи. У результаті дослідження існуючих теоретичних та нормативних положень щодо трактування «ризик-менеджменту взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку» визначено, що поняття слід розглядати як сукупності дій, заходів і прийомів, що використовують банки та страхові компанії у процесі організації різних видів взаємодії, спрямованих на оптимізацію надання банківських та страхових послуг на ринку.

Основні положення, викладені у цьому розділі дисертації, були опубліковані у працях автора [155; 164; 219; 221; 222; 224; 270].

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ СТРАХОВОГО ТА БАНКІВСЬКОГО СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

2.1. Аналіз банківського та страхового секторів та їх вплив на стабільність фінансового ринку

Стан розвитку ринку фінансових послуг в Україні на сьогодні не задовольняє потреби економіки у повному обсязі і не є передумовою для економічного зростання, як це має місце в багатьох інших країнах. Поява серйозних конкурентів на вітчизняному ринку є неминучою, оскільки для країни, спрямованої на європейську інтеграцію, з 45-мільйонним населенням і значним економічним потенціалом, рівень розвитку недержавних фінансових інститутів та асортимент послуг, що надаються ними, є досить низькими.

Серед недержавних фінансових інститутів в Україні найбільшого поширення отримали банки і СК, створення ж кредитних спілок, трастових компаній та інвестиційних фондів ще не набуло бажаних темпів. Тому в результаті лібералізації фінансового ринку найпершими мають бути трансформовані банківський і страховий сектори як найбільш розвинуті та найменш ризикові, саме на цих ринках необхідно очікувати приходу крупних іноземних конкурентів. Вітчизняні банківський і страховий ринки є поки що неконкурентоспроможними, ізольованими, а отже, неготовими увійти до глобальної фінансової системи.

Таким чином, формування ефективно діючого ринку фінансових послуг, і особливо банківського та страхового секторів, є, як ніколи нагальною потребою в Україні, оскільки від ступеня досконалості та стабільності механізму їх функціонування залежатиме конкурентоспроможність вітчизняного фінансового ринку. Від того, в руках яких фінансових інститутів –

вітчизняних чи іноземних, будуть зосереджені фінансові ресурси України, значним чином залежатиме і фінансова безпека та незалежність нашої країни.

Забезпеченість стабільності функціонування та розвиток банківської системи має місце тоді, коли банківські установи вживають наступні заходи: підвищують рівень капіталізації, знижують рівень ризиковості поточних операцій та форують у необхідному обсязі резерви під ризики за активними операціями, поліпшують якісний склад активів та пасивів, а також забезпечують їх зростання, оптимізують витрати та доходи з метою підвищення ефективності діяльності.

У своїй діяльності банківські установи безпосередньо впливають на стабільність фінансового ринку однак, мають певні відмінні риси, які відображаються в: існуванні депозитів не лише як боргових зобов'язань, але і як джерел фінансування; складності оцінки ступеня загроз щодо діяльності банківської установи; наявністю характерної відмінності у строках погашення кредитних ресурсів зі сторони клієнтів та строками залучення депозитних коштів. Варто звернути увагу на те, що банки мають право використовувати депозитні кошти клієнтів для різноманітних фінансових потреб. Оскільки основна частина депозитних ресурсів, на відміну від інших боргових зобов'язань, у разі настання банкрутства банківської установи із використанням депозитних гарантійних схем повертається вкладникам у найкоротші термін.

Сучасна банківська система України є найрозвинутішим елементом господарського механізму, оскільки одна із перших зазнала реформування, так як саме банківським установам відводилась ключова роль при вирішенні завдань переходу до ринкової економіки. На сьогодні в країні діє дворівнева банківська система, яка складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені та діють на території України, у тому числі експортно-імпортного банку України та спеціалізованого Ощадного банку України [177].

Національний банк України є центральним банком, який проводить

єдину державну грошово-кредитну політику з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Банки створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку [177]. На фінансовому ринку банки виконують свої функції, які знаходять відображення у реалізації наступних операцій: залученні грошових коштів у суб'єктів господарювання та фізичних осіб на депозитні, ощадні чи строкові рахунки, кредитуванні, здійсненні купівлі-продажу цінних паперів, формуванні касових залишків та резервів, формуванні інших активів: касове та розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій.

Проаналізуємо динаміку кількості банків в Україні у 2010–2014 роках, яка представлена в додатку В, рис. В.1.

Як видно з рис. В.1, у 2014 році спостерігалось зменшення кількості банків з іноземним капіталом до 49 банків, порівняно з 53 банками у 2013 та 2012 роках та, відповідно, збільшилась кількість вітчизняних банків. Також зменшилась кількість банків із 100-процентним іноземним капіталом з 22 у 2013 р. до 19 – у 2014 р. Зміни зазнала і частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків: вона зменшилась від 41,9 % у 2011 році до 32,5 % – у 2014 р. [147].

Варто зазначити, що на зменшення частки іноземного капіталу в українській банківській системі вплинуло інтенсивне зростання кількості вітчизняних банків порівняно з іноземними, пов'язане із згортанням свого бізнесу іноземними банками у зв'язку з несприятливим економічним середовищем та нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні.

Проведемо аналіз сучасного стану формування та розміщення ресурсів банками, який розпочнемо з аналізу власного капіталу вітчизняних банків (додаток В).

Як бачимо з табл. В.1 (додаток В), обсяг власного капіталу українських банків протягом 2010–2014 років коливався та в 2014 році становив -23,12 в.п.

Основу власного капіталу становить статутний капітал (у 2014 р. – 12,10 %), решта складових формується за рахунок емісійних різниць, незареєстрованих внесків до статутного капіталу, нерозподіленого прибутку (непокритого збитку), резервних та інших фондів банку та резервів переоцінки. Зазначимо, що у 2010-2012 рр. сума статутного капіталу була вищою за загальну суму власного через значну величину непокритих збитків, які у 2013 р. порівняно з 2012 р. зменшились майже на 8 в.п.

Проаналізуємо динаміку власного капіталу провідних банків України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка власного капіталу провідних банків України (2010–2014 рр.)

Банк	Рік					Темп приросту, %			
	2010, млн грн	2011, млн грн	2012, млн грн	2013, млн грн	2014, млн грн	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
1. «ПРИВАТБАНК»	11880	16747	18301	20312	22696	40,97	9,28	10,99	11,74
2. «ОЦАДБАНК»	16626	17647	18118	20456	22749	6,14	2,67	12,90	11,21
3. «УКРЕКСІМБАНК»	17454	17729	17856	18083	13536	1,58	0,72	1,27	-25,14
4. «ДЕЛЬТА БАНК»	6075	1449	3010	3325	4750	-76,14	107,68	10,46	42,86
5. «ПРОМІНВЕСТБАНК»	4590	5082	5273	5384	6075	10,72	3,77	2,10	12,83
6. «UniCredit» («УКРСОЦБАНК»)	6570	6608	7657	8668	6239	0,57	15,88	13,20	-28,02
7. «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»	6441	6472	6346	7237	6148	0,48	-1,95	14,04	-15,05
8. «АЛЬФА-БАНК»	3121	4075	4100	4199	3510	30,56	0,61	2,41	-16,41
9. «ВТБ-БАНК»	4343	4057	4051	3207	5088	-6,58	-0,15	-20,83	58,65
10. «НАДРА»	4794	4029	4030	4032	3386	-15,96	0,02	0,06	-16,02

Джерело: Дані фінансової звітності банків України [56]

Аналіз динаміки власного капіталу банків, які входять до першої десятки [56], показує, що в більшості він зріс у 2014 р. порівняно з попередніми аналізованими роками. Так, високі темпи зростання власного капіталу свідчать про те, що банки ефективно формували та розподіляли прибуток, отриманий в основному від надання позичок.

Відмінною рисою банку, яка характеризує його як фінансового посередника, є відносно невелика питома вага власних коштів, натомість, визначальну роль у формуванні його ресурсного потенціалу відводиться зобов'язанням. Розглянемо структуру зобов'язань банків у 2010–2014 роках та визначимо найвагомші компоненти (табл. В.2, додаток В).

Показники табл. В.2 (додаток В) свідчать про те, що найбільшу частку в зобов'язаннях мають кошти фізичних (36,17 %) і юридичних осіб (25,28 %). Дещо меншою є питома вага коштів банків, яка у 2014 році становила 22,78 %. Слід звернути увагу на те, що не зважаючи на кризу в економіці країни, обсяг коштів банків за 2013–2014 роки збільшився на 57372 млн грн, що становить 27,48 %, хоча попередні періоди показник мав від'ємне значення. Однак значно зменшилась частка коштів фізичних осіб – з 19,46 % до -4,33 %, що є свідченням відтоку готівки з банків, яка осідає на руках. Інші структурні складові у зобов'язаннях банків займають відносно невелику питому вагу.

Динаміка структури зобов'язань українських банків за 2010–2014 роки відображена на рис. В.2, додаток В. Така структура зобов'язань банків показує, що основою формування ресурсної бази банків до кризи були депозитні ресурси, зокрема кошти юридичних і фізичних осіб, наразі, найбільшу частку займає субординований борг, який збільшився у 2014 році майже на 20% в порівнянні з попереднім періодом.

Щодо загального обсягу зобов'язань, то він з кожним роком зростає. Так, у 2014 році порівняно з попереднім зобов'язання банків зросли на 83746 млн грн (7,72 %) і становили 1168655 млн грн, а у 2013 році, порівняно з 2012 р., зобов'язання зменшились на 848493 млн грн (-88,66 %). Динаміка зобов'язань провідних банків першої десятки проілюстрована в табл. 2.2.

У загальному підсумку, за аналізований період зобов'язання банків України зростали, виключенням є «ПриватБанк». Основою зобов'язань українських банків є депозити громадян та юридичних осіб. При формуванні депозитної бази необхідно визначити оптимальну структуру депозитів як за

термінами вкладу, так і категоріями вкладників (табл. В.3, додаток В).

Таблиця 2.2

Динаміка зобов'язань у розрізі провідних банків України (2010–2014 рр.)

Банк	Рік					Темп приросту, %			
	2010, млн грн	2011, млн грн	2012, млн грн	2013, млн грн	2014, млн грн	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
1. «ПРИВАТБАНК»	101557	128371	154128	194179	181889	26,41	20,06	25,99	-6,33
2. «ОЦАДБАНК»	42392	56374	67877	83113	105354	32,98	20,52	22,45	26,76
3. «УКРЕКСІМБАНК»	55717	57374	70093	76266	112464	2,97	22,17	8,81	47,46
4. «ДЕЛЬТА БАНК»	13190	21767	26832	51973	55553	65,03	23,27	93,70	6,89
5. «ПРОМІНВЕСТБАНК»	30023	33079	36045	34353	46581	10,18	8,97	-4,69	35,59
6. «UniCredit» («УКРСОЦБАНК»)	35033	33599	31173	34389	42020	-4,09	-7,22	10,32	22,19
7. «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»	48659	44876	41348	36223	40711	-7,77	-7,86	12,39	12,39
8. «АЛЬФА-БАНК»	23473	23889	21488	25094	33184	1,77	-10,05	16,78	32,24
9. «ВТБ-БАНК»	28801	33011	30161	22079	31415	14,62	-8,63	-26,80	42,28
10. «НАДРА»	22428	22710	23655	27084	32492	1,26	4,16	14,50	19,97

Джерело: Дані фінансової звітності банків України [56]

Аналізуючи дані табл. В.3 (додаток В), можна помітити, що в структурі депозитів юридичних осіб основну частку становлять кошти на вимогу. Це пов'язано з обслуговуванням поточних рахунків у результаті їх операційної діяльності. У 2011 році частка коштів на вимогу становила 55,3 %, в наступні роки цей показник зменшився, а в 2014 році зрос та становив 58,86 %.

У 2014 р. порівняно з 2013 р. структура коштів юридичних осіб коливалася, в динаміці спостерігався відтік строкових коштів на 1,72 в.п., а кошти на вимогу мали приріст на 26,64 в.п. Частка строкових коштів у загальній структурі коштів юридичних осіб протягом 2010–2013 років мала тенденцію до зростання, але під негативним впливом кризи в економіці бачимо зниження показника у 2014 році.

Деякі інші тенденції розвитку має співвідношення коштів на вимогу та строкових депозитів фізичних осіб. Так, якщо в складі депозитів юридичних осіб основна їх частка – це кошти на вимогу, то в депозитах фізичних осіб – це строкові депозити. Їх питома вага в загальній структурі депозитів

фізичних осіб у 2010 році становила 32,71 %, 2011 р. – 77,89 %, 2012 р. – 79,87 %, 2013 р. – 81,32 %, а у 2014 р. – 76,99%. Така тенденція свідчить про зростання довіри населення до вітчизняної банківської системи протягом 2011-2013 рр. та значний відтік коштів у 2014 році, який є результатом впливу кризи, політично нестабільної ситуації в цілому та військових дій на сході країни

Щодо загального обсягу коштів фізичних та юридичних осіб, то протягом аналізованого періоду, бачимо тенденцію до зростання, яка спостерігалася до 2014 року. У 2014 р. порівняно з 2013 р. кошти юридичних осіб зросли на 13,20 в.п., а частка коштів фізичних осіб зменшилася – на 4,33 в.п.

Динаміку залучення депозитів банками України юридичних та фізичних осіб у 2010–2014 роках ілюструє рис. 2.1.

Рис. 2.1. Динаміка депозитної бази банків України (2010–2014 рр.)

Джерело: Дані фінансової звітності банків України [56]

Динаміка залучення депозитів провідними банками України впродовж 2010–2014 років проаналізована, отримані результати представлені у табл. 2.3 і свідчать про позитивну тенденцію в цьому напрямку, виключенням є «Надра Банк» та «Дельта Банк», які віднесено до категорії неплатоспроможних рішенням правління НБУ від 5.02.15 та 2.03.15 відповідно.

Таблиця 2.3

Динаміка залучених депозитів провідними банками (2010–2014 рр.)

Банк	Обсяг депозитного портфеля, млн грн					Темп приросту, %			
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
1. «ПРИВАТБАНК»	75183	91842	106342	133551	141338	22,16	15,79	25,59	5,83
2. «ОЩАДБАНК»	24421	38585	39399	46341	55368	58,00	2,11	17,62	19,48
3. «УКРЕКСІМБАНК»	27332	31682	44841	42970	60126	15,91	41,53	-4,17	39,92
4. «ДЕЛЬТА БАНК»	6728	10353	17198	36126	35628	53,88	66,12	110,06	-1,38
5. «ПРОМІНВЕСТБАНК»	19482	16507	13986	13898	13683	-15,27	-15,27	-0,63	-1,55
6. «UniCredit» («УКРСОЦБАНК»)	15337	17708	18370	21419	22501	15,46	3,74	16,60	5,05
7. «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»	28342	27635	27804	26419	28800	-2,49	0,61	-4,98	9,01
8. «АЛЬФА-БАНК»	9653	12174	14376	15831	18061	26,12	18,09	10,12	14,09
9. «ВТБ-БАНК»	8085	11936	12120	11148	7900	47,63	1,54	-8,02	-29,13
10. «НАДРА»	7782	8667	8741	13052	11001	11,37	0,85	-9,21	-15,71

Джерело: Дані фінансової звітності банків України [56]

Однак, розгляд лише структури та динаміки власного капіталу і зобов'язань банку не дає можливості здійснити чіткий аналіз кількісних і якісних змін ресурсної бази банків, оскільки потребує врахування й інших показників (ВВП країни, регулятивного капіталу тощо).

На основі даних, наведених у табл. В.4 (додаток В), розглянемо основні тенденції зміни ресурсної бази банків за 2010–2014 роки. Аналіз табл. В.4 (додаток В) показує, що у 2010–2014 роках відбулося стійке зростання показників, які характеризують кількісне нарощення ресурсної бази банків. Іншими словами, тенденція збільшення обсягу пасивів банківської системи відповідала тенденції зростання обсягу ВВП. Загалом за згаданий період пасиви банківської системи зросли на 71,55 в.п. Слід зазначити, що позитивною тенденцією є зростання відношення власного капіталу до ВВП (12,72 % – у 2010 р., 11,94 % – у 2011 р., 12,06 % – у 2012 р., 13,24 % – 2013 р. та 23,20 % - у 2014 році).

Значення нормативу адекватності регулятивного капіталу у 2013 році порівняно з 2012 р. зросло на 0,2 в.п. до 18,26 %, проте у 2014 році знизилось до 15,60 %. Станом на 01.08.2015 р. цей показник становив 14,80 % (таке зниження спричинене кризовими явищами в економіці України) [147].

Зазначимо, що рекомендовані межі нормативу Н2 для діючих банківських установ становлять не менше 10 %, а для банків, які розпочали здійснювати операційну діяльність – для перших 12 місяців – 15 %; протягом наступних 12 місяців – не менше 12 %; надалі – не менше 10 %.

Дотримання нормативу Н2, навіть в умовах фінансово-економічної кризи, є досить важливим, оскільки це означає, що забезпечується реалізація захисної функції власного капіталу.

У процесі аналізу пасивів важливо визначити співвідношення власного капіталу і зобов'язань з урахуванням тенденцій їх зміни (додаток В, рис. В.3). Як видно з рис. В.3, за 2010–2014 рр. структура пасивів суттєвих змін не зазнала. Питома вага зобов'язань у пасивах залишалась досить значною – 85,38 % – 2010 р., 85,25 % – 2011 р., 84,90 % – 2012 р., 84,92 % – 2013 р. та 88,80 % у 2014 році. Частка власного капіталу у 2014 р. знизилась на 3,9 в.п. (за рахунок переважання темпів приросту зобов'язань над темпами приросту капіталу) і склала 11,20 %, у 2013 та 2012 роках частка власного капіталу не змінювалась і становила 15,10 %.

Банківські активи визначають як ресурси, які контролюються банком за результатами минулих подій, використання яких сприятиме в майбутньому зростанню економічної вигоди [35]. Склад і структура активів банків України (табл. В.5, додаток В) відображає кількісне та якісне співвідношення між окремими напрямками розміщення їх ресурсів.

У структурі активів найбільшу частку складають кредити, надані клієнтам (80,14 % – у 2010 р., 78,28 % – у 2011 р., 72,33 % – у 2012 р., 71,31 % – у 2013 р. та 76,43 % - у 2014 році), що характеризує кредити як основний напрям розміщення фінансових ресурсів банків з метою одержання прибутків. Проте відмічається поступове зменшення їх питомої ваги у загальній структурі за весь період майже на майже 4 в.п.

Динаміку кредитів банків України (2010–2014 рр.) наведено на рис. 2.2.

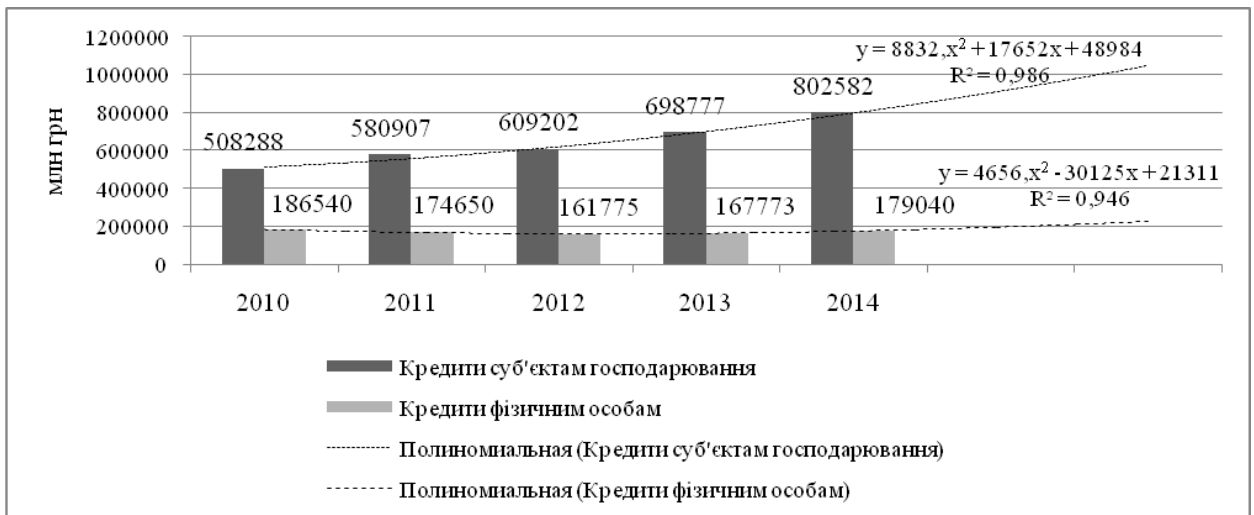

Рис. 2.2. Динаміка кредитів банків України (2010–2014 рр.)

Джерело: Дані фінансової звітності банків України [56]

Більше 60 % у структурі кредитів займають кредити юридичним особам, оскільки кредити залишаються пріоритетним напрямом фінансування юридичних та фізичних осіб і надання їм таких кредитних послуг як факторинг, фінансовий лізинг, овердрафт тощо.

На рис. 2.3 представлені найбільші банки України за обсягом активів.

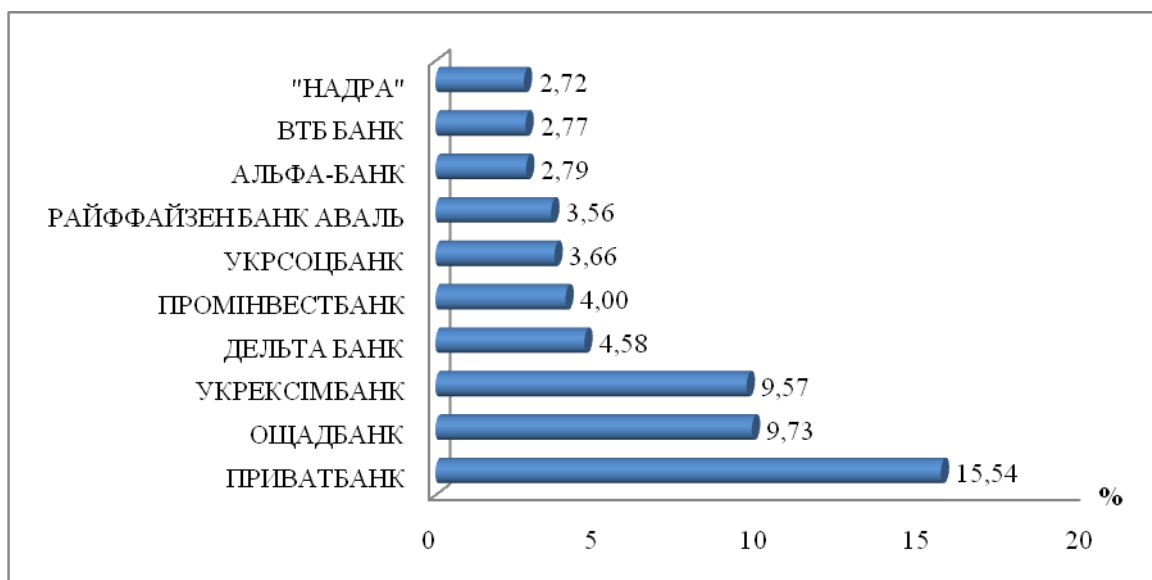

Рис. 2.3. Найбільші банки України за обсягом активів станом на 2014 р.

Джерело: Дані фінансової звітності банків України [56]

Аналізуючи розподіл активів української банківської системи за

групами банків (додаток В, рис. В.4) можна зробити висновок про те, що основна маса активів знаходиться у банках першої групи.

В умовах фінансової нестабільності часто спостерігається тенденція зростання відсоткових ставок за депозитами. Так, наприклад в квітні 2014 року середньозважена відсоткова ставка за депозитами у національній валюті склала 19,1 %, в іноземній (долар США) – 8,0 %, а в травні 2014 року фізичним особам банки пропонували 18,9 % за вклади у національній валюті (для порівняння – у травні 2013 р. – 17,0 %) [33]. Ця тенденція призводить до здороження ресурсної бази банків, що впливає і на вартість кредитів.

У свою чергу, зростання цін на кредити робить їх малодоступними для багатьох суб'єктів економіки, що може призвести до скорочення обсягу активних операцій і, як наслідок, погіршити фінансове становище банків. З цього випливає, що банк не зацікавлений у занадто високому рівні процентних ставок, проте змушений підтримувати такий рівень, який буде привабливим для клієнтів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Аналіз показників обсягу ВВП, доходів населення
та банківських споживчих кредитів в Україні (2010–2014 рр.)**

Показник	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяг ВВП, млн грн	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728
Доходи населення, млн грн	1101175	1266753	1459096	1529409	1531070
Обсяг споживчих кредитів, млн грн	122942	126192	125011	137346	135094
Відношення споживчого кредитування до ВВП, %	11,36	9,58	8,87	9,44	8,62
Відношення споживчого кредитування до доходів населення, %	11,16	9,96	8,57	8,98	8,82

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Бюлетень НБУ [33; 201]

Динаміка обсягів споживчого кредитування в розрізі валют в Україні протягом 2010–2013 років мала тенденцію до зменшення кредитів в доларах США, у порівнянні із кредитуванням у національній валюті. У 2014 році загальні показники кредитування різко зменшились в порівнянні із 2013

роком (додаток В, рис. В.5).

За строками погашення обсяги споживчого кредитування мають наступну тенденцію – збільшення кредитів до 1 року та зменшення кредитів від 1 до 5 років (додаток В, рис. В.6).

Аналіз кредитів наданих банками України резидентам у розрізі секторів економіки представлений на рис. В.7, додаток В. Провідні позиції щодо кредитування займають оптова та роздрібна торгівля, переробна промисловість та інші види кредитування (рис. В.7).

На вартість кредитів також впливає структура залучених коштів клієнтів за строками. Так, кошти до запитання характеризуються високою динамічністю, оскільки їх використання для активних операцій банку пов'язане з ризиком непередбачених платежів позичальників. Строкові кошти мають більш сталий характер, їх можна прогнозувати. Фінансово-економічна нестабільність з високими темпами інфляції спричиняє переважання у структурі залучених ресурсів коштів на вимогу, в той час, як довгострокове кредитування потребує наявності вільних строкових ресурсів. Проте із стабілізацією і розвитком економіки відбуватиметься поступове зниження депозитних ставок і, відповідно, здешевлення кредитів (що можна спостерігати у країнах з розвинутою економікою).

Також слід звернути увагу на високий рівень концентрації капіталу банківської системи України. Справа у тому, що на банки І групи (станом на 1.01.2015 р. їх нараховувалось 16) припадає досить значна частка зобов'язань та власного капіталу у 2014 році – 42,13% та 42,68% відповідно. Таким чином, ці банки відіграють головну роль у розвитку банківської системи та економіки, адже вони мають змогу кредитувати великі підприємства та проекти України. Цією групою банків у 2014 році також було залучено майже 40 % коштів юридичних та 42% коштів фізичних осіб, надано клієнтам більше 80 % кредитів від загального обсягу по банківській системи. Така ситуація свідчить не лише про високий рівень концентрації капіталу банківської системи України, а й про процес монополізації ринку кредитних

послуг великими банками.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можна виділити такі основні тенденції у формуванні та використанні ресурсів банками України за 2010–2014 роки:

– відбувається зростання показників, які характеризують кількісне нарощення ресурсної бази банків. Загальний обсяг пасивів банків зріс на 71,55 в.п. У їх структурі більше 88 % становлять зобов'язання, решта припадає на власний капітал. Це характеризує банки як фінансових посередників, які для забезпечення своєї діяльності використовують переважно залучені кошти;

– основними напрямками розміщення коштів банків є кредити, надані суб'єктам господарювання та фізичним особам. Окрім цього, спостерігається тенденція до зростання вкладень банків у цінні папери, що свідчить про активізацію діяльності банків з різними фінансовими інструментами;

– у 2014 році спостерігалось збільшення середньозважених відсоткових ставок як за депозитами, так і за кредитами у національній валюті, ставки за вкладами та позиками у іноземній валюті також зросли;

– у структурі депозитної бази за 2014 рік переважають короткострокові ресурси: кошти на вимогу – 23,01 % та строкові кошти – 76,99 %, у результаті чого, переважно кредити видаються строком до одного року (38 % – 2013 р.) та від двох до п'яти років (30 % – у 2013 р.). Це уповільнює розвиток та здорожує довгострокове кредитування, яке є досить вигідним для банку та необхідним багатьом суб'єктам економіки.

У сучасний період фінансової нестабільності загострюється проблема збалансованості строків залучення і розміщення коштів, адже простежується зменшення строкових коштів на рахунках клієнтів (на 9,43 в.п. у 2014 р. порівняно з попереднім роком), у той час, як сума вже виданих довгострокових кредитів не знижується.

На сьогодні наслідки кризи негативно позначились на діяльності більшості фінансових установ. Нагадаємо, що політично-економічна ситуація

в Україні суттєво погіршилася з кінця листопада 2013 року, коли уряд України прийняв рішення про відмову від підписання Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі з Європейським союзом. В результаті цього виникли політичні та соціальні протести, поєднані із зростанням регіонального протистояння, що призвело до поглиблення вже існуючої в країні економічної кризи, зростання дефіциту державного бюджету та подальшого скорочення валютних резервів НБУ, що, в свою чергу, викликало зниження суверенних кредитних рейтингів України. Задля врегулювання ситуації на грошово-кредитному ринку після девальвації гривні у лютому 2014 року НБУ ввів ряд адміністративних обмежень на операції з обміну валют, а також оголосив про перехід на режим плаваючого курсу обміну. Влітку 2014 року на схід України вторглися російські війська, в результаті чого в країні проводиться АТО. Результат розвитку і наслідки політичної та економічної кризи важко спрогнозувати, проте вони мають серйозний негативний вплив на економіку України.

У небанківському секторі фінансового ринку України найбільш важливим і розвиненим сегментом є ринок страхових послуг. Оскільки він відображає основні тенденції у формуванні нового глобального страхового простору та чутливо реагує на будь-які зміни світового економічного середовища. Основна та найважливіша тенденція ринку страхових послуг полягає у капіталізації та концентрації страхового (перестрахового) капіталу, яка знаходить своє відображення в масовому злитті, а також придбанні страхових та перестрахових товариств. Оскільки саме капітал СК створює підґрунтя та сприятливі умови для розвитку ринку страхових послуг не лише у кількісному, але й у якісному напрямках. Варто зазначити, що капітал СК переважно виступає у грошовій формі, що обумовлено його галузевою специфікою.

За джерелами походження капітал СК прийнято розподіляти на власний, залучений та позиковий. При чому до головного елементу власного капіталу страховика належить статутний фонд, до складу залученого входять

страхові резерви, а до позикового - довго- та короткострокові кредити банку.

Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2014 становила 382, у тому числі СК "life" – 57 компаній, СК "non-life" – 325 компаній, (станом на 31.12.2013 – 407 компаній, у тому числі СК "life" – 62 компанії, СК "non-life" – 345 компаній).

За 2014 рік частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 1,7%, що на 0,3 в.п. менше в порівнянні з 2013 роком; частка чистих страхових премій у відношенні до ВВП за 2014 рік становила 1,2%, що на 0,3 в.п. менше в порівнянні з відповідним показником 2013 року (додаток Г, табл. Г.13).

У порівнянні з 2013 роком на 1 894,6 млн. грн. (6,6%) зменшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій зменшився на 2 958,6 млн. грн. (13,7%). Зменшення валових страхових премій відбулося з таких видів страхування, як: страхування майна (зменшення валових страхових платежів на 563,9 млн. грн. (15,0%)); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (зменшення валових страхових платежів на 472,5 млн. грн. (17,0%)); страхування від нещасних випадків (зменшення валових страхових платежів на 468,0 млн. грн. (32,7%)); страхування відповідальності перед третіми особами (зменшення валових страхових платежів на 377,3 млн. грн. (20,8%)). Збільшились валові страхові премії з таких видів страхування: страхування фінансових ризиків (збільшення валових страхових платежів на 482,3 млн. грн. (12,5%)); страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових платежів на 318,6 млн. грн. (20,9%)); страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за додатковими договорами) "Зелена картка" (збільшення валових страхових платежів на 166,1 млн. грн. (38,8%)), медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 137,9 млн. грн. (9,3%)). Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за 2014 рік становила 69,5%, що на 5,7 в.п. менше в порівнянні з 2013 роком.

Обсяг валових страхових виплат/відшкодування у порівнянні з 2013 роком збільшився на 413,6 млн. грн. (8,9%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 326,4 млн грн (7,1%). У структурі чистих страхових виплат відбулися зміни в розрізі видів страхування, так збільшилась частка страхових виплат за такими видами страхування: страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (з 1,5% до 3,3%), страхування життя (з 3,3% до 4,9%), медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) (з 22,1% до 22,7%), страхування майна (з 3,0% до 3,5%). Водночас, частка чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків значно скоротилася (з 2,0% до 0,9%) також зменшилась частка виплат зі страхування кредитів (з 2,2% до 1,2%).

Частка чистих страхових виплат з автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка") залишилась на рівні попереднього року (56,1%).

Страхові резерви за 2014 рік зросли на 9,6% порівняно з 2013 р. При цьому, технічні страхові резерви зменшились на 0,6%, а резерви зі страхування життя навпаки збільшилися на 38,0%. Також, у порівнянні з 2013 роком, зросли такі показники, як загальні активи страховиків (5,8%) та активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів (6,9%).

Збільшення активів, визначених для представлення коштів страхових резервів, обумовлене в першу чергу збільшенням обсягів цінних паперів, що емітуються державою на 43,9% (з 2 355,4 млн. грн. до 3 390,0 млн.грн.), права вимог до перестраховиків на 27,3% (з 3 038,5 млн. грн. до 3 867,4 млн. грн.), грошових коштів на поточних рахунках на 27,7% (з 2 184,7 млн. грн. до 2 789,7 млн. грн.). При цьому, в активах страховиків зменшилися обсяги банківських вкладів (депозитів) на 2,8%.

Страхові резерви за 2014 рік зросли на 9,6%, при цьому, технічні страхові резерви зменшились на 0,6%, а резерви зі страхування життя навпаки збільшилися на 38,0%.

У 2014 р. порівняно з 2013 р. структура активів дозволених категорій, які використовують страховики для представлення коштів страхових резервів, суттєво не змінилася (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка загальних активів та величини страхових резервів страховиків в Україні (2010–2014 рр.)

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [201]

У 2014 р. обсяг загальних активів страховиків становив 70261,2 млн грн, що на 64,4 в.п. більше, ніж у 2010 р., а величина страхових резервів збільшилась на 71,8 в.п. (до 15828 млн грн). Незважаючи на такі показники, для страховиків існує проблема у недостатній кількості ліквідних фінансових інструментів, які необхідні для реалізації ефективної інвестиційної політики. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про страхування» розміщення страхових резервів повинно відбуватись за визначеними категоріями активів. Проте, страховий ринок на сьогоднішній день характеризується незначними обсягами статутних фондів, власного капіталу, активів, резервів.

Слід звернути увагу, що на сучасному етапі розвитку страхового ринку України залишається нереалізованою така функція страхування як інвестиційна. Недооцінка ролі даної функції для розвитку ринку страхування перш за все спричинена не лише незначними обсягами акумульованих страховиками фінансових ресурсів та непрозорими схемами їх залучення, але й недоліками контролю та фінансовою звітністю, а також нераціональними формами використання резервів.

В умовах глобалізації і ризику стають глобальними, отже, для того, щоб їх мінімізувати, вітчизняні СК повинні володіти достатніми фінансовими ресурсами. Слід зазначити, що недостатня капіталізація є основною проблемою діяльності українських СК. Підвищити свою капіталізацію та покращити фінансову стійкість вони можуть шляхом об'єднання з іншими СК або банками.

Задля ефективної взаємодії вітчизняного страхового ринку з міжнародними ринками фінансових послуг особливу увагу слід звернути на підвищення конкурентоспроможності національних СК, переведення на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, а також приведення стандартів аудиту стосовно страхової діяльності у відповідність до вимог міжнародної практики.

Поява могутніх іноземних гравців із багатолітнім досвідом роботи на різних ринках стимулюватимуть як кількісний, так і якісний розвиток фінансового сектора економіки України.

На підвищення рівня капіталізації фінансового ринку України мало великий вплив проникнення міжнародних фінансових конгломератів. Так, на вітчизняному фінансовому ринку функціонують фінансові конгломерати всіх груп: світові лідери – «Citigroup», «BNP Paribas», «Allianz», «AIG», «AXA» і «ING», лідери європейського фінансового ринку – «SocieteGenerale» і «CreditAgricole», а також претенденти на лідерство – «IntesaSanpaolo S.P.A.», «RZB-UNIQA», «SEB», «Generali», «PetrKellner (PPF)» і «GRAWE». Фінансові конгломерати «Citigroup», «SocieteGenerale», «IntesaSanpaolo S.P.A.» та «CreditAgricole» проводять свою діяльність виключно у банківському секторі України, а «Allianz», «AIG», «AXA», «Generali», «PetrKellner (PPF)» і «GRAWE» – тільки на вітчизняному страховому ринку. Фінансовий конгломерат «ING» представлений у банківському і страховому секторах фінансового ринку України, а «BNP Paribas», «RZB-UNIQA» та «SEB» – у трьох секторах, охоплюючи крім банківського і страхового ще й інвестиційний сектор.

В Україні міжнародні фінансові конгломерати володіють такими

банками: «Райффайзен Банк Аваль», «УкрСиббанк», «ІНГ БАНК УКРАЇНА», «Правекс-Банк», «СітіБанк», «Crédit Agricole», «Фідобанк (СЕБ Банк)». Відносна частка їх активів у активах банків України у 2014 р. сягала 10,11 %, що свідчить про їх вплив як банківських посередників для фінансового ринку України.

До складу міжнародних фінансових конгломератів входять як великі, так середні і малі банки проте, для стабільності вітчизняної банківської системи існує небезпека зі сторони конгломератів, які контролюють діяльність двох банків з п'ятірки вітчизняних лідерів – «Райффайзен Банк Аваль» і «УкрСиббанк». В 2014 р. частка активів цих банків у сукупній вартості активів банківських посередників становила, відповідно, 3,56 % та 2,00 %.

Наразі сукупні активи міжнародних фінансових конгломератів майже у сотню разів перевищують обсяги вітчизняних активів. Так, активи міжнародних фінансових конгломератів «RZB-UNIQA» і «SEB», становлять відповідно 2,41 % та 1,97 % від загальної величини активів банків в Україні; активи інших міжнародних фінансових конгломератів перевищують обсяг вітчизняного банківського ринку від 7 до 21 раз [56].

Результати проведеної оцінки розмірів міжнародних фінансових конгломератів, що функціонують на страховому ринку України, відносно його обсягів дозволяють зробити висновок, що міжнародний капітал може стати значним джерелом для розвитку страхового ринку нашої держави. Оскільки саме міжнародні фінансові конгломерати вкладають свої активи в страхові компанії України, що в результаті значно перевищує обсяг сукупних активів вітчизняних страховиків.

Представлені в Україні фінансові конгломерати є надпотужними фінансовими посередниками відносно обсягів вітчизняного фінансового ринку. Водночас, ситуація може змінитись у зв'язку з фінансовою кризою, наслідками якої є суттєве зменшення розмірів міжнародних фінансових конгломератів, а в окремих випадках – їх реорганізація.

Для країн із розвинутою економікою характерною ознакою є наявність високоефективних фінансово-кредитних інститутів за допомогою яких здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку, що в подальшому слугує ефективному розміщенню заощаджень у галузях економіки. Таким чином, фінансові посередники забезпечують мобілізацію, розподіл і ефективне використання вільного капіталу, створюють сприятливі передумови для прискорення обороту капіталу, що дає можливість генерувати додатковий прибуток та призводить до приросту національного доходу в цілому. Фінансовими посередниками виступають спеціалізовані інвестиційні компанії, комерційні банки, трастові компанії, кредитні спілки, СК і пенсійні фонди.

На основі викладених фактів можна зробити такі висновки:

1) банківський сектор України тільки розвивається і за умови відкритого ринку фінансових послуг не витримає конкуренції з більш потужними західними колегами;

2) основною причиною невисокого інтересу українських банків до виходу на ринки Європи є жорстка зарегульованість банківської системи в країнах Євросоюзу, що серйозно ускладнює входження до банківської системи Європи;

3) беручи до уваги стратегічний курс на інтеграцію в ЄС та реальні перспективи залучення іноземних інвестицій, Україна в найближчому майбутньому може стати привабливим об'єктом для експансії потужних банків. Отже, вітчизняним комерційним банкам і уряду необхідно розробити та вжити заходи для забезпечення високої ефективності і конкурентоспроможності банківської системи;

4) необхідним є досягнення фінансової та макроекономічної стабільності в країні, проведення економічних реформ, що дало б змогу позичальникам відновити та підвищити свою кредитоспроможність, а банкам – стати стійкими,

надійними, конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку;

5) позитивними аспектами допуску іноземних банків на ринок банківських послуг України необхідно назвати наступні:

- запровадження нових технологій банківської діяльності;
- створення некапіталізованих філій, що значно інтенсифікує залучення іноземних банків до фінансового ринку України;
- стимулювання через конкуренцію розвитку українських банків у напрямку розширення спектра послуг;
- збільшення обсягів кредитування, які можуть бути надані банками (власний капітал материнських банків є значно більшим, ніж дочірніх);

б) розглядаючи страховий сектор економіки України з точки зору інтеграції до ЄС, можна виокремити наступне:

- збільшення іноземних інвестицій у страховий сектор;
- стимулювання використання найновіших технологій надання страхових послуг та доведення їх рівня до світових стандартів;
- розширення асортименту страхових послуг, підвищення якості послуг та обслуговування клієнтів;

7) щодо негативних наслідків євроінтеграції страхового ринку України слід зазначити наступне:

- загострення конкурентної боротьби між національними та європейськими постачальниками страхових послуг;
- звуження внутрішнього ринку для національних постачальників послуг;
- поглинання більш потужними іноземними страховими установами окремих вітчизняних СК.

Інвестиційний капітал, що надходить в Україну з інших країн, не є за своєю суттю інноваційним, тобто не сприяє розвитку країни та модернізації її економіки, адже має, як вже зазначалося, переважно спекулятивний характер,

а його надходження у банківську сферу не надто сприяє інноваціям через специфіку цієї галузі.

Визначити вплив СК та банків на стабільність фінансового ринку можна з використанням таких показників як: обсяг залучених депозитів і виданих банками кредитів, розмір інвестованих страхових резервів, а також страхових премій, страхових виплат і рівня цих виплат. Обсяг страхових резервів, що інвестовані в економіку держави, відображає потенційний вплив взаємодії банків і СК. Як відомо, основною функцією СК є надання страхового захисту шляхом прийняття страхових ризиків від страхувальників та виплати своєчасно і в повному обсязі страхового відшкодування на основі ризик-менеджменту.

Страхові компанії, з урахуванням їх ролі у житті суспільства, а саме довгостроковості послуг зі страхування життя, здійснюють управління значними обсягами страхових резервів у формі інвестицій. Таким чином, для тих країн у яких рівнем розвитку фінансового ринку досить високий, значний вплив на його стабільність здійснюють обсяги страхових (математичних – у страхуванні життя і технічних – у інших видах страхування) резервів, що інвестуються в економіку країни.

На рис. 2.5 зображено динаміку обсягів сформованих математичних та технічних резервів страховиків України у 2010–2014 роках (додаток Г).

Наведені дані свідчать про тенденції нарощування обсягів страхових резервів зі страхування життя. Така ситуація є характерною для страхового ринку, в якому тільки починає розвиватись галузь особистого страхування, а саме страхування життя, оскільки на зазначеному етапі СК поступово акумулюють значні обсяги резервів з метою інвестування їх у економіку.

Зазначимо, що договори зі страхування життя мають довгостроковий характер, а тому виплата страхових відшкодувань для більшості таких договорів матиме місце через 15-20 років, у такій ситуації розміри математичних резервів мають тенденцію до зростання. Поштовхами до цього

також можуть бути: прихід іноземних СК з ефективними стратегіями збільшення частини ринку і традиціями реалізації продуктів особистого страхування через банківську мережу, зростання страхової культури населення України, підвищення стандартів ведення бізнесу на ринку страхових послуг, зростання довіри потенційних страхувальників до СК тощо.

Рис. 2.5. Динаміка обсягів сформованих математичних і технічних резервів в Україні (2010–2014 рр.)

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [201]

Детальніше розглянемо динаміку інвестицій коштів математичних та технічних резервів страховиків України у 2010–2014 роках (рис. 2.6). Щодо українського ринку страхових послуг, обсяги інвестицій СК за рахунок коштів технічних резервів становлять 0,6 млн грн (темپ приросту з коригуванням на рівень інфляції є від'ємним та сягає 3 %). Як свідчать дані на рис. 2.5, динаміка зростання обсягів технічних резервів була досить стійкою з 2009 по 2014 рр., однак обсяг зазначених інвестицій (рис. 2.6) скоротився у 2014 році

майже в 40 разів, що, ймовірно, пов'язано з політичною та економічною кризами. Крім того, варто зазначити, що основними чинниками, що впливають на коливання технічних і математичних резервів є негативні наслідки фінансової кризи на функціонування страхового ринку України.

Рис. 2.6. Динаміка інвестицій коштів математичних і технічних резервів страховиків України (2010–2014 рр.)

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [201]

Варто звернути увагу й на інші показники, які визначають вплив СК при взаємодії з банками на стабільність фінансового ринку, а саме: обсягом страхових премій - загальної суми платежів за страхові поліси від страхувальників; обсягом страхових виплат - загальної суми страхових відшкодувань, фактично виплачених страхувальникам при настанні страхової події; рівня виплат або співвідношення між страховими преміями та страховими виплатами. Дані показники дають можливість встановити

кількісний вимір надання страхового захисту страхувальникам, визначити ступінь зацікавленості споживачів фінансових послуг саме в страхових послугах, а такий ж визначити рівень активності самих СК на фінансовому ринку.

Динаміка страхових премій, страхових виплат і рівня виплат за період 2010–2014 років представлена на рис. 2.7.

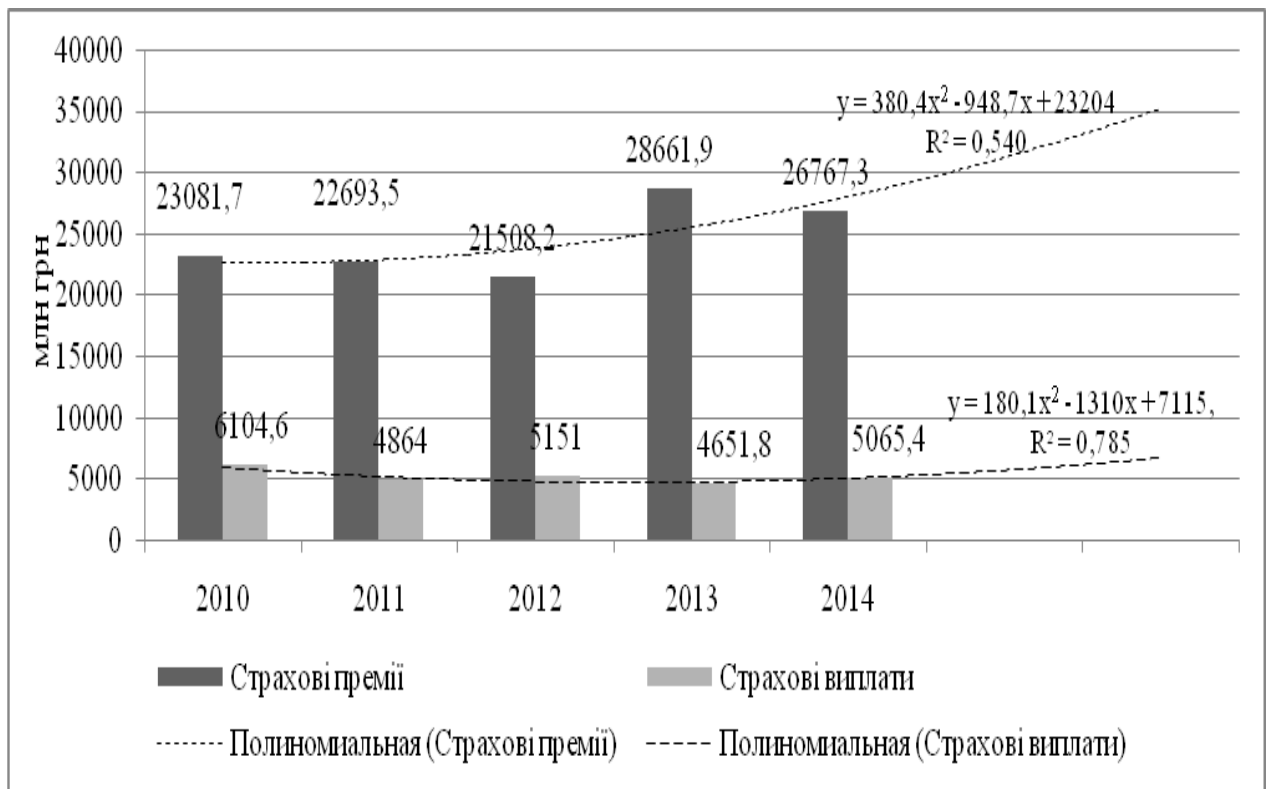

Рис. 2.7. Динаміка страхових премій і страхових виплат в Україні (2010–2014 рр.)

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [201]

Аналізуючи динаміку показників, наведених на рис. 2.7, можна констатувати позитивну динаміку надання страхових послуг за 2009–2013 рр. та незначне зменшення показника у 2014 році. Так, зростання страхових премій за останній рік (26,8 млрд грн у 2014 р.) відбулось за рахунок використання «схемного» страхування фінансових ризиків, а тому рівень

страхових виплат становив лише 18,9% (5,06 млрд грн), що свідчить про досить низьким рівень виплат.

Враховуючи проведений аналіз діяльності банків та СК можна дійти висновку, що за останні роки обсяги їх діяльності мають стійку тенденцію до зростання, а також мають вагомий вплив на процеси стабілізації фінансового ринку так як є найбільш потужними його учасниками. Саме тому зростання обсягів операцій даних установ збільшує ризики для користувачів фінансових послуг, що безпосередньо відображається у довірі споживачів до фінансового ринку в цілому.

Успішність взаємодії банків та СК в багатьох випадках залежить від здатності банку та страховика вчасно реагувати на загрози, які існують на фінансовому ринку і безпосереднім чином можуть вплинути на економічні інтереси фінансових посередників. З огляду на проведене дослідження можна зробити висновок, що взаємодія банків та СК в Україні має досить великий потенціал для розвитку. Хоча нині банки і СК співпрацюють в обмежених масштабах, проте все це можна розглядати як підґрунтя для подальшої взаємодії у фінансовому секторі України.

2.2. Фактори впливу на взаємодію банків і страхових компаній та особливості її організаційних видів

Ведення бізнесу СК та банківських установ в сучасному світі відбувається із врахуванням глобалізаційних процесів, що мають місце у світовій економіці шляхом інтеграційних процесів міжнародних ринків капіталу їх взаємного проникнення в епоху стрімкого розвитку сучасних інформаційних технологій. Зростання конкуренції, падіння прибутковості

спеціалізованих сегментів фінансового ринку призвело до консолідації зусиль різних фінансових інститутів високорозвинених країн.

Проаналізувавши існуючі науково-теоретичні напрацювання [5; 8; 46; 68; 93] ми стверджуємо, що основні фактори розвитку взаємодії банків та СК необхідно розглядати в контексті чотирьох блоків: мега-, макро-, мезо- та мікрорівнів.

Під поняттям «фактор» прийнято розуміти ту рушійну силу, яка має безпосередній вплив на формування системи або на саму систему за різних матеріально-технічних, суспільно-економічних та природних умов. При цьому ті чи інші умови забезпечують дію факторів, які визначають формування системи чи саму систему. Таким чином, фактори мають здатність до дії лише до тих пір, доки зберігаються їх умови.

Так, мегафактори - це фактори, які виникають на рівні світового суспільства. Слід зазначити, що зовнішньоекономічна діяльність супроводжується наявністю іноземного контрагента, що означає вихід за рамки однієї конкретної держави.

Серед макрофакторів, які пов'язані з впливом чинників зовнішнього середовища, у якому функціонують банки та СК, ми визначаємо наступні: законодавчі, політичні, кон'юктурні, інформаційно-технологічні. Задля зміцнення конкурентних позицій фінансового сектору економіки країни, органами державного нагляду та регулювання було прийнято рішення щодо сприяння взаємодії банківських установ та страхових компаній. З цією метою було переглянуто законодавчі акти, що регулюють діяльність даних установ та врегульовано співпрацю ринків банківських та страхових послуг.

Одними з перших макрофакторів, які сприяли розвитку взаємодії банків та СК, були саме законодавчі та політичні. Наприкінці минулого століття вдалось лібералізувати фінансову систему країни завдяки суттєвим

змінам політи держави в галузі державного регулювання та контролю щодо діяльності учасників фінансового ринку.

Технологічну можливість взаємодії банків і СК обумовив розвиток інститутивної та інформаційно-технологічної підсистеми інфраструктури світового фінансового ринку. Стрімкий розвиток інфраструктури світового фінансового ринку створив сприятливі умови для створення та впровадження нових інноваційних фінансових продуктів. Перевагами використання інновацій стало скорочення обсягу операційних витрат, а також настання можливості створення та використання новітніх комплексних фінансових послуг. Саме глобалізаційні процеси економіки, інтеграція міжнародних ринків капіталу, розвиток сучасних інформаційних технологій дали можливість розшири бізнес банківських установ шляхом їх інтеграції в страховий ринок.

Однак, глобалізація світової економіки, можливість взаємодії банківських установ та страхових компаній призвела до зростання конкуренції між даними інститутами за лідерство у сфері посередницьких послуг на фінансовому ринку, незважаючи на спосіб виконання функції посередника, а також від створюваних даними інститутами фінансових інструментів (фінансових продуктів). Результатом посилення конкурентної боротьби та різноманісності пропонованих фінансових продуктів стала зміна процесу перерозподілу фінансових ресурсів окремих інститутів.

Даний процес характеризувався перш за все розширенням пропозиції фінансових інструментів окремими інститутами за рахунок тих послуг, які раніше надавались іншими фінансовими посередниками. В подальшому це призвело до виключення конкурентів з фінансового посередництва, оскільки у останніх практично були відсутні контакти із фактичними споживачами фінансових послуг. В кінцевому результаті відбулись суттєві зміни у процесі фінансового посередництва, так як значущість одних фінансових інститутів

втрачала свої позиції перед іншими інститутами. У світовій економіці даний процес отримав назву «деспеціалізації» і охопив як банківську сферу, так і страховий ринок, а також став мезофактором для подальшої взаємодії банківського та страхового бізнесу.

Слід зазначити, що у науковій літературі більш детально досліджуються мікроекономічні передумови розвитку взаємодії між СК та банками. Так, К. В. Багмет [8] пропонує розглядати мікроекономічні передумови взаємодії банків і СК у сферах: відносин з клієнтами, фінансово-економічних відносин та продуктової політики.

А. М. Єрмошенко [68] пропонує розглядати такі тенденції, як технологічні інновації в сфері інформаційних і комунікаційних технологій, завдяки яким останні мають можливість розробляти та впроваджувати нові фінансові продукти з відносно незначними операційними витратами. Крім того, лібералізація державного регулювання фінансового ринку надала можливість налагодити нові виміри у поширенні взаємодії між СК і банками, які раніше обмежувались виключно наданням традиційних видів фінансових послуг – набуло поширення таких видів фінансових послуг, які мають характеристики фінансових послуг.

Узагальнення існуючих теоретичних і практичних робіт з досліджуваної проблематики дозволило систематизувати фактори розвитку взаємодії банківського та страхового бізнесу у розрізі чотирьох блоків, а саме: мега-, макро-, мезо- та мікрорівнів (рис. 2.8).

При діагностиці основних видів взаємодії банків та СК важливим елементом постає вибір оптимального виду їх взаємодії. Аналіз існуючих видів взаємодії показав наявність суперечностей та відсутність єдиного підходу до її трактування з теоретичної та практичної точок зору.

Рис. 2.8. Фактори розвитку взаємодії страхового та банківського бізнесу

Джерело: складено автором на основі [5; 8; 46; 68; 93]

Охарактеризуємо основні підходи та погляди у світовій та вітчизняній практиці щодо розмежування видів банківсько-страхової взаємодії. Враховуючи світову практику модель «bancassurance» можна розглядати з різних точок зору. Так, на думку директора компанії «Страховий брокер «Дедал»» І. А. Габідуліна: «...Концепція «bancassurance» передбачає лише дві моделі: коли банк купує СК або навпаки. Адже лише за таких умов можливе створення єдиної інформаційної системи між банком і СК, без якої успішна реалізація концепції просто неможлива» [44, с. 55].

Грунтуючись на теоретичних дослідженнях та аналізі фінансового ринку у своїх дослідженнях науковець К. Саай розрізняє виділяє такі моделі функціонування та зрощення банківського і страхового бізнесу як: стратегія альянсу; стратегія спільного підприємства; стратегія створення власного інституту; консолідована модель [272].

Відповідно до французької наукової школи існує чотири моделі взаємодії банківського та страхового бізнесу [276]:

- 1) договір банку зі СК про дистрибуцію страхових послуг у відділеннях банку;
- 2) об'єднання банківсько-страхових інститутів з переважною часткою банку;
- 3) об'єднання банківсько-страхових інститутів з незначною часткою банку;
- 4) повний контроль СК банком.

Згідно із поглядом Р. Б. Сабодаш в Україні діяльність зі здійснення банківського страхування може бути трьох видів [208, с. 5–6]. Першим видом співпраці банку та страховика є створення фінансової холдингової групи, до складу якої входять банківські установи та СК [208, с. 5–6].

До другого виду реалізації банківського страхування слід віднести діяльність на основі договорів про спільну діяльність, тобто шляхом створення простого товариства. З урахуванням особливостей сьогодення цей вид співпраці є найбільш перспективним [208, с. 5–6].

До третього виду належить співпраця банків і страховиків на основі агентських угод. Цей вид співпраці є найбільш поширеним в сфері реалізації банками концепції банківського страхування [208, с. 5–6].

Надзвичайно складну та багатогранну модель функціонування банківсько-страхового бізнесу запропоновано польським науковцем Аннетою Месяз-Хандшке. Вона виділила низку моделей банківсько-страхової співпраці таких як: спільне підприємство, договір про дистрибуцію, злиття і поглинання, стратегія «de Novo», стратегічний альянс та викуп акцій [267].

Р. Герінгом і А. Сантомеро запропоновано перелік взаємодії на основі структури управління фінансовими конгломератами запропонований [261, с. 447–480]. Ними виокремлено три базові види організації фінансових конгломератів залежно від рівня правової і операційної «відмінності».

Правова відмінність полягає у тому, що різні фінансові послуги можуть реалізуватись різними структурними одиницями фінансових конгломератів, кожна з яких має організаційну структуру управління, власний капітал тощо.

Під відмінністю операційного характеру автори розуміють внутрішньо регламентовані обмеження (мають на увазі принцип «китайських стін»), які перешкоджають інтеграції фінансових послуг [261, с. 447–480].

Зазначимо, що структурна побудова фінансових конгломератів залежить від правового поля тієї чи іншої країни, конкуренції на ринку, ступеня інтеграції фінансового ринку у світові фінансові ринки, системи оподаткування, нормативно-правових вимог до діяльності фінансових об'єднань тощо.

У результаті вивчення спільної діяльності СК і банків страховою групою SCOR (Франція) виділено певні види взаємодії, які ґрунтуються на підписанні угоди про дистрибуцію, спільній діяльності, повній інтеграції.

Ю. М. Клапків моделі консолідації банків і СК поділяє на два типи: моделі, що базуються на безкапіталовій основі та коінтеграції банківського та

страхового бізнесу, якій притаманна консолідація на основі відносин власності, що є яскравим проявом формування новітньої фінансової бізнес-архітектури [96].

Під безкапіталовою моделлю співпраці пропонується розуміти акредитацію страхового товариства у банку чи підписанні договору про співпрацю між інститутами-партнерами [96].

Перший тип моделей при взаємодії банківського та страхового інституту дозволяє використання баз даних і забезпечує можливість репрезентування банком СК на основі укладеної угоди [96].

Другий тип моделей консолідації банківського та страхового бізнесу, яким притаманна консолідація на основі відносин власності, включає в себе модель спільного підприємства (joint-venture), стратегічну модель створення нового інституту («de Novo»), модель обміну акціями фінансових інститутів чи створення конгломерату – фінансової групи, а також стратегічний альянс. Кожна із цих моделей може мати власні модифікації, також можливим є симбіоз чи одночасне використання декількох моделей [96].

К. В. Багмет розглядає банківсько-страхову інтеграцію у вузькому та широкому розумінні [8]. Так, у вузькому розумінні, під банківсько-страховою інтеграцією він розуміє інтеграцію безпосередньо капіталів банків і СК, що, в свою чергу, є окремим видом банківсько-страхової взаємодії.

У широкому розумінні банківсько-страхова інтеграція – це поєднання часткової або повної інтеграції капіталів банків і СК, а також використання даними фінансовими посередниками концепції «bancassurance» (банкостраховання), що у свою чергу передбачає спільне використання інформаційних, технологічних, кадрових, управлінських та інших ресурсів за відсутності прямої участі в капіталі.

Форми інтеграції банків і СК проаналізовані А. М. Єрмошенко за трьома видами з відповідними порівняльними ознаками: повна інтеграція;

компанія–засновник–банк, дочірня компанія СК; материнська компанія–фінансовий холдинг [68].

При першому виді інтеграції банки та СК наділені правами ведення діяльності в межах всієї структурної одиниці (в межах фінансового конгломерату). Згідно з цим видом всередині фінансових конгломератів не існує жодних відмінностей операційного чи правового характеру.

Однак, для підвищення сприйманої цінності послуг для потенційних клієнтів, можуть застосовуватись відповідні внутрішньорегламентовані обмеження. Так, за умов повної інтеграції фінансове об'єднання може займатись розробкою та розповсюдженням фінансових послуг з порівняно меншими затратами за допомогою економії від суміщення.

Слід зазначити, що повна інтеграція СК і банків в більшості випадків викликає занепокоєння з боку уповноважених органів нагляду, адже може стати причиною обмеження конкуренції на фінансовому ринку. До того ж, витрати на внутрішні управлінські процедури таких об'єднань можуть бути значно вищими за інші структури.

Другий вид інтеграції є найбільш розповсюдженою у Великій Британії, відповідно до якого компанією-засновником виступає банк, а СК є її дочірньою компанією. Даному виду інтеграції притаманні певні правові відмінності, а саме: банківські операції здійснює материнська компанія, а небанківські – підпорядкована їй установа.

Перевагою цього виду є, в першу чергу, зменшення витрат на управлінські дії, а також отримання гарантії фінансової надійності СК як дочірньої компанії фінансового конгломерату. Однак порівняно з попереднім видом інтеграції ефективність операційної діяльності фінансового об'єднання з такою організаційною побудовою буде нижчою.

Третій вид інтеграції, що найбільш розповсюджений у США, характеризується повною правовою відмінністю та відрізняється від попередньої тим, що материнська компанія є єдиним власником банку і СК.

На думку Р. Геринга і А. Сантомеро, такий вид інтеграції має менші потенційні можливості для використання економії від суміщення. Разом з тим, завдяки правовій відмінності спрощуються регулюючі і внутрішні контрольні процедури фінансового об'єднання. Також, існує менша ймовірність викривлення даних щодо обсягів страхових резервів та власного капіталу СК [261].

Розглянемо детальніше підходи науковців та практиків щодо взаємодії банківського та страхового бізнесу за допомогою табл. Д.1 додатка Д.

Узагальнюючи сказане, можна констатувати, що вітчизняні практики до найбільш поширених видів співпраці СК і банків відносять:

– початковий вид співпраці, який обмежується наданням СК послуг клієнтам банку та самому банку на договірних основах;

– вид агентських відносин, який дозволяє розповсюдження страхових послуг відповідно до угоди з банком через його агентську мережу;

– вид кооперації, при якому партнери утворюють договірний альянс, створюючи на договірній основі режим найбільшого сприяння у всіх галузях співпраці. Це вищий ступінь співпраці, що вимагає координації спільного бізнесу на довготривалій постійній основі;

– вид повного контролю, який передбачає застосування механізму злиття і поглинання, за допомогою якого банк або страховик має намір досягти своїх стратегічних цілей. Поглинання, шляхом придбання пакета акцій, достатнього для участі в управлінні СК або банком, дозволяє ефективно використати канали продажів, розширити і диверсифікувати послуги різновидових фінансових продуктів і клієнтську базу, що є найбільш

поширеною і ефективною стратегією реалізації банківського страхування, яка реалізовується світовими лідерами ринків фінансових послуг;

– вид фінансового супермаркету, що є вищою фазою взаємодії банку і СК. При цьому структури банку і СК повинні бути тісно інтегровані між собою не тільки на рівні фронт-офісних структурних підрозділів (це підрозділи або уповноважені особи, які ініціюють та/або організують операцію шляхом укладання відповідних договорів) [183], що забезпечують спільне використання каналів продажів фінансових послуг, але і на рівні загального бек-офісу (головний офіс – здійснює перевірку, звіряння, облік операцій та контроль за ними) [141].

Базуючись на аналізі представленої матеріалу ми можемо констатувати наявність ряду відмінностей та суперечностей у поглядах вчених та практиків щодо виокремлення видів банківсько-страхової взаємодії.

Варто відзначити, що основними недоліками таких підходів є:

– ігнорування синергетичного ефекту (позитивний або негативний результат) внаслідок взаємодії банків і СК;

– не враховуються спільні функції банків і СК – функція капіталізації, інвестиційна, ризикова;

– практично не розглядаються види ризиків і методи управління ними для різних видів взаємодії банків та СК (можливість/ неможливість ізоляції ризиків, характерних для банків і СК), виділення спільних та специфічних ризиків;

– не враховуються управлінські взаємозв'язки між учасниками інтеграційного процесу, використання спільних трудових та інформаційно-технологічних ресурсів;

– відсутність аналізу процесів наявності об'єднання (необ'єднання) капіталів банків і СК залежно від видів взаємодії;

– не розглядається взаємодія на рівні агентських договорів, тому взаємодія між банками та СК відсутня.

Авторська розробка організаційних видів взаємодії банків та СК представлена в табл. 2.5.

Взаємодію банків і СК на безкапіталовій умові можна вважати оптимізацією фінансових потоків, шляхом отримання додаткових доходів від провізії фінансових продуктів, із використанням менеджменту та оцінкою ефективності діяльності партнера сприяти рішенням правління, акціонерів задіяних інститутів щодо придбання бізнесу, чи розміщення активів фінансового інституту в акції надійного партнера [142].

В Україні такий вид співпраці має додаткові цілі – таким чином гіпотетично банківські установи обирають стабільних партнерів через процедуру акредитації, що обумовлене діяльністю деяких українських страхових товариств, котрі на цілком законних підставах мінімізують ціну, зменшуючи кількість ризиків, що охоплюються страхуванням. Це дозволяє придбати дешевий страховий поліс, який є вимогою банківської установи при наданні кредиту та водночас залишити об'єкт страхування у більшості можливих страхових випадків без страхового покриття.

Задля унеможливлення подібної практики запроваджена модель співпраці, при якій СК, яка бажає, щоб її страховий захист задовольняв кредитора – банківську установу, повинна пройти процедуру акредитації. Така співпраця, що мала на меті забезпечити фінансову стабільність банку та сприяти розвитку фінансових послуг в Україні, була дещо видозміненою і сформувала, на нашу думку, ще одну модель. Так банк запроваджує процедуру акредитації, щоб спростити власну перевірку, аналіз страховика, мінімізувати витрати часу.

Таблиця 2.5

Сутність та організаційні види взаємодії банків і страхових компаній

Вид взаємодії	Організаційна побудова	Зміст виду відносин	Ресурси, що об'єднуються	Потенційні ризики
1. На основі договірних відносин (клієнтських)	Акціонери банку не здійснюють контроль та управління СК. Акціонери СК не здійснюють контроль та управління банком. Взаємодія відбувається на основі договору про співпрацю. Створення на договірній основі режиму найбільшого сприяння у всіх галузях співпраці, тобто, утворення договірного альянсу між банком і СК, що передбачає координацію спільного бізнесу на договірній постійній основі. Страхування СК банківських ризиків на договірних засадах. Надання послуг клієнтам банку (страхування застави, життя). Розміщення банком резервів СК.	Клієнтські: – банк є клієнтом СК; – СК є клієнтом банку	Відсутнє об'єднання ресурсів	Відсутні спільні ризики. На якість договорів про співпрацю можуть вплинути ризики, що виникають у діяльності окремої фінансової установи
2. На основі агентських відносин	Акціонери банку не здійснюють контроль та управління СК. Акціонери СК не здійснюють контроль та управління банком. Банки і СК обирають стабільних партнерів через процедуру акредитації	Збутові: – «Bancassurance» (реалізація страхових послуг через банківську мережу); – «Assurfinance» (реалізація банківських послуг через канали збуту СК); – «Allfinanz» (реалізація банківських і страхових послуг через мережу банків і мережу страховиків); – «Finanssurance» (реалізація страхових продуктів через мережу будь-яких фінансових посередників)	Відсутнє об'єднання ресурсів	Відсутні спільні ризики. Виникає ймовірність операційного ризику – понести збитки або не отримати відповідний дохід у зв'язку з навмисними/ненавмисними помилками або невідповідними діями персоналу банку, СК або іншого фінансового посередника. При неправильній організації інформаційних потоків або впливу зовнішніх подій на інформаційні системи можливе виникнення інформаційних ризиків

Продовження табл. 2.5

Вид взаємодії	Організаційна побудова	Зміст виду відносин	Ресурси, що об'єднуються	Потенційні ризики
3. На основі відносин власності				
– компанія-засновник-страхова компанія, дочірня-банк;	Акціонери СК здійснюють пряме управління СК і непряме – банком	Власницькі: банк і СК мають розподілений капітал.	Об'єднання інформаційних, технологічних, кадрових, управлінських ресурсів (одного, двох або всіх)	Провідними виступають ризики, специфічні для страхової діяльності: андеррайтингу, перестраховання, а також спільні для банків і СК – кредитний, ліквідності, ринковий, операційний, цілеспрямованого, менеджменту, інформаційний. Можливість ізоляції ризиків в розрізі дочірньої компанії-банку
– повна інтеграція страхової компанії та банку;	Акціонери банку та СК здійснюють повний контроль та управління всіма напрямками бізнесу	Немає юридичного розподілу капіталу між різними інститутами бізнесу	Інтеграція капіталів, об'єднання інформаційних, технологічних, кадрових управлінських ресурсів та	Характерними є спільні ризики для банків і СК: кредитний, ліквідності, ринковий, операційний, цілеспрямованого, маркетингу, менеджменту, інформаційний. Майже неможливо ізолювати ризик для недопущення ефекту зараження
– фінансовий супермаркет, фінансовий конгломерат, фінансова група.	Акціонери здійснюють непряме управління всіх дочірніх компаній	СК, банк, інші фінансові установи мають розподілений капітал	Відсутність об'єднання капіталів. Можливе об'єднання інформаційних, технологічних, кадрових, управлінських ресурсів	Характерні ризики, притаманні фінансовим інститутам: кредитний, ліквідності, ринковий, операційний, цілеспрямованого, маркетингу, менеджменту та інформаційний. Високий потенціал для ізоляції ризиків

Джерело: розроблено на основі [5; 14; 32; 77; 96] та власних досліджень

Із врахуванням високого рівня конкуренції на ринку та недостатністю професійно підготовлених аналітиків, закритості СК та значно високої вартості аналітичних послуг, банківські установи України знайшли власну альтернативу складному та витратному аналізу динамічної фінансової ситуації партнера, а саме: вимагають відкрити депозитний рахунок у відділенні банку, який акредитує [142].

Розміщення коштів СК має стабілізуючу психологічну функцію і водночас дозволяє отримати вагомий клієнт самому банку в особі СК, заробити додаткові кошти. Така діяльність дозволяє виділити у безкапіталовому виді взаємодії акредитаційну процедуру. Ця процедура протягом тривалого часу користується популярністю, що зумовлено перевагами, які існують у короткостроковому періоді. Однак аналізуючи її у довгостроковому періоді необхідно відзначити низку недоліків. При закінченні періоду кредитування СК може залишити клієнтів, залучених через банківську установу, і більше того, співпрацюючи з не надто надійними партнерами, погіршить своє становище на ринку. Банк при тісній співпраці, вивчивши особливості ведення страхового бізнесу, може заснувати власну СК і цим самим перейти на наступний рівень взаємодії.

При здійсненні процедури акредитації слід дотримуватись наступних умов: наявність досвіду роботи на страховому ринку надійність, позитивна репутація та відомість бренду; широка регіональна мережа; відкритість структури власності; доступні та конкурентоспроможні продукти страхування; наявність інформації про страховий портфель компанії і ринки збуту страхових послуг; надійний страховий захист, партнерство з провідними перестраховиками; виконання зобов'язань щодо виплати відшкодувань та швидкість прийняття рішення про виплату в разі настання страхового випадку [143, с. 9]. Також додатковою перевагою при акредитації є розміщення депозиту у розмірі від 1 млн грн у великому банку та 500 тис. грн – у середньому; проведення частини розрахунків через рахунок у банку, в

тому числі прийняття всіх платежів у межах співпраці; комісійна винагорода (яка найчастіше сприймається як відсоток від обороту) [143, с. 9].

При повній інтеграції створюється новий фінансовий інститут, у переважній більшості випадків – це СК на базі рівних капітальних вкладів уже існуючих банківських і страхових інститутів. Створений інститут функціонує під спільним брендом та займається реалізацією страхових послуг через банківські відділення. Основними перевагами такої інтеграції є: отримання банком нового необхідного досвіду, реалізація успішного бізнес-проекту з часткою в прибутках нового інституту, відносна безпечність бізнесу, що пояснюється наявністю досвіду у страхового товариства – партнера, фінансова підтримка партнерів, необхідна до початку діяльності і обмеження ризику збитків, тому що ризик диференційований між партнерами. Проте існують і певні недоліки, оскільки не виключена можливість конфліктів між засновниками щодо стратегії подальшого розвитку спільного підприємства [142].

Створення нового інституту з «нуля», в межах власної структури та на основі власних ресурсів – це заснування страхового товариства банківською установою, хоча існують прецеденти створення страховим товариством банківських інститутів. Основними перевагами є висока ефективність і координація консолідованого банківсько-страхового бізнесу, можливість опрацювання комплементарних фінансових продуктів. Варто враховувати недоліки, серед яких – значні капітальні інвестиції при заснуванні. Зокрема, в Україні ця сума становить мінімально 1 млн євро для СК, що займатиметься ризиковим страхуванням; 10 млн євро – для компанії зі страхування життя. Вагомий недолік – відсутність власних розробок через недостатню єдність колективу, кваліфікацію працівників, що вимагає додаткових витрат на підвищення їх кваліфікації.

Процес обміну акціями, активами фінансових інститутів передбачає взаємодію як початкову стадію формування фінансової групи, яка має ряд відмінностей та реалізується через придбання або поглинання інститутів.

Основними перевагами взаємодії, за якої банк придбає частину акцій страхового товариства є швидкість організації банківсько-страхового бізнесу, отримання уже висококваліфікованого персоналу та досвіду роботи на страховому ринку, можливість об'єднання певних видатків, таких як видатки на маркетингові цілі. Страховики за допомогою формування фінансової групи з банками вирішують актуальні проблеми низької капіталізації та недостатнього розвитку збутових мереж. Основним недоліком є значний обсяг витрат на придбання, пошук та нагромадження інформації, необхідної для здійснення вибору інституту, що є метою трансакції. Також варто відзначити повільний темп інтеграції відмінних організаційних культур [142].

Згідно із законодавством ЄС до фінансової групи (фінансового конгломерату) відносяться об'єднання, що відповідають трьом критеріям [258]:

1. До складу фінансової групи повинна входити хоча б одна з трьох фінансових установ – банк, страхова чи інвестиційна компанія.

2. Фінансову групу очолює банк, інвестиційна або СК або в залежності від співвідношення підсумку балансу фінансових установ, які входять до складу групи, і загального обсягу банківських, страхових та інвестиційних послуг, що надаються об'єднанням, який перевищує 40 %.

3. Для кожного сегмента фінансового ринку, коефіцієнт співвідношення відповідного підсумку балансу до підсумку балансу фінансових установ у складі групи, а також коефіцієнт співвідношення нормативної маржі платоспроможності кожного сегмента до маржі платоспроможності відповідних фінансових установ у складі групи, повинні перевищувати 10 %, або підсумок балансу меншої із представлених у групі фінансових установ має бути більшим за 6 млрд євро.

Грунтуючись на результатах досліджень ймовірності взаємодії та способів співпраці нами запропоновано власне бачення видів взаємодії банківського та страхового бізнесу (див. табл. 2.5), в якому відображена максимальна кількість варіантів взаємодії банківського і страхового бізнесу, як можливих, так і оптимальних, які мають місце та можуть використовуватись в сучасних українських реаліях.

Варто зазначити, що для вітчизняної економіки найбільш вживаними є ті види взаємодії, які ґрунтуються на безкапіталовій основі. Така ситуація спричинена нагальною потребою страхування споживчого, іпотечного та авто- кредитування. Оскільки перераховані види кредитування підлягають страхуванню (на суму кредиту) та наявністю страхового полісу, як обов'язкової вимоги банківської установи. Зважаючи на зростаючу вартість страхового захисту (наприклад, у автострахованні), що обумовлено стрімким розвитком технології, техногенності суспільства та підвищенням платоспроможності громадян України, цей розвиток супроводжується збільшенням кількості транспортних засобів на дорогах, а це означає зростання ризиковості та збитковості цього виду страхування і, як наслідок, подорожчанням останнього.

Зацікавленість може викликати також можливість дистрибуції страхових послуг, вартість яких зростає і, відповідно, зростає собівартість, яка розраховується як 10–20 % від вартості страхового захисту залежно від виду страхування, що реалізується. Наразі, значна кількість договорів про акредитацію в одному банківському інституті пояснюється антимонопольним законодавством і ліберальністю банківських установ, які дозволяють відділенням на своєму рівні визначати страхові товариства, з якими буде налагоджена співпраця. Зважаючи на те, що основною метою є прибутковість банківського відділення, банківські установи, у яких незначна кількість акредитованих страховиків або реальна діяльність ведеться із незначною кількістю уже акредитованих СК, можуть відчувати негативний вплив на

кінцевий результат діяльності. Пояснюється це втручанням керівництва, яке на рівні правління компаній укладає договори про співпрацю, виходячи з позиції стратегічного розвитку бізнесу.

При взаємодії банків і СК на рівні ПФГ на фінансовому ринку України використовуються кептивні СК, які гальмують його розвиток.

Кептивна страхова компанія являє собою СК, що займається обслуговуванням лише корпоративних інтересів своїх засновників, а також самостійних господарюючих суб'єктів, що входять до структури багатопрофільних концернів або великих ПФГ. Проте, останнім часом кептивні СК в Україні дещо втрачають колишню привабливість, а більшість намагається перебудувати роботу, щоб стати повноцінними учасниками страхового ринку і збільшити обсяги страхових премій. Здебільшого, послугами кептивних СК в Україні користувалися великі бізнес-структури (промислово-фінансові групи) для обслуговування своїх ризиків, оптимізації оподаткування і перерозподілу капіталу в рамках ПФГ. Банки також досить активно відкривали підконтрольні СК, отримуючи таким чином додатковий прибуток, і перешкоджали відтоку фінансових ресурсів своїх клієнтів у конкурентні структури. Однак, дії регулюючих органів і їх законодавчі ініціативи свідчать про те, що незабаром використання «кишенькових» СК стане неефективним.

Слід відзначити інтенсивну інтеграцію СК у банківський сектор. Так, об'єднання з Dresdner Bank однієї з найбільших німецьких СК «Allianz» (у 2011 р. дохід компанії за рахунок страхових надходжень склав 68,5 млрд євро, а обсяг активів в управлінні – 700 млрд євро, що вивели компанію на шосте місце в рейтингу), створивши четверту за величиною фінансову групу в світі [54].

У Франції до 60 % страхових полісів реалізується через банки, що являється яскравим прикладом довгострокового стратегічного партнерства банківських установ і страховиків [39].

Проаналізуємо тенденції створення стратегічних альянсів між страховими компаніями та банківськими інститутами в Україні. Перелік провідних банків, акредитованих ними СК та кептивних компаній представлені в додатку Е.

Найбільш відомими є альянси «Промінвестбанк» та СК «Іллічівське», «ПриватБанк» та СГ «Дженералі Гарант» (спільна діяльність ПФГ «Приват» і «Дженералі Гарант»), «Укрсоцбанк» та Української пожежно-страхової компанії», банку «Райффайзен Банк Аваль» та СК «UNIQA» тощо [165]. Більшість провідних ПФГ також мають власні СК. Головною особливістю вітчизняних страховиків є те, що багато з них є кептивними.

У попередньому підрозділі (п. 2.1) нами був проаналізований розвиток банківської системи та страхового ринку, в результаті якого виявлено фінансову зацікавленість населення щодо використання як накопичувальної, так і ощадної функцій банківського та страхового бізнесу (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Депозити фізичних осіб та страхові платежі,
отримані від фізичних осіб, млн грн**

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Депозити фізичних осіб, у тому числі:					
– в іноземній валюті	275 074 581	310 545 376	369 906 236	441 892 374	422 733 350
Валові страхові платежі, отримані від фізичних осіб, у тому числі:					
– зі страхування життя	23 081,7	22 693,5	21 508,2	28 661,9	26 767,3
Чисті страхові платежі	906,5	1 346,4	1 809,5	2 476,7	2 159,8
	13 327,7	17 970,0	20 277,5	21 551,4	18 592,8

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Бюлетень НБУ [56; 201]

Співставивши дані за депозитами та вкладками населення нами виявлено прояв загальної функції для страхових компаній та банківських установ –

ощадної, яка являє собою капіталізацію доходів та вільних грошових коштів не лише населення, але й суб'єктів господарювання.

Загальна сума депозитів фізичних осіб і страхових внесків досягла у 2013 р. – 441 892 374 млн грн і збільшилася порівняно з 2009 р. більше, ніж в два рази. Порівняльний аналіз депозитів і страхових внесків та статутних капіталів банківських установ і СК підтвердив взаємний зв'язок цих показників.

За результатами розрахунків, наведених у табл. Д.2 (додаток Д), нами виявлено, що сума грошових потоків на одну гривню статутного капіталу банківських установ істотно перевищує відповідний показник коштів, які залучаються до СК. У 2013 р. сума страхових платежів на одну гривню статутного капіталу СК склала 1,41 грн, тоді як обсяг депозитів від фізичних осіб, залучених на одну гривню статутного капіталу банків, становив 2,40 грн, тобто навантаження на 1 гривню статутного капіталу банку майже, ніж у два рази перевищувало аналогічний показник для страхових товариств.

Сума депозитів на одну гривню статутного капіталу банківських установ 2009–2013 рр. була залежною від економіко-політичної ситуації в країні. Так, починаючи з 2009 р. суми депозитів на 1 грн статутного капіталу банківської установи виявили тенденцію до зниження з 9,80 грн до 6,88 грн, протилежна ситуація склалася з депозитами, отриманими від населення: у 2011 р. – 1,81 грн, 2012 р. – вже 2,10 грн, 2013 р. – 2,40 грн. Загалом, схожа ситуація відбувалась у сфері страхуванні, у якій окрім реального страхування, відбулись зміни у показниках схемного страхування та перестраховування. Загальна динаміка стабільного зростання сум страхових платежів на одну гривню (від 0,86 грн – у 2009 р., до 1,27 грн – у 2011 р., 1,41 грн – у 2013 р.) свідчить про більшу довіру населення до банківських інститутів, що дозволяє стверджувати про можливість стабільного зростання ринку страхових послуг [235].

Проведений аналіз дає змогу висловити припущення, що здійснюючи капіталізацію, як спільну функцію для банківських установ і СК, вимоги до статутного капіталу для обох фінансових інститутів мають бути

співрозмірними. Суми розрахунків грошових потоків на одну гривню, на нашу думку, дозволяють говорити про домінуюче становище у фінансовому механізмі консолідації банківського та страхового бізнесу саме банківських інститутів. Однак, основним критерієм ефективності діяльності фінансових інститутів є прибутковість, яка для окремих українських страхових товариств з деяких видів страхування сягає 1000–1300 %, а у страхуванні від нещасного випадку на залізничному та автобусному транспорті – 4900 % [235].

На нашу думку, однією із вагомих причин взаємодії банків і СК в Україні є процес кредитування (додаток В, табл. В.6). Оскільки завдяки співпраці цих фінансових інститутів для банків існує можливість страхування від ризику неповернення боргових зобов'язань клієнтів. Динаміка наданих споживчих кредитів, на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості за 2009–2013 роки представлена на рис. В.8, додаток В.

Проаналізуємо можливість розширення операцій банків за рахунок взаємодії зі СК (рис. 2.9) в умовах розвитку кредитування домашніх господарств.

Доступність перерахованих видів страхування сприяє збільшенню активності банківських установ, особливо в частині надання кредитів, а взяття на себе частини ризиків розширює коло потенційних позичальників та стимулює рух фінансових ресурсів, прискорює процеси обміну та забезпечує їх періодичність, що сприяє здешевленню кредиту та подовженню його терміну, а отже, робить його більш цікавим і бажаним для потенційного клієнта. Банківська установа отримує можливість використовувати в операційній діяльності кошти, які мали б бути використані на формування резервів, пов'язаних із забезпеченням кредиту. Таким чином збільшується пропозиція, представлена у банківському відділенні, що забезпечує повніше задоволення потреб клієнта (рис. 2.9) [267].

Страхові послуги можуть мати стабілізаційну дію на діяльність банківських установ та їх клієнтів. У першу чергу, це обов'язкові, з позиції

банківської установи, страхування предмета застави, автомобільне чи іпотечне страхування. Можна до них зарахувати страхування кредитних ризиків та комплексне страхування банків, що в одному полісі охоплює значну кількість банківських ризиків [267].

Рис. 2.9. Розширення операцій банків і СК за рахунок їх взаємодії

Джерело: запропоновано автором на основі [8; 54; 68; 96]

Проведений аналіз, що ґрунтується на різних точках зору [8; 54; 68; 96], та власних дослідженнях, дає нам змогу визначити наступні переваги, недоліки, загрози і ризики з позиції банків і СК при їх взаємодії (табл. 2.7).

Для банківських установ досить важливою є допомога СК при здійсненні процедури оцінки ризиків, настання яких негативно впливає на діяльність банків. Також перевагами співпраці цих фінансових інститутів є отримання нової депозитної бази, оскільки банківські установи матимуть змогу отримати доступ до грошових коштів СК.

Таблиця 2.7

Аналіз переваг і недоліків взаємодії банків та страхових компаній

З позиції банків	
Переваги	Недоліки
Гарантійне повернення кредиту у випадку знищення заставного майна. Отримання нової депозитної бази. Збільшення асортименту пропонованих послуг. Висока рентабельність інвестицій	Додаткове навантаження на клієнта. Короткострокове збільшення витрат. Збільшення кількості довгострокових витрат. Інвестиції мають переважно довгостроковий характер та обмежену ліквідність
Потенційні вигоди	Загрози
Максимілізація задоволення клієнта. Формування образу банку як частини фінансової групи. Оптимізація кредитних ризиків банку	Зв'язок ефективності банківського інституту із успішністю СК. Відсутність розуміння нового типу послуг у працівників банку. Ринкові та інвестиційні ризики
З позиції страхових компаній	
Переваги	Недоліки
Отримання нових каналів дистрибуції для своїх фінансових продуктів. Залучення фінансово потужного партнера. Збільшення різноманіття пропонованих фінансових послуг	Короткочасне зростання видатків. Необхідність розміщення значних коштів на депозиті партнера. Відсутність диверсифікації джерел збуту. Залежність від ситуації на кредитному ринку
Потенційні вигоди	Загрози
Отримання лояльного клієнта. Фінансова допомога. Можливість отримання значної частки ринку. Можливість доступу до баз даних	Тиск банківської установи. Повна залежність від видачі кредитів. Обмеження для інвестицій страховика

Джерело: складено автором на основі [8; 54; 68; 96]

Нова депозитна база є більш достовірною, довгостроковою та стабільною, а її вартість значно нижча. Позитивним моментом для банківської установи є можливість розширювати асортимент послуг, які

надаються клієнтам задовольняючи їх потреби, а це в свою чергу сприятиме зміцненню іміджу даного інституту.

При поширенні фінансової нестабільності в економіці України у 2009–2010 рр., банківські установи мали можливість отримати депозити від СК та комісійну винагороду значних розмірів від страхування предмета застави за уже існуючими багаторічними договорами [96].

З позиції СК, завдяки співпраці з банківською установою страховик отримує партнера, що пропонує різноманітні пропозиції спільних дій: від розміщення вільних фінансових ресурсів, до можливості використання досвіду та накопиченої інформації. Водночас, посередництво банку забезпечує розрахунки з клієнтами і виплату страхового відшкодування та здійснення страхових виплат.

Крім того, як свідчить досвід, навіть у наш час регресу економіки, коли кредитування практично припинено, щорічно клієнт зобов'язаний придбати страхування для свого транспортного засобу, що дозволяє банківській установі отримувати спекулятивний прибуток у вигляді комісійної винагороди [96].

На наш погляд дана ситуація створює несприятливі передумови для розвитку та формування консолідованої банківсько-страхової архітектури, так як має тенденцію лише до отримання швидких прибутків за рахунок клієнта, однак дає можливість фінансовим інститутам продовжувати свою діяльність за умов стагнації національної економіки.

Слід зазначити, що у світовій практиці саме банки являються одним із досконаліших та недорого вартісних джерел дистрибуції страхових продуктів, оскільки мають широко розбудовану мережу. При цьому вартість страхового продукту зменшується за рахунок зменшення провізії, а це в свою чергу не завдає шкоду фінансовій стабільності СК або охоплених страховим покриттям ризиків.

За дослідженнями польської вченої Аннетти Месяз-Хандшке, собівартість дистрибуції страхових полісів у банку становить близько 8 % від

страхової премії, тоді як страхові агенти збільшують ці витрати до 22 % [267]. Страхове товариство отримує у банківській установі можливість до здійснення фінансових операцій, таких як отримання короткотермінових позик, у випадку необхідності врегулювання раптових збитків, якщо власні кошти розміщені у не високоліквідні, прибуткові активи, чи заблоковані на депозитних рахунках.

Часто особи, що користуються послугами фінансових інститутів мають більшу довіру до страхового товариства, якщо його страхові продукти пропонуються банком, який асоціюється з обережним та виваженим інститутом. Тому довіра чи недовіра, якою користується банківська установа, трансформується на СК, що з нею співпрацює, в результаті значна кількість клієнтів приймає рішення про співпрацю із даним страховиком [267].

Провівши аналіз переваг та недоліків, потенційних вигот та загроз взаємодії таких фінансових інститутів, як страхова компанія та банківська установа ми дійшли висновку, що співпраця банківського і страхового бізнесу, зважаючи на незначну собівартість, є надзвичайно вигідною для обох учасників взаємодії. Оскільки на сучасному етапі розвитку вітчизняна банківсько-орієнтована економіка сформована таким чином, що саме банківська установа отримує левову частку фінансових прибутків від розміщення фінансових резервів страховика. Водночас, для СК у довгостроковій перспективі залишається перевага нематеріального характеру – зростання частки ринку, що в довгостроковій перспективі повинно зрівняти вагомість обох учасників.

Проаналізувавши існуючі науково-практичні напрацювання [68; 233] ми стверджуємо, що основними тенденціями подальшого розвитку взаємодії СК і банків є наступні:

- впровадження гнучкої цінової політики та механізму продажу транспортних засобів у розстрочку автосалонами;
- зростання обсягів операцій з лізингу, споживчого та іпотечного кредитування з боку альтернативних традиційним банкам посередників;

– активний розвиток приватного пенсійного страхування, страхування життя в країнах Західної Європи, Північної Америки, Східноазійського регіону за рахунок дієвої державної підтримки (вигідний пільговий режим оподаткування, свобода вибору умов пенсійного забезпечення, масова пропаганда тощо);

– зростання конкурентних переваг американських та західноєвропейських будівельних концернів і девелоперських компаній (property developer та real-estate developer) порівняно з банками у сфері надання кредитів на придбання житла;

– зміна характеру фінансово-економічних відносин між банківським та промисловим секторами у зв'язку із виникненням альтернативних послуг комерційному кредитуванню в низці країн (фінансування за допомогою інструментів фондового ринку та ринку боргових зобов'язань);

– введення нових, більш жорстких правил регулювання банківської діяльності, зокрема рекомендацій щодо визначення рівня достатності капіталу, що призвело до посилення тиску на доходність банківського бізнесу;

– втрата монопольної позиції банків у сфері надання фінансових послуг як приватним, так і корпоративним клієнтам;

– формування стимулів до зміни стратегічної поведінки банків на ринку фінансових ресурсів [68; 233].

Враховуючи проведене нами дослідження дійшли висновку, що за умов фінансової стагнації вітчизняної економіки формування та розвиток консолідованої банківсько-страхової бізнес-архітектури має вагомі перспективи.

Незважаючи на другорядність щодо інтересів страховика як фінансового інституту вважаємо, що подальший розвиток страхового ринку на теренах нашої держави сприятиме рівноправності у партнерстві даних інститутів.

2.3. Методичні підходи до оцінки ризиків взаємодії банків і страхових компаній

Діяльність банківських та страхових організацій сформувала цілий ряд методів і форм ефективної протидії ризикам та ліквідації їх негативних наслідків.

З розвитком видів взаємодії банків і СК відчувається потреба системного підходу до вибору форм протидії ризикам як детермінанти їх оптимізації. Логічна послідовність у здійсненні ефективніших форм антиризикової діяльності була запропонована багатьма спеціалістами ще на початку ХХ ст. [19]. Визначені ними форми обмеження та ліквідації ризиків зводилися до наступних дій [19]:

- запобігання появі випадкових подій, які формували ризикові ситуації у суспільному житті;
- подолання (репресія) випадкових подій, появі яких усе ж не вдалося запобігти;
- задоволення потреб, які виникали внаслідок дії ризику (компенсація втрат, збитків).

Наведений поділ антиризикової діяльності був повсюдно визнаний фахівцями як такий, якому властиві ознаки системності та комплексності. Згодом зазначені методи антиризикової боротьби були трансформовані у специфічні функції страхування [19, с. 34].

Розвиток банківського та страхового секторів засвідчив, що антиризикова діяльність має ґрунтуватися на залученні значно ширшого кола інструментів управління. Їх склад і послідовність застосування визначаються багатьма чинниками, які впливають на господарський процес чи стан суспільного буття.

Комплексний та системний характер практичного застосування найбільш повної сукупності заходів антикризової діяльності у сучасній

економічній науці отримало назву «ризик-менеджменту», під яким у широкому розумінні прийнято вважати саме управління ризиками.

У попередніх розділах (п. 1.1) нами запропонована узагальнена теоретична база та зміст терміна «ризик-менеджмент».

Науковці цілком погоджуються, що контроль за ризиками полягає в мінімізації, локалізації та розсіюванні ризиків. Усі перераховані способи можуть використовуватися одночасно, необхідно дотримуватися оптимального співвідношення між ними за критерієм їх ефективності [8; 54; 68; 96].

Таким чином, взаємодія банківських установ та СК, з точки зору ризик-менеджменту, повинна зводитись до прийняття ризиків як таких та можливості отримувати за них визначеної компенсації, а саме економічної вигоди. Тому основною метою управління ризиками є забезпечення сприятливих умов для успішного функціонування за умов ризику, а також забезпечення досягнення поставлених цілей зацікавлених осіб до складу яких входять: клієнти, контрагенти банку та СК, керівний склад, працівники структурних підрозділів, акціонери, органи нагляду, інвестори, кредитори, рейтингові агентства та ін.

Система ризик-менеджменту у своєму практичному застосуванні повинна охоплювати усі види діяльності банку та СК, які безпосередньо пов'язані із ризиками, організовуючи безперервність процесу аналізу оточення та ситуацій, у яких має місце настання ризику, приймати ефективні управлінські рішення щодо впливу не лише на ризики, але й на схильність банківських установ та СК до ризику.

Так, система ризик-менеджменту спрямована на забезпечення надійного процесу виявлення, оцінки, контролю і моніторингу ризиків усіх видів на всіх рівнях організації (у т.ч. з урахуванням взаємного впливу різних категорій ризику) і сприяє вирішенню конфліктних ситуацій, отримання доходу, з одного боку, і зниження рівня ризику, з іншого [68, с.54].

Практичне застосування системного ризик-менеджменту взаємодії банків та СК дозволить не лише розподілити функції, обов'язки та

повноваження, але й сформувані чітку схему розподілу відповідальності на всіх організаційних рівнях та структурних підрозділах банківської установи та страхової компанії за виконання покладених на них завдань.

Однак, за наявності елементів ризик-менеджменту ми можемо засвідчити відсутність діючого системного управлінського інструментарію, у той самий час саме банківсько-страхова взаємодія характеризується багатоелементністю, багатокomпонентністю, багаторівневістю.

Системний підхід до ризик-менеджменту базується на тому, що всі процеси та явища, пов'язані з управлінням ризиками, розглядаються в їхньому системному зв'язку, з урахуванням окремих рішень та елементів на систему в цілому. Системний підхід, з точки зору науковців [68, с.55], повинен знаходити своє відображення у тому, що:

- ризик-менеджмент ґрунтується на власній тактиці, стратегії та оперативній складовій;

- комплекс заходів щодо ризик-менеджменту на всіх етапах життєвого циклу продукту або операції (розгляд заявки на видачу кредиту, його безпосередня видача та обслуговування, робота з проблемним кредитом, страхування ризиків розглядається як єдина система);

- усі складові будь-якого банківського чи страхового продукту або операції плануються та розглядаються таким чином, щоб загальний ризик знаходився в межах прийняттого рівня;

- ризики, пов'язані з окремою операцією або об'єктом, розглядаються як єдиний комплекс, який впливає на ефективність такої операції;

- передбачається збереження балансу та створення необхідних резервних ресурсів на різних рівнях ієрархії управління;

- ризик-менеджмент розглядається з урахуванням законодавства та нормативних актів, заходів економічного та фінансового характеру, конструктивних і технологічних рішень, організаційних заходів.

Розглядаючи цілі системи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК можна стверджувати, що їх досягнення стає можливим із використанням системного, комплексного підходу, який ґрунтується на вирішенні завдань:

- ідентифікації та аналізу усіх ризиків, які можуть виникнути у банку та у СК під час співпраці;
- з'ясуванні толерантності банку та СК стосовно різних видів ризиків;
- кількісної та якісної оцінки окремих видів ризиків;
- створенні сприятливих умов для реалізації стратегії розвитку взаємодії банку та СК;
- забезпеченні ефективного функціонування системи управління активами та пасивами, та їх диверсифікації;
- мінімального періоду знаходження банку та СК під високим ризиком;
- формуванні портфелю активно-пасивних операцій за рахунок стандартних банківських та страхових продуктів та/або фінансових інструментів;
- поступового впровадження системи ризик-менеджменту в загальну структуру управління активами та пасивами банку та СК;
- підтримки оптимального (адекватно стратегії розвитку банку) балансу між залученими та розміщеними коштами;
- побудові належних інформаційних систем управління, достатніх для досягнення поставлених завдань.

У процесі ризик-менеджменту особливий інтерес становить механізм їхньої оцінки, оскільки без знання можливих масштабів ризику неможливо приймати адекватні рішення про діяльність під його впливом. Оцінювання ризику здійснюється з метою оцінки його впливу на очікуваний результат.

Виділяють два підходи щодо оцінки ризику – кількісний і якісний [85; 226].

Метою кількісної оцінки ризиків є обчислення об'єктивних числових значень кожного компонента, виявленого в ході оцінки ризиків і аналізу вигод і витрат.

Суть кількісної оцінки ризику - визначення числового значення, яке достовірно характеризуватиме ризик. Цей процес значно складніший і залежить від: виду операції, постановки проблеми, толерантності до ризику, доступної інформації про ризик, часових меж та факторів ризику.

Використовуючи кількісний аналіз у практичній діяльності можна визначити розміри як окремих ризиків, так і конкретних операцій у числовому вимірі.

Зазначений підхід містить декілька вад, які нелегко здолати. По-перше, не існує ефективного формалізованого методу, що дозволяє точно визначити вартості активів і елементів контролю. По-друге, скрупульозна реалізація всіх аспектів кількісного підходу до ризик-менеджменту, виявила, що це вимагає дуже великих витрат. Як правило, завершення першого повного циклу подібних проектів вимагає тривалого часу, а до самих проектів залучена велика кількість співробітників, які не можуть погоджувати принципи обчислення конкретних фінансових показників. По-третє, діяльність організації, в якій здійснюють проекти з використанням дорогих бізнес-активів, може призводити до дуже великих збитків, також вимагати додаткових коштів на зниження всіх ризиків, які можуть виникнути (хоча така ситуація мало ймовірна – організація не витратить весь бюджет на захист одного або більше основних активів).

Якісний підхід до оцінки ризиків відрізняється від кількісного тим, що при використанні першого підходу не потрібно визначати точні фінансові показники вартості активів, очікуваного збитку і вартості елементів контролю. Замість цього розраховуються відносні вартості. Як правило, аналіз ризиків виконується шляхом заповнення опитувальних листів і проведення спільних обговорень за участю представників різних груп організації, таких як експерти з інформаційної безпеки, менеджери і співробітники ІТ-підрозділів, власники і користувачі бізнес-активів та старші менеджери. Якщо використовуються опитувальні листи, то вони поширюються на термін від декількох днів до декількох тижнів до початку

першого обговорення. Опитувальні листи покликані допомогти скласти перелік вже розгорнутих активів і елементів контролю. Зібрані відомості можуть виявитися дуже корисними при проведенні подальших обговорень. В ході обговорень учасники формують перелік активів і визначають їх відносні вартості. Після цього їм необхідно з'ясувати, з якими загрозами може зіткнутися кожен актив і які типи вразливих місць можуть бути використані цими загрозами в майбутньому. Як правило, ІТ-спеціалісти пропонують групі управління ризиками безпеки перелік елементів контролю для зниження ризиків і вказують орієнтовну вартість кожного елементу контролю.

Очевидно, що основний процес оцінки якісних характеристик дуже схожий на процес, використовуваний у кількісному підході. Відмінності полягають у деталях. При порівнянні вартостей різних активів використовуються відносні значення, і учасникам не доводиться витрачати багато часу на спроби точно обчислити фінансові вартості активів. Аналогічна ситуація спостерігається при визначенні можливого впливу ризиків і витрат на реалізацію елементів контролю.

Переваги якісного підходу полягають в тому, що цей підхід висуває менше вимог до співробітників і дозволяє відмовитися від складних процедур визначення точної вартості активу, витрат на елемент контролю тощо. Проекти, засновані на якісному підході до ризик-менеджменту, дозволяють досягти помітних результатів вже через декілька тижнів, тоді як організації, які використовують кількісний підхід, можуть не отримати скільки-небудь значних результатів, витрачаючи зусилля протягом місяців або навіть років. Недолік якісного підходу полягає в тому, що отримані результати не мають однозначної інтерпретації, а відносні величини, визначені в ході якісної оцінки ризиків, можуть не задовольняти деяких співробітників, відповідальних за ухвалення ділових рішень (особливо співробітників, які працюють у сфері обліку або фінансів).

Як кількісний, так і якісний підхід до управління ризиками безпеки має свої переваги і недоліки. У деяких випадках організаціям вигідно

використовувати кількісний підхід, а якісний підхід може краще підійти організаціям невеликого розміру, або таким, що мають обмежені ресурси. Переваги та недоліки обох підходів перераховані в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

**Переваги та недоліки якісного та кількісного підходів
до ризик-менеджменту**

Кількісний підхід	Якісний підхід
Переваги	
<p>Пріоритети ризиків визначаються на основі фінансового впливу, а пріоритети активів – на основі фінансових вартостей.</p> <p>Результати спрощують ризик-менеджмент, забезпечуючи повернення інвестицій у безпеку.</p> <p>Результати можуть бути сформульовані з використанням управлінської термінології (наприклад, за допомогою фінансових показників та ймовірності, вираженої у відсотках).</p> <p>Точність результатів збільшується у міру накопичення організацією статистичних даних у процесі праці</p>	<p>Забезпечує наочність і спрощує розуміння процесу ранжування ризиків.</p> <p>Простіше знайти рішення, яке всіх задовольняє.</p> <p>Не потрібна кількісна оцінка частоти виникнення загроз.</p> <p>Не потрібно визначати фінансові вартості активів.</p> <p>Спрощується залучення у процес співробітників, які не мають підготовки в області безпеки або комп'ютерів</p>
Недоліки	
<p>На відміну від ризиків, величини впливу ґрунтуються на суб'єктивній думці учасників.</p> <p>Пошук рішення, яке задовольняє всіх учасників, та отримання достовірних результатів займають дуже багато часу.</p> <p>Розрахунки є досить складними і потребують значних затрат часу.</p> <p>Результати надаються тільки в грошовому вираженні, а їхня інтерпретація може викликати труднощі у співробітників, які не мають технічної підготовки.</p> <p>Процес потребує глибоких знань, що ускладнює підготовку учасників</p>	<p>Недостатня різниця між значними ризиками.</p> <p>Труднощі з визначенням розміру інвестицій в реалізацію контролю внаслідок відсутності даних для аналізу вигід і затрат.</p> <p>Результати залежать від кваліфікації створеної групи управління ризиками</p>

Джерело: розроблено автором на основі [8; 54; 68; 96]

Хоча останніми роками при управлінні ризиками в основному використовувався кількісний підхід, на сьогодні стан справ став змінюватися, оскільки організації все частіше стикаються з тим, що скрупульозне дотримання принципів кількісного ризик-менеджменту, як правило, призводить до появи довгострокових проектів, що майже не приносять істотних вигод. Як буде показано в наступних розділах, процес ризик-менеджменту об'єднує

переваги обох підходів. Якісний аналіз - це оцінка ризиків і умов їх виникнення з метою визначення впливу на діяльність банків та СК. Якісний аналіз можна здійснювати за допомогою аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності.

До зовнішніх причин можна віднести умови зовнішнього середовища, розташування організації на певній території, стан попереджувальної інфраструктури, попит у споживачів пропонованих продуктів, вплив контрагентів. Суб'єкт не має значного впливу на зовнішні причини. Внутрішні причини – це стан та вигляд належного суб'єктові майна, характер діяльності, а також стан засобів безпеки (запобігання ризикам), що їх він має у своєму розпорядженні [230]. Методи аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища для якісної оцінки ризиків банків та СК представлені на рис. 2.10.

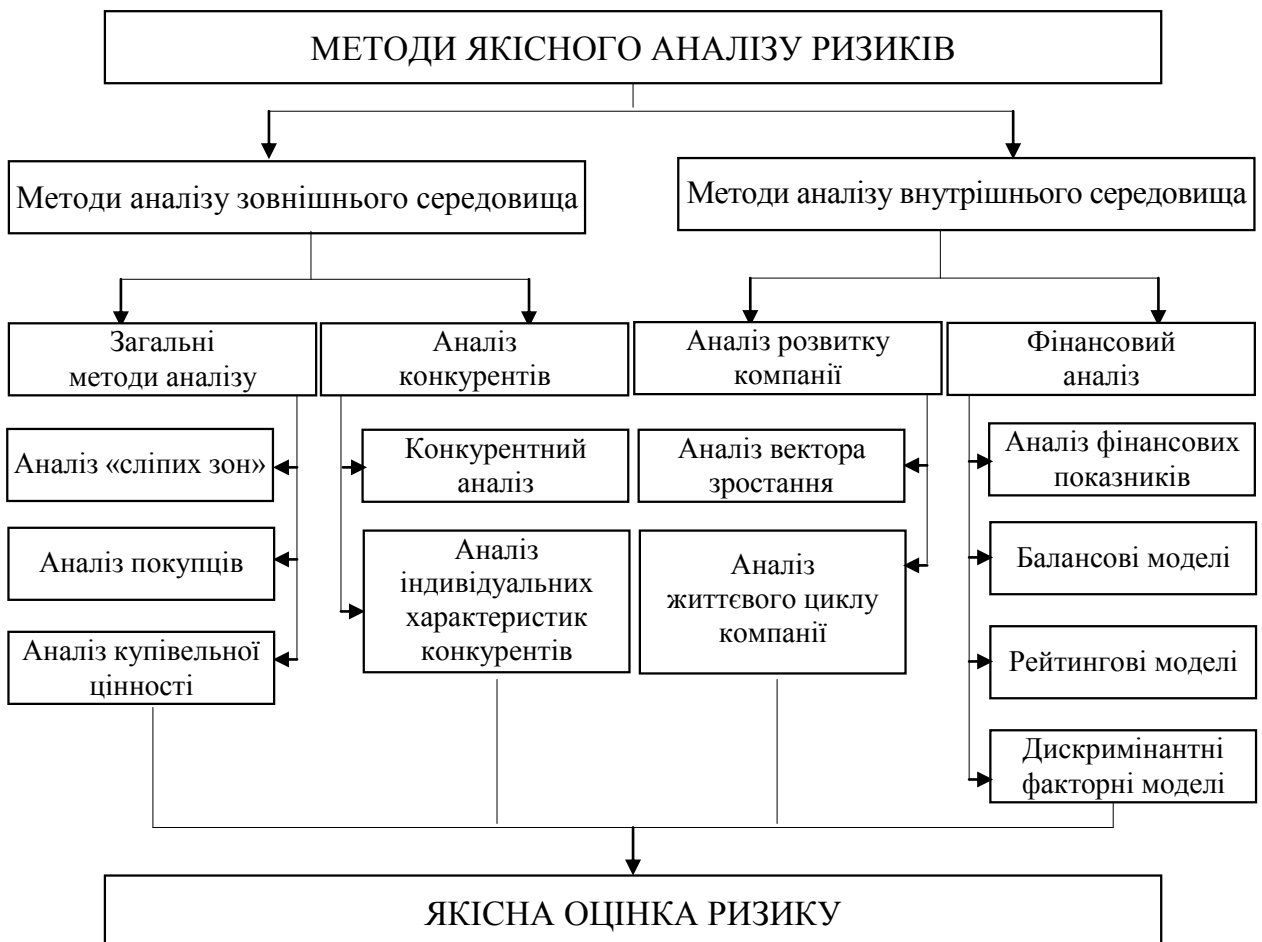

Рис. 2.10. Методи якісної оцінки ризиків банків та СК

Джерело: побудовано автором на основі [230]

Сутність та характеристика методів аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища наведена в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Сутність та характеристика методів аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища якісної оцінки ризиків банків та страхових компаній

Вид методу аналізу	Сутність та основні завдання методу якісного аналізу
Для зовнішнього середовища	
Аналіз «сліпих» зон	Метод дозволяє побачити фактори ризику прийняття необґрунтованих рішень. Ці фактори ризику перебувають у площині перетину психології прийняття рішення, організаційної поведінки і розробки стратегії розвитку організації.
Аналіз покупців	Являє собою аналіз ринку на основі відмінних потреб різних груп покупців і відносно однорідних – усередині кожної групи. Аналіз покупців дозволяє виявити ризики неправильного відбору потенційних споживачів послуг організації.
Аналіз купівельної цінності	Використовується для кращого розуміння покупців, конкурентів і ринків організації. Даний аналіз доповнює попередній проведенням сегментації ринку для відбору найбільш прибуткових сегментів, а також спостереженням за власними конкурентними перевагами.
Конкурентний аналіз	Дозволяє скласти картину сильних та слабких сторін поточних та майбутніх конкурентів. У процесі даного аналізу виявляють майбутні стратегії та плани конкурентів, передбачають можливі реакції конкурентів та конкурентні ініціативи, визначають на скільки стратегії конкурентів відповідають їхнім можливостям, розуміють слабкі сторони конкурентів.
Аналіз індивідуальних характеристик конкурентів	Дозволяє дати оцінку рівня освіти, цілей, особистісних якостей і психологічних характеристик менеджменту конкурентів, що приймає управлінські рішення. Володіння даною інформацією дозволить менеджменту компанії прогнозувати рішення конкурентів, а відповідно, враховувати це в позиціонуванні себе на ринку.
Для внутрішнього середовища	
Аналіз вектора зростання	Дає можливість порівняти послуги, які пропонує компанія, з потребами потенційних покупців, з можливими варіантами розвитку ринку. У результаті такого порівняння можна виявити можливості для ринкового зростання і пов'язані з цим зростанням ризики.

Вид методу аналізу	Сутність та основні завдання методу якісного аналізу
<i>Для внутрішнього середовища</i>	
Аналіз життєвого циклу організації	Передбачає визначення етапу, на якому перебувають види послуг та сама організація. Відповідно до цього можна прогнозувати на майбутнє, чи буде організація розвиватися, чи будуть зростати обсяги її продажу тощо, або вона вже перебуває в кризовому стані.
Аналіз фінансових показників	Являє собою інструмент для оцінки фінансового стану організації. За допомогою даного методу можна спрогнозувати ризики втрати ліквідності та платоспроможності, ризики втрати фінансової стійкості та незалежності.
Моделі комплексної бальної оцінки фінансового стану	Використовується за наявності багатьох показників з різними значеннями. Для того, щоб їх оцінити і звести до спільного знаменника необхідно показники проранжувати в балах і визначити комплексну бальову оцінку. Це дозволить спрогнозувати ризики фінансової неспроможності компанії.
Моделі рейтингового фінансового стану	Характеризують такі основні результати діяльності компанії, як ліквідність (платоспроможність), фінансова стійкість і незалежність, ділова активність і рентабельність організації. Основою даного методу є порівняння фактичного фінансового стану з еталоном. Еталонний фінансовий стан характеризується тим, що фінансові показники, які входять у рейтингову модель, мають нормативні (рекомендовані) значення.
Моделі комплексної оцінки фінансового стану	Будуються на основі кореляційно-регресивного аналізу бухгалтерської звітності. У результаті аналізу визначаються фактори, які суттєво впливають на фінансовий стан компанії, і на їх основі будується регресійна модель, за допомогою якої можна кількісно визначити вплив факторів на результуючу ознаку. Дуже часто цей метод використовують для прогнозування ймовірності банкрутства організації.

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 26; 86]

Використовуючи зазначені методи аналізу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища банківських установ та страхових компаній можна спрогнозувати настання ймовірних ризиків, які характерні для різних видів взаємодії цих фінансових установ. Проте, використання лише якісного аналізу для ймовірності настання ризику є недоцільним, оскільки виникає потреба ідентифікувати та виокремити суттєві чинники ризику і знехтувати несуттєвими. Для більшої достовірності настання ризику варто використовувати кількісний підхід.

Ризик – категорія ймовірнісна, тому в процесі оцінки невизначеності і кількісного визначення ступеня ризику використовують імовірнісні розрахунки.

Найбільш поширеними у вітчизняній та зарубіжній спеціальній літературі є наступні кількісні оцінки ризиків: статистичний; аналітичний; моделювання; експертних оцінок; комбінований метод [27; 36; 37; 51; 85; 118; 119].

Головні інструменти статистичного методу розрахунку ризику такі:

- 1) середнє значення X досліджуваної випадкової величини наслідків впливу певної події (так званого фактора ризику), наприклад доходу, прибутку тощо;
- 2) дисперсія σ^2 цієї величини (доходу, прибутку тощо);
- 3) стандартне (середньоквадратичне) відхилення σ цієї величини (доходу, прибутку тощо);
- 4) коефіцієнт варіації V ;
- 5) розподіл імовірності досліджуваної випадкової величини.

Перевага цього методу – простота в математичних розрахунках, а недоліками є необхідність великої кількості вихідних даних, можлива недостовірність інформації про банк чи СК та неможливість її використання, якщо організація зареєстрована нещодавно.

Зазначимо, що використання аналітичного методу дає можливість: встановити ті загальноекономічні фактори, які будуть мати місце у плановму періоді та здійснюватимуть вплив на ризик, оцінити ділову активність, розробити та використовувати економіко-математичні модулі, які дозволяють отримати залежність між ймовірностями втрат у минулому періоді та наступному періоді, враховуючи при цьому ймовірність зміни ділової активності.

Економіко-математичні моделі відображають найсуттєвіші характеристики реального об'єкта або процесу за допомогою системи

рівнянь. Незважаючи на те, що єдиного переліку таких моделей також не існує, можна виділити найсуттєвіші їхні групи залежно від фактора переліку.

При визначенні фактору - ступінь агрегації об'єктів моделювання, використовують моделі: мікроекономічні, одно- та двофакторні, багатофакторні, макроекономічні, глобальні.

При визначенні фактору – фактор часу використовують моделі: статистичні, динамічні.

При визначенні фактору – мета створення та використання, застосовують моделі: балансові, економетричні, мережеві, систем масового обслуговування, імітаційні.

Однак перехід до моделювання буде виправданим тільки в тому випадку, якщо серед ризикових змінних, включених до моделі, будуть відсутні будь-які значні кореляції [85; 226], в іншому випадку ці кореляції необхідно враховувати.

Дві або більше змінних корелюють у тому випадку, якщо вони разом систематично змінюються. Серед ризикових змінних такі відношення мають місце дуже часто. Наявність у моделі корелюючих змінних може призвести до серйозних викривлень результатів, якщо ці факти відповідним чином не враховуються. Тому перед стадією моделювання важливо впевнитися в наявності або відсутності таких зв'язків і, за необхідності, ввести у модель обмеження, що знижують появу сценаріїв, де такі кореляції порушуються.

Хоча дуже рідко можна об'єктивно визначити характеристики корелюючих змінних, у моделі аналізу є можливість встановити напрям подібних зв'язків та очікувану силу кореляції. Відношення, що не підлягають опису, базуються на очікуваннях, а не на об'єктивних даних, тому дуже непросто, а іноді й не потрібно, вказувати всі параметри таких відношень.

Для аналізу наявних даних, як правило, використовують регресію та кореляцію з метою полегшити прогнозування залежної змінної від реальних або гіпотетичних значень незалежної змінної. В результаті такого аналізу виводиться рівняння регресії та коефіцієнт кореляції. Для аналізу ризиків –

це лише вхідні дані, а результатом є інформація, отримана в ході моделювання. Задачею аналізу кореляції по відношенню до аналізу ризику є контроль значень залежної змінної, що дозволяє зберегти співвідношення з протилежними значеннями незалежної змінної.

У загальному випадку, процес моделювання можна розділити на шість основних етапів [85; 226]:

1) постановний – визначення кінцевої мети моделювання, набору факторів і показників, які приймають участь у моделі, та їхня роль;

2) апріорний – передмодельний аналіз економічної сутності явища, що вивчається, формування та формалізація апріорної інформації, зокрема, що відносяться до природи та генезису вхідних статистичних даних і випадкових залишкових складових;

3) параметризація – безпосередньо моделювання, тобто вибір загального виду моделі, в тому числі складу та форми зв'язків, що до неї входять;

4) інформаційний – збір необхідної статистичної інформації, тобто реєстрація значень факторів і показників, які приймають участь у моделі, на різних часових тактах функціонування явища, що вивчається;

5) ідентифікація моделі – статистичний аналіз моделі та статистична оцінка її невідомих параметрів;

6) верифікація моделі – співставлення реальних і модельних даних, перевірка адекватності моделі, оцінка точності модельних даних.

Цей метод забезпечує точну оцінку фактору ризику, але недоліком є великі затрати на його використання. Тому він може застосовуватися банками та СК, які володіють значними ресурсами.

Останнім часом набирає популярності інший метод досліджень – метод Монте-Карло [85; 226]. Його перевагою виступає можливість аналізувати та оцінювати різні сценарії реалізації проекту та врахувати різні фактори ризиків у рамках одного підходу. Різні типи проектів мають різну властивість з боку ризиків, що виявляється в процесі моделювання. Недоліком цього методу є те, що в ньому для оцінок і висновків використовуються ймовірнісні

характеристики, що не дуже зручно для безпосереднього практичного використання, що не задовольняє менеджерів проекту. Однак, не зважаючи на вказані недоліки, цей метод дає можливість виявити ризик, пов'язаний з тими проектами, по відношенню до яких прийняте рішення не буде зміненим.

Метод експертних оцінок відрізняється від статистичного лише способом збору інформації для побудови кривої ризику. Експертні методи застосовують, якщо немає інформативних даних для розрахунків економіко-статистичними методами. Ці методи базуються на опитуванні кваліфікованих фахівців (страхових, фінансових, інвестиційних менеджерів відповідних спеціалізованих організацій) з подальшою математичною обробкою результатів цього опитування [85; 226].

Узагальнена технологія групових експертних опитувань має вигляд, наведений на рис. 2.11.

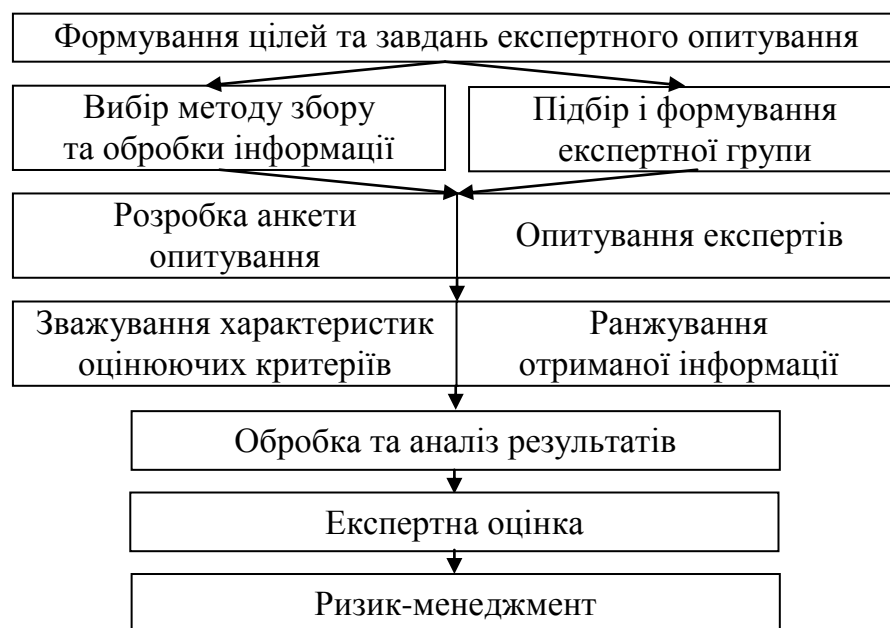

Рис. 2.11. Технологія групового експертного опитування
Джерело: розроблено автором на основі [85; 225; 240]

На першому етапі ризик-менеджер підбирає потрібну кількість експертів та формує з них групу, яку він буде опитувати. Для визначення їх кількості використовують різні методи. Докладно про те, як це робити, а також, як математично обробити результати опитування, йдеться в спеціальній літературі [27; 40; 137]. Наприклад, згідно з рекомендаціями В. С. Вентцеля і

виходячи із заданого рівня довірчої ймовірності (95 %), кількість експертів має бути від 5 до 15.

На другому етапі ризик-менеджер складає запитання анкети, відповідаючи на які, експерти оцінюють імовірність можливих ризикованих подій. Для цього використовують певну бальну шкалу виміру ймовірності ризику. Вона може мати, наприклад, три або п'ять категорій ризику. Основою для вибору кількості категорій має слугувати розмірність карти ризику. Наприклад, ми використовуємо п'ять рівнів ймовірності.

На третьому етапі експерти відповідають на запитання анкети. На четвертому етапі відповіді експертів підлягають математичній обробці, під час якої розраховують середньозважену оцінку ймовірності кожного фактора ризику. Вагами при цьому виступають компетентність експерта, яку можна визначити на основі того, наскільки правильні відповіді давав експерт до того, або з урахуванням певних об'єктивних критеріїв – посади, досвіду роботи тощо. Далі отримані середньозважені оцінки ймовірності факторів ризику підлягають аналізу з позиції узгодженості їхніх думок. Для цього розраховують коефіцієнт варіації або коефіцієнт конкордації. Якщо думки узгоджені, тоді оцінку ймовірності використовують для ранжування факторів ризику та побудови карти ризиків.

Щоб здійснити оцінку ступеня прийнятності ризику слід звернути увагу на відповідні зони ризику, які диференціюються в залежності від величини очікуваних втрат. Загальна характеристика зон ризику наведена у табл. 2.10 та на рис. 2.12.

Таблиця 2.10

Характеристика зон ризику

Вид зони ризику	Характеристика зони ризику
Безризикова зона	Ризик відсутній
Зона допустимого ризику	Межа області в якій розмір ймовірних втрат залишається меншим очікуваного прибутку, а тому доцільно проводити економічні операції. При цьому граничний розмір цієї зони пропорційний до рівня втрат та дорівнює розміру очікуваного прибутку від операції, про ймовірність настання ризику в ній не можливо бути впевненим

Безризикова зона	Ризик відсутній
Зона критичного ризику	Область можливих втрат, в якій відбувається перевищення розміру очікуваного прибутку та існує ймовірність досягнення розміру експозиції. В такій ситуації банківська установа ризикує взагалі не отримати дохід, або ж понести прямі збитки в розмірі всіх фактичних затрат
Зона катастрофічного ризику	Область можливих втрат, яка характеризується перевищенням критичного рівня, в якій втрати сягатимуть фактичному розміру власному капіталу банку. Катастрофічний ризик здатний привести фінансову організацію до краху та банкрутства. Крім того, до категорії критичного ризику (незалежно від величини майнового збитку) слід віднести ризик, пов'язаний із загрозою життю чи здоров'ю людей, а також виникненню економічних катастроф

Область, у якій витрати не очікуються, тобто де економічний результат операції додатний, називається безкризовою зоною.

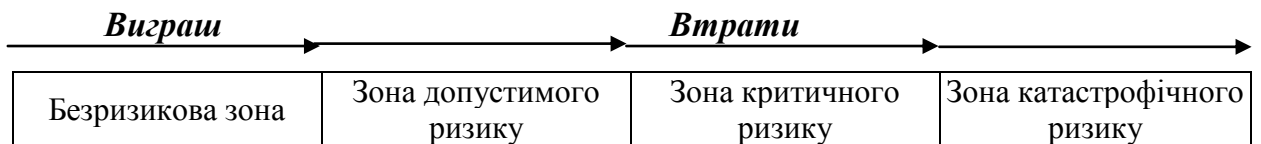

Рис. 2.12. Зони ризику

Джерело: розроблено автором на основі [54; 68; 85; 119]

Комбінований метод являє собою об'єднання декількох окремих методів або окремих елементів.

Емпіричне дослідження ризик-менеджменту взаємодії вітчизняних банківських установ та СК нами проводилось із використання спеціального інструментарію – авторської розробки анкети стандартизованого інтерв'ю (додаток Ж). Сформована анкета (специфіка питань, структура розділів тощо) ґрунтувалась на основі проведеного теоретичного аналізу досліджень у цій сфері, а також враховуючи власне бачення вирішення даної проблематики. Формулюючи питання опитувальника нами були враховані рекомендації загального характеру щодо дослідницьких інструментів даного типу, а саме: коректність у формулюванні питань, наявність відкритих та закритих типів питань, використання пропорційності градації відповідей тощо.

При оцінці ризиків взаємодії банків і СК були виділені спільні ризики, притаманні банківській і страховій діяльності: кредитний, ризик ліквідності, ринковий ризик, операційний ризик, ризик цілеспрямування, ризик менеджменту, ризик маркетингу, інформаційний ризик.

У нашому випадку для відповідної достовірності інформації нами було залучено по одному експерту з кожної фінансової установи (всього 10 експертів). Було залучено директорів, провідних спеціалістів по розвитку мережі продажів, керуючих продажами, начальників та замісників начальників бек-офісів, аварійних комісарів, провідних економістів та топ-менеджерів.

Чисельність експертної групи була обрана за методикою, представленою в додатку И.

Дослідження проводилося у п'ятьох провідних банках України, які входять в першу десятку за рейтингом по розміру активів: «Приват-Банк», «ОЩАДБАНК», «Укрексімбанк», «Альфа-Банк», «Райффайзен Банк Аваль» та п'ятьох провідних страхових компаніях України, які входять в першу десятку за рейтингом по розміру активів: «ІНГО-Україна», «АХА-Страхування», «ОРАНТА», «ТАС», «ПРОВІДНА».

Таким чином, за допомогою експертних оцінок перераховані фінансові інститути стали прикладом оцінювання ризиків взаємодії банків та СК.

Анкету стандартизованого інтерв'ю з питань визначення ризиків для різних видів взаємодії банків і СК представлена в додатку Ж. Кожний експерт оцінює ймовірність настання того чи іншого ризику, користуючись шкалою оцінок з п'ятьма рівнями ймовірності [85, с.103].

Тому на підставі виконаних досліджень визначимо настання кожного з ризиків при взаємодії банків і СК залежно від виду взаємодії (на основі договірних відносин, при агентських відносинах та на основі агентських відносин) за 100-бальною шкалою, табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Оцінка, балів	Рівень ймовірності настання ризику	Зони ризику	Ранг
0	Ризик відсутній	Безризикова зона	5
0–25	Мінімальний ризик	Допустима зона	4
25–50	Підвищений ризик, але про ймовірність події впевнено сказати не можна	Допустима зона	3
50–75	Критичний ризик, який скоріше за все настане і негативно вплине на діяльність	Критична зона	2
75–100	Неприйнятний ризик	Катастрофічна зона	1

Потім результати оцінок були перевірені на несуперечність за таким правилом: припустима різниця між оцінками двох експертів з будь-якого виду ризику не повинна перевищувати 50:

$$\max |a_i - b_i| \leq 50,$$

де a та b – вектори оцінок кожного з двох експертів;

i – вид оцінювання ризику.

Наприклад, якщо три експерти (A , B , C) дали такі висновки по одному з ризиків: $A - 25$, $B - 25$, $C - 50$.

$$\max |A - B| = |25 - 25| = 0 \leq 50,$$

$$\max |A - C| = |25 - 50| = 25 \leq 50,$$

$$\max |C - B| = |50 - 25| = 25 \leq 50.$$

Результати несуперечливі, ризик відносять до припустимого [85, с.104].

У результаті оцінювання було виявлено, що загальний показник ризикованості взаємодії банків і СК на основі договірних відносин становить 24,55 (додаток К).

Результати моніторингу ризиків взаємодії банків і СК на договірній основі розраховані у додатку К та наведені у табл. 2.12 та на рис. 2.13.

**Види ризиків та їх значення при взаємодії банків і страхових компаній
на договірній основі**

Вид ризику	Значення	Шкала ризику
1. Інформаційний ризик	25,0	Область мінімального ризику
2. Ризик менеджменту	23,91	Область мінімального ризику
3. Ризик маркетингу	24,52	Область мінімального ризику
4. Ризик цілеспрямування	24,78	Область мінімального ризику
Загальний ризик	24,55	Область мінімального ризику

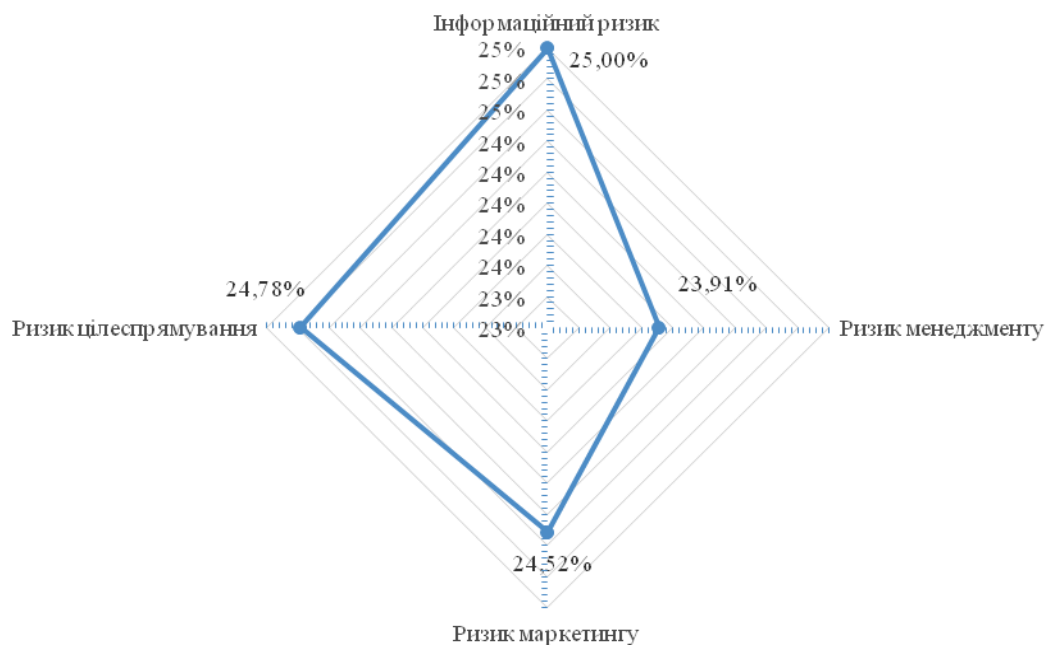

Рис. 2.13. Оцінка ризиків взаємодії банків і СК
на основі договірних відносин (клієнтських)

Результати моніторингу ризиків взаємодії банків і СК при агентських відносинах розраховані у додатку К та наведені у табл. 2.13 та на рис. 2.14.

Таблиця 2.13

**Види ризиків та їх значення при взаємодії банків і страхових компаній
на основі агентських відносин (збутових)**

Вид ризику	Значення	Шкала ризику
1. Операційний ризик	38,25	Область підвищеного ризику
2. Інформаційний ризик	37,31	Область підвищеного ризику
3. Ризик менеджменту	30,17	Область підвищеного ризику
4. Ризик цілеспрямування	24,11	Область мінімального ризику
5. Ризик маркетингу	24,85	Область мінімального ризику
Загальний ризик	30,94	Область підвищеного ризику

У результаті оцінювання було виявлено, що загальний показник ризикованості взаємодії банків і СК при агентських відносинах становить 30,94 (табл. 2.13).

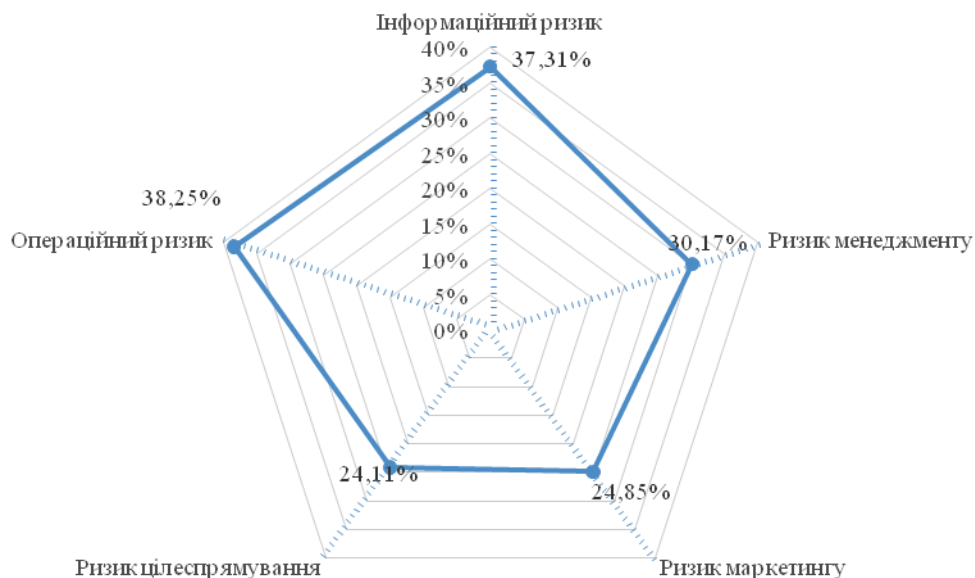

Рис. 2.14. Оцінка ризиків взаємодії банків і СК
на основі агентських відносин

Результати моніторингу ризиків взаємодії банків і СК на основі відносин власності розраховані у додатку К та наведені у табл. 2.14 та на рис. 2.15.

Таблиця 2.14

Види ризиків та їх значення при взаємодії банків і страхових компаній на основі відносин власності

Вид ризику	Значення	Шкала ризику
1. Кредитний ризик	45,27	Область підвищеного ризику
2. Ризик ліквідності	44,61	Область підвищеного ризику
3. Ринковий ризик	40,18	Область підвищеного ризику
4. Операційний ризик	39,35	Область підвищеного ризику
5. Ризик цілеспрямування	24,62	Область мінімального ризику
6. Ризик маркетингу	24,92	Область мінімального ризику
7. Ризик менеджменту	35,13	Область підвищеного ризику
8. Інформаційний ризик	38,46	Область підвищеного ризику
Загальний ризик	36,56	Область підвищеного ризику

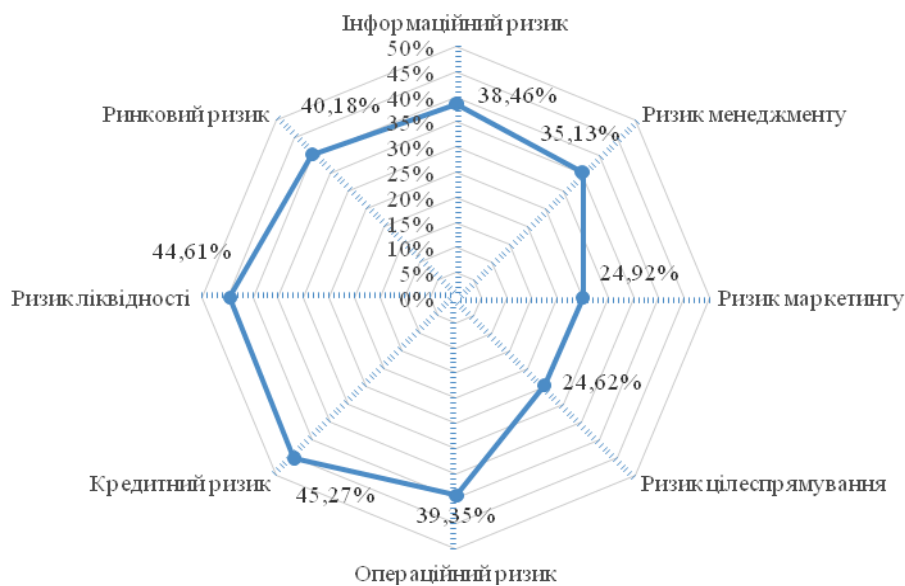

Рис. 2.15. Оцінка ризиків взаємодії банків і СК на основі відносин власності

У результаті оцінювання було виявлено, що загальний показник ризикованості взаємодії банків і СК на основі відносин власності становить 36,56 (табл. 2.14).

Зважаючи на те, що на оцінку ризику істотно впливає суб'єктивна думка експертів, доцільно результати оцінки ризику розуміти не як абсолютно

істинні розрахунки можливих втрат, а лише як підставу для поділу ризиків на істотні (тобто такі, на які варто звернути увагу та застосувати відповідні засоби реагування) та неістотні (які можна прогнозувати або не вживати щодо них жодних засобів реагування).

Побудова пелюсткової діаграми як методу візуалізації результатів дослідження показав, що найвищими є фінансові ризики, які становлять: кредитний ризик – 45,27 %, ризик ліквідності – 44,61 %. Найменший відсоток становлять ризики: цілеспрямування – від 24,11 % до 24,78 %, маркетингу – від 24,52 % до 24,92 %. Операційний ризик, який становить 39,35 %, інформаційний ризик – від 25,0 % до 38,46 % перебувають у зоні підвищеного ризику (табл. 2.12–2.14, рис. 2.16).

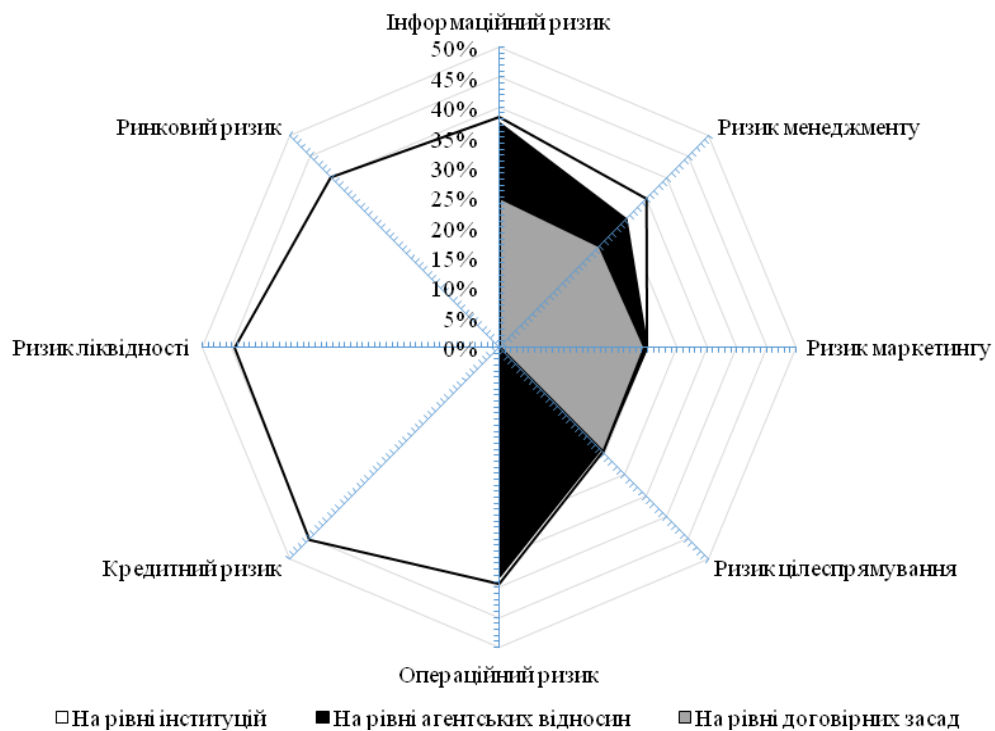

Рис. 2.16. Оцінка поля загальних ризиків взаємодії банків і СК при різних організаційних видах

У результаті проведених досліджень нами виявлено наступне: взаємодія банків та СК має право ґрунтуватись перш за все на вже існуючому досвіді аналогічних подій у минулому, можливості залучення зовнішніх консультантів, побудові нових економіко-математичних моделей, розробка

та апробація яких може здійснюватись як у реальних, так і у віртуальних умовах.

Слід зазначити, що кількісну оцінку ймовірності виникнення ризиків, а також результати їх впливу на ефективність взаємодії банків та СК доцільно проводити із використанням статистичних, математичних методів та програмних продуктів, які дадуть більш розгорнуту картину ймовірних ризиків при співпраці банківського та страхового бізнесу.

Висновки до розділу 2

1. Проведений аналіз банківського та страхового секторів України дозволив зробити висновок, що взаємодія банків та СК в Україні має досить великий потенціал для розвитку, згадані інститути здійснюють значний вплив на стабільність фінансового ринку, оскільки виступають його найбільш потужними учасниками. Зростання обсягів операцій фінансових установ збільшує ризики для споживачів фінансових послуг, що безпосередньо впливає на довіру останніх щодо діяльності фінансового ринку в цілому.

2. За результатами проведеного дослідження можливих зрощень та способів співпраці, запропоноване власне доопрацювання організаційних видів взаємодії банківського і страхового бізнесу, яка охоплює максимум можливих та оптимальних для використання в українських реаліях варіантів: взаємодія на основі договірних відносин (клієнтських), на основі агентських відносин (збутових) – («Bancassurance», «Assurfinance», «Allfinanz», «Finanssurance»); взаємодія на основі відносин власності.

3. Обгрунтовано переваги взаємодії банків та СК. Серед переваг визначені наступні: оцінка ризиків; диверсифікація фінансових ризиків; можливість об'єднання технічних засобів, що використовують для оцінки та ризик-менеджменту; можливість поліпшення ефективності управління ресурсами і притаманним їм ризикам; кваліфікований персонал та

можливість його об'єднання для оцінки та ризик-менеджменту; в умовах розвитку кредитування розширення операцій банків і СК.

Основними видами ефекту взаємодії банків і СК визначені: маркетинговий, управлінський, фінансовий.

4. Автором проаналізовано методики розрахунків кількісної та якісної складової ризиків, зазначено переваги та недоліки цих методів. Визначено ряд проблем щодо оцінки ризиків взаємодії банків та СК, і зокрема, відсутні підходи, які б враховували особливості ризиків для різних видів взаємодії. Емпіричне дослідження ризик-менеджменту взаємодії вітчизняних банківських установ та СК нами проводилось із використання спеціального інструментарію – авторської розробки анкети стандартизованого інтерв'ю, яка на відміну від існуючих анкет, дозволяє використовувати більшість методів статистичного аналізу при обробці результатів анкетування, що дає змогу зробити більш повний та детальний аналіз досліджуваної проблеми.

5. За результатами дослідження узагальнено перелік мінімальних, підвищених, спільних мінімальних, спільних підвищених ризиків взаємодії банків та СК для трьох організаційних видів взаємодії.

Основні положення, викладені у цьому розділі дисертації, були опубліковані у працях автора [152; 156; 158; 160; 161; 218; 225].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ВЗАЄМОДІЇ
БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО СЕГМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

3.1. Формування комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній

Ризик-менеджмент (управління ризиками) відіграє одну з головних ролей у процесах попередження і нейтралізації ризиків взаємодії банків і СК.

У першому розділі (п. 1.3) дослідження сформульоване авторське визначення сутності ризик-менеджменту взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку як сукупності дій, заходів і прийомів, що використовують банки та страхові компанії у процесі організації різних видів взаємодії, спрямованих на оптимізацію надання банківських та страхових послуг на ринку.

Кожний вид взаємодії банків та СК має свої переваги і на основі цього виявляє ризики, яким може піддаватися. Визначає, який рівень ризику для неї прийнятний, і обирає способи уникнення небажаних ризиків. Подібні дії в економічній науці називаються системою ризик-менеджменту. Це особливий вид діяльності, спрямований на пом'якшення впливу ризиків на кінцеві результати діяльності банків та СК.

Термін КСУР (Комплексна система управління ризиками підприємства – Enterprise Risk Management – ERM) з'явився відносно недавно, але вже отримав значне поширення. ERM – це структурований підхід, вбудований у діяльність бізнесу, який підтримує координацію стратегії, процесів, людей, технологій, володіння інформацією з метою оцінки і управління невизначеністю в діяльності організації, з метою збільшення її вартості [65]. У сьогоdnішньому економічному середовищі посилюються вимоги до

всєбічного ризик-менеджменту. Такий підхід дозволяє гарантувати, що як ризики, так і можливості для зростання і розвитку установи будуть систематично ідентифіковані та проаналізовані, і будуть запропоновані рішення, що дозволяють бізнесу мінімізувати збитки та максимізувати можливий прибуток.

Питання побудови комплексної системи ризик-менеджменту дуже актуальне для українських компаній. Проте, намагаючись її розробити, компанії неминуче здійснюють помилки. До числа основних з них можна віднести наступні: фрагментарність ризик-менеджменту, незнання концептуального підходу при організації ризик-менеджменту, помилкова організаційна структура відділу ризик-менеджменту і функціональної моделі взаємодії підрозділів в рамках реалізації системи ризик-менеджменту, відсутність націленості на ефективність в роботі при заданих нормативах. Вітчизняним компаніям варто звернути увагу на міжнародну практику формування та використання системи ризик-менеджменту, оскільки більшість іноземних компаній під даною системою розуміють ключову сферу менеджменту. Саме тому при її формуванні основна увага приділяється вивченню тих сфер, які є найбільш ризиковими для конкретного бізнесу, на її основі здійснюється вибір найефективніших методів щодо контролю, оцінки, моніторингу ризиків та створюються відповідні системи управління, які спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Праці вітчизняних науковців [27; 36; 62; 119] з дослідження питань ризику в сфері фінансового ринку здебільшого присвячені аналізу причин виникнення, видам та методам кількісної оцінки ризиків фінансових інститутів, менше уваги приділяється пошуку ефективних прийомів ризик-менеджменту взаємодії, які були б адекватними до реальних можливостей взаємодії банків та СК, ефективним підходом до вирішення питання є розробка комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній.

Передбачення та недопущення втрати організацією її ринкової вартості є метою формування комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК. Завдання формування комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній представлені на рис. 3.1.

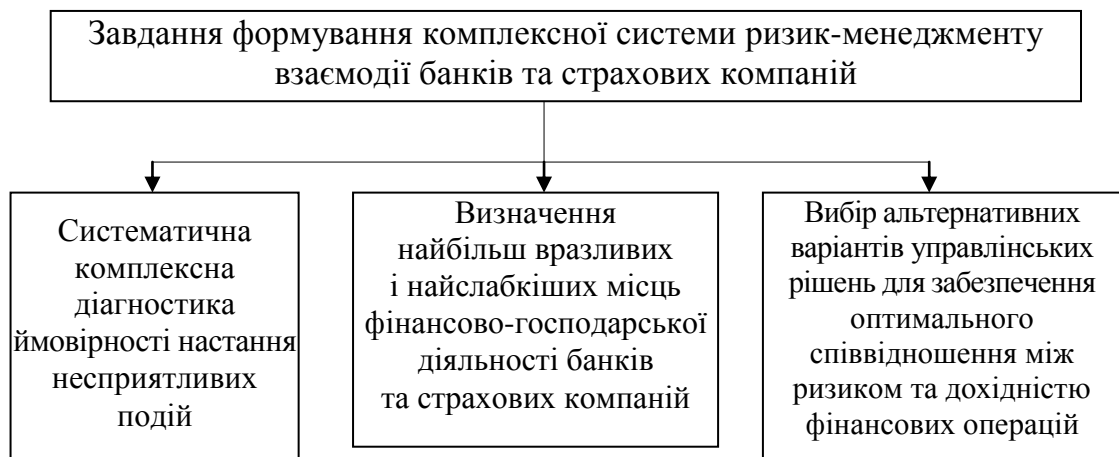

Рис. 3.1. Завдання формування ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній

Джерело: розроблено автором

Застосування комплексної системи визначається її перевагами перед фрагментарною. У табл. 3.1 представлено порівняння двох підходів до формування систем ризик-менеджменту: фрагментарного та комплексного або, інакше, – стара парадигма і нова парадигма ризик-менеджменту [202].

Формування авторської комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК, забезпечення її ефективності передбачає обґрунтування відповідних складових комплексної системи.

Керівна підсистема. Суб'єкт управління – це спеціальна група людей (фінансові менеджери, фахівці зі страхування та ін.), що здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта управління, використовуючи різні прийоми і способи управлінського впливу.

До основних функцій суб'єкта управління належать:

- прогнозування;

- організація;
- регулювання;
- координація;
- стимулювання;
- контроль.

Таблиця 3.1

**Підходи до формування систем ризик-менеджменту
взаємодії банків та страхових компаній**

Порівняльна характеристика	Фрагментарна система ризик-менеджменту	Комплексна система ризик-менеджменту
1. Цілі	Мінімізація (запобігання) ризику	Утримання ризику на певному рівні
2. Відношення до ризику	Строго негативне	Ризик – це не тільки небезпека, але й латентні можливості
3. Відповідальні особи	Кожен підрозділ самостійно управляє ризиками відповідно своїми функціями	Ризик-менеджмент координується вищим керівництвом або службою управління ризиками, кожен співробітник організації розглядає ризик-менеджмент як частину своєї роботи
4. Комплексність аналізу	Управління окремими ризиками	Ризик-менеджмент в комплексі з обліком взаємозв'язків між ними
5. Культура ризик-менеджменту	Немає	Філософія позитивного ризик-менеджменту
6. Взаємодія з іншими підрозділами	Конфлікт інтересів	Співробітництво, поділ повноважень
7. Ступінь реагування	Ризик-менеджмент за фактом виникнення збитків або коли менеджери вважатимуть це за необхідне	Ризик-менеджмент за допомогою попереджувальних заходів, процес управління ризиками безперервний
8. Спектр ризиків	Обмежений ризик-менеджмент	Розширений ризик-менеджмент: розглядаються усі ризики та можливості організацій

Джерело: систематизовано автором на основі [202] та власних досліджень

Керована система. Об'єкт управління – це безпосередньо ризик, ризиковані вкладення капіталу й економічні відносини між суб'єктами в процесі діяльності (наприклад, відносини між страховиком та страхувальником, позичальником і кредитором, між підприємцями (партнерами, конкурентами) і т.ін.).

Залежно від сутності організаційних видів взаємодії банків та СК (п. 2.2), розрізняють підходи до виникнення відносин між банками та СК, вплив мінімальних чи підвищених ризиків.

Взаємодія фінансових установ на основі договірних відносин із використанням системи ризик-менеджменту носить незалежний характер, а це дозволяє встановити взаємовигідні клієнтські відносини, що позитивно вплине на результати співпраці.

Не варто нехтувати тим фактом, що на якість договорів про співпрацю можуть вплинути ризики, які виникають у діяльності окремої фінансової установи. Тому для плідної взаємодії фінансових інститутів слід налагодити безперервний процес обміну інформації, яка стосується ймовірності виникнення ризиків у практичній діяльності обох сторін та закріпити данне положення в юридичній формі (договір про спільну діяльність).

Мінімальний вплив з боку банку та СК на взаємодію здійснюють інформаційні ризики, ризики менеджменту, маркетингу, цілеспрямовання. Це підтверджує емпіричне дослідження ризик-менеджменту взаємодії банків і СК з використанням спеціального інструментарію – анкети стандартизованого інтерв'ю (п. 2.3, розд. 2).

Найпростіший вид взаємодії потребує налагодженого дієвого інформаційно-аналітичного забезпечення обміном інформацією щодо виникнення ризиків діяльності банків і СК, виконання зобов'язань, спільних програм з виявлення ризиків.

Договірні засади потребують визначення чіткої організаційної побудови, яка має працювати на основі режиму найбільшого сприяння у всіх

галузях співпраці, тобто утворення договірної альянсу між банком і СК, що передбачає координацію спільного бізнесу на договірній постійній основі.

Інформація від банку для СК про виникнення ризиків необхідна при страхуванні СК банківських ризиків на основі договірних відносин при розміщенні банком резервів СК.

Інформація про стан СК необхідна банку при наданні послуг клієнтам банку – страхування життя, застави.

При взаємодії банків та СК на основі агентських відносин виникають збутові відносини, відсутні спільні ризики, але виникає мінімальний вплив з боку банку та СК на ризик цілеспрямування, ризик маркетингу. Підвищується вплив на взаємодію з боку операційного ризику, інформаційного ризику, ризику менеджменту.

Підтвердженням цього є емпіричне дослідження ризик-менеджменту взаємодії банків та СК на основі агентських відносин з використанням спеціального інструментарію – анкети стандартизованого інтерв'ю (п. 2.3, розд. 2).

Ймовірність операційного ризику – понести збитки або не отримати відповідний дохід у зв'язку з навмисними/ненавмисними помилками або невідповідними діями персоналу банку, СК або іншого фінансового посередника. При неправильній організації інформаційних потоків або впливу зовнішніх подій на інформаційні системи можливе виникнення інформаційних ризиків.

Взаємодія на основі агентських відносин потребує виконання зобов'язань, спільних програм з виявлення ризиків, застосування сучасних методів розвитку персоналу.

В контексті взаємодії банків і СК на основі відносин власності та утворення фінансового об'єднання виникають відносини власності, при яких доцільно використовувати інтегрований ризик-менеджмент. Основне призначення даного ризик-менеджменту полягає: у впорядкуванні управлінських процедур для того, щоб забезпечити обізнаність та

відповідальність за ризики в рамках фінансового об'єднання, розробці дієвого інструментарію щодо нейтралізації та протидії ризикам, які можуть виникнути при взаємодії страхового та банківського бізнесу.

Зазначимо, що використання інтегрованого підходу до ризик-менеджменту за умов повної інтеграції СК і банку забезпечить обґрунтованість та повний супровід процесу прийняття ефективних рішень у рамках системи ризик-менеджменту.

Дослідження (п. 2.3, розд. 2) дали змогу визначити складові інтегрованого ризик-менеджменту:

- спільні мінімальні ризики – цілеспрямованість, маркетингу;
- спільні підвищені ризики – кредитний, ліквідності, ринковий, операційний, менеджменту, інформаційний.

Взаємодія банків і СК на основі відносин власності потребує розробки і прийняття схеми управління спільними ризиками, заходів з попередження настання і фінансування ризиків, створення спільних органів з ризик-менеджменту.

Слід зазначити, що процес ризик-менеджменту, за умов повної інтеграції представників банківського та страхового бізнесу, повинен бути гнучким, тобто здатним адаптовуватись відповідно до специфіки фінансового ринку.

Якщо взаємодія на основі відносин власності – компанія-засновник страхова компанія, а дочірня – банк, провідними виступають ризики, специфічні для страхової діяльності: андеррайтингу, перестраховування, а також спільні для банків і СК – кредитний, ліквідності, ринковий, операційний, стратегічний, ризики управління, інформаційний. Є можливість ізоляції ризиків у розрізі дочірньої компанії-банку.

Функціонально-організаційними елементами комплексної системи є функції управління, організаційна структура управління, методи управління.

Функції управління (специфічний вид діяльності з обґрунтування, вироблення, прийняття та виконання управлінських рішень) характеризуються: кількістю видів і складом функцій управління; структурою функціональних підсистем управління; структурою цільових підсистем системи управління; розподілом функцій за рівнями управління; розподілом функцій за функціональними підрозділами; рівнем автономності здійснення функцій; рівнем спеціалізації, концентрації, централізації і кооперування функцій; кількістю функціональних підрозділів одного рівня, які охоплюються функцією; рівнем дублювання функцій; рівнем регламентації функцій; кількістю функцій, що припадають на кожний підрозділ апарату управління; витратами на здійснення функцій управління; тривалістю здійснення функцій управління; рівнем якості здійснення функцій управління; відповідністю витрат на здійснення функцій управління та їх значимості.

Організаційна структура управління (сукупність спеціалізованих органів управління – підрозділів, тобто відділів, бюро, груп тощо, які взаємодіють і взаємопов'язані між собою для досягнення цілей і завдань організації) характеризується: складом і співвідношенням лінійного, функціонального, цільового управління та забезпечення управління; кількістю і складом управлінських підрозділів на різних ієрархічних рівнях; типом існуючої структури управління; числом рівнів управління (лінійного і функціонального); чисельністю та співвідношенням різних категорій персоналу в цілому в системі управління, а також в окремих структурних підрозділах; обсягом інформації, що підлягає обробці на всіх ланках; вартісного виміру співвідношення зайнятої техніки різних видів; територіальним розташуванням підрозділів апарату управління; ступенем регламентації організаційної структури управління; ступенем керованості порівняно з нормою керованості; рівнем якості існуючої організаційної структури управління; співвідношенням кількості й масштабності об'єктів, підвідомчих різним управлінським підрозділам; кількістю та співвідношенням числа рішень

різних видів, підготовлених і прийнятих у різних підрозділах на різних рівнях апарату управління; числом ліній підпорядкованості, числом зв'язків між підрозділами; кордонами зміни складу функціональних органів залежно від конкретного змісту функцій; відповідністю важливості вирішуваних завдань рівню кваліфікації лінійного керівництва; витратами на управління за окремими функціональними підрозділами та рівнями управління; складом ланок управління, що забезпечують нормальну діяльність, а також їх співвідношенням з лінійними функціональними та цільовими підсистемами управління.

Методи управління (сукупність способів і прийомів управління, що забезпечують досягнення цілей і вирішення задач організації) характеризуються: співвідношенням організаційно-адміністративних, економічних і соціально-психологічних методів управління за окремими підрозділами апарату управління і рівнями ієрархії; рівнем забезпечення системи управління регламентуючою документацією; рівнем системи обліку і контролю виконання; рівнем забезпечення системи управління методичною документацією; рівнем використання методів; рівнем якості застосовуваних методів; станом роботи з підбору; розстановкою атестації кадрів; ступенем впровадження стандартів усіх категорій; відповідністю діючих положень про підрозділи і посадові особи, вимогами, що висуваються до цих документів; дійсністю наказів, вказівок і розпоряджень адміністрації і технічних інструкцій; якістю контролю дієвості адміністративних методів управління; ефективністю використання фондів економічного стимулювання; рівнем впровадження господарського розрахунку; системою стимулювання підвищення ефективності праці на кожному робочому місці; ефективністю використовуваної системи оплати праці і матеріального заохочення працівників об'єднання (підприємства); ефективністю економічних заходів впливу на суміжників при дотриманні договорів і зобов'язань з поставок; рівнем соціального розвитку колективу; рівнем виробничої та творчої активності

членів колективу; використанням мотиваційних факторів трудової діяльності; кількістю скарг і заяв працівників підприємства на стиль керівництва; наявністю та якістю розпорядку робочого дня керівників; рівнем правового забезпечення управління; рівнем організації та впровадження нормативного господарства; рівнем організації діловодства.

Ресурсними елементами комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній є спеціалісти з ризиків, ризик-менеджери, технічні засоби управління та інформація.

Спеціалісти з ризиків, ризик-менеджери (робітники усіх рівнів управління) характеризуються: численністю управлінських кадрів; чисельністю кадрів по підсистемах, функціях; питомою вагою керівників, спеціалістів, виконавців; професіональним, кваліфікованим та віковим складом; структурою кадрів за стажем роботи; загальноосвітнім рівнем кадрів; рівнем організації заходів з підвищення кваліфікації та перепідготовки управлінських кадрів; рівнем плинності управлінських кадрів; фондом заробітної плати управлінських працівників; рівнем забезпеченості управлінськими кадрами; рівнем використання управлінських кадрів; рівнем стану трудової дисципліни; рівнем відповідності працівників управління займаним посадам, ступенем завантаженості працівників управління їхніми прямими обов'язками; оперативністю і достатністю рішення управлінських завдань лінійними керівниками; організацією праці працівників апарату управління; використанням робочого часу працівників апарату управління; умовами праці працівників апарату управління; системою оцінки кадрів управління.

Технічні засоби управління (сукупність технічних засобів, що застосовуються для збору, обробки, представлення та використання інформації кадрами управління) характеризуються: кількістю і видами технічних засобів і оргтехніки; їх технічно-експлуатаційними характеристиками і вартістю; ступенем використання технічних засобів і оргтехніки; питомою вагою

прогресивних видів оргтехніки та ЕОМ; структурою оргтехніки; рівнем механізації автоматизації управлінських процесів; питомою вагою вартості оргтехніки та ЕОМ у загальній вартості основних фондів об'єднання (підприємства); рівнем технічного забезпечення управління; рівнем технічної озброєності управлінської праці; рівнем оснащеності управлінської праці технічними засобами і спеціальними меблями; рівнем забезпечення управлінських керівників площею; рівнем організації робочих місць управлінських працівників; рівнем охоплення автоматизацією задач управління; рівнем використання типових робочих місць керівників, спеціалістів і виконавців.

Інформація (інформаційне забезпечення системи управління: сукупність відомостей і даних, необхідних для обґрунтування, вироблення, прийняття та виконання рішень щодо досягнення цілей і завдань організації) характеризується: обсягами і видами інформації; рівнем інформаційного забезпечення управління; структурою інформації за всіма її видами; періодичністю надходження інформації, що припадає на одноструктурний підрозділ або працівника апарату управління, витратами на обробку інформації; рівнем використання інформації та документів; схемою інформаційних потоків і документообігу; розподілом інформації за рівнями ієрархії; співвідношенням загальносистемної, спеціальної та специфічної інформації.

Сукупність та взаємозв'язок елементів комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК при будь-якому організаційному виді (на договірній основі, на основі агентських відносин, на основі відносин власності) повинне ґрунтуватися на відповідних принципах, тобто на основних правилах, положеннях, ідеях, що визначають їх напрям в аналітично-дослідницькій роботі спеціалістів з ризиків.

У ході дослідження нами був сформований банк можливих принципів формування КСУР взаємодії банків і СК та експертним шляхом, визначені

більш важливі з них, які не входять один в одного. Відібрані принципи зведені в додатку Л, де надана їх стисла характеристика.

На цій основі запропонована авторська розробка комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній (рис.3.2).

При формуванні комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК нами розроблено механізм ризик-менеджменту взаємодії банків та СК (рис. 3.3).

Ефективне функціонування взаємодії банків та СК, за умов ринкової економіки можливо лише при розробці та ефективному функціонуванні механізму ризик-менеджменту, як складової комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК.

На сьогоднішній день дослідження науковців спрямовані на розробку механізмів, що сприяють покращенню ефективності та результативності діяльності інститутів фінансового ринку. Однак у економічній літературі маємо недостатню кількість публікацій, пов'язаних з механізмом управління взаємодією банків та СК. Умови часу вимагають розробки механізму, який буде ґрунтуватися на результативності діяльності банків та СК при різних видах їх взаємодії.

Розробка механізму ризик-менеджменту взаємодії банків та СК полягає в постійному виборі і використанні конкретних принципів, методів, інструментів та формування відповідної їм структури ризик-менеджменту. Саме основи формування та функціонування механізму потребують ретельного дослідження, оскільки тільки відпрацьований, гнучкий механізм ризик-менеджменту взаємодії банків та СК з узгодженими складовими може використовуватися у повсякденній практиці діяльності банків та СК. Тому, на наш погляд, доречно авторський механізм ризик-менеджменту взаємодії банків та СК умовно поділити на дві частини: основи формування та функціонування механізму.

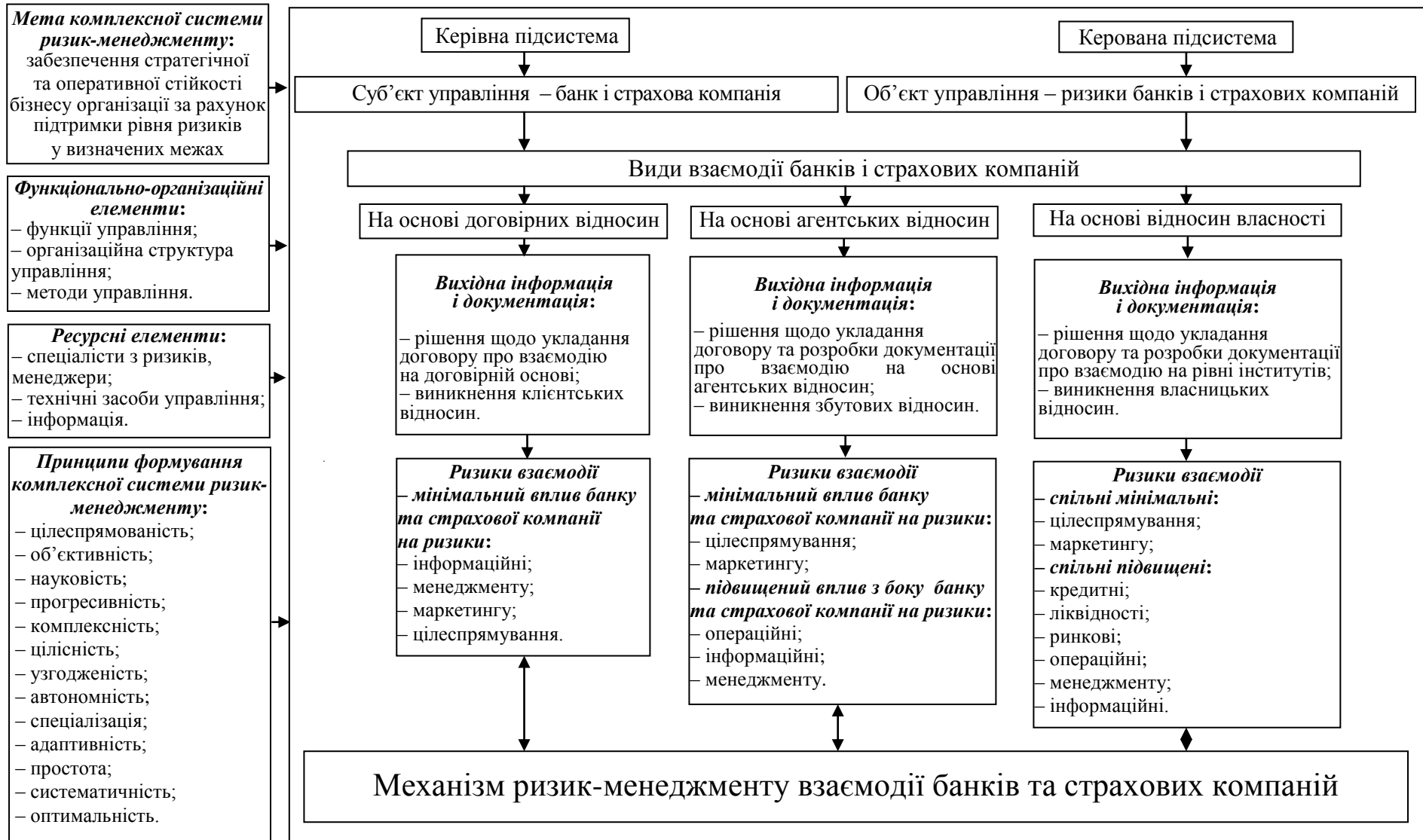
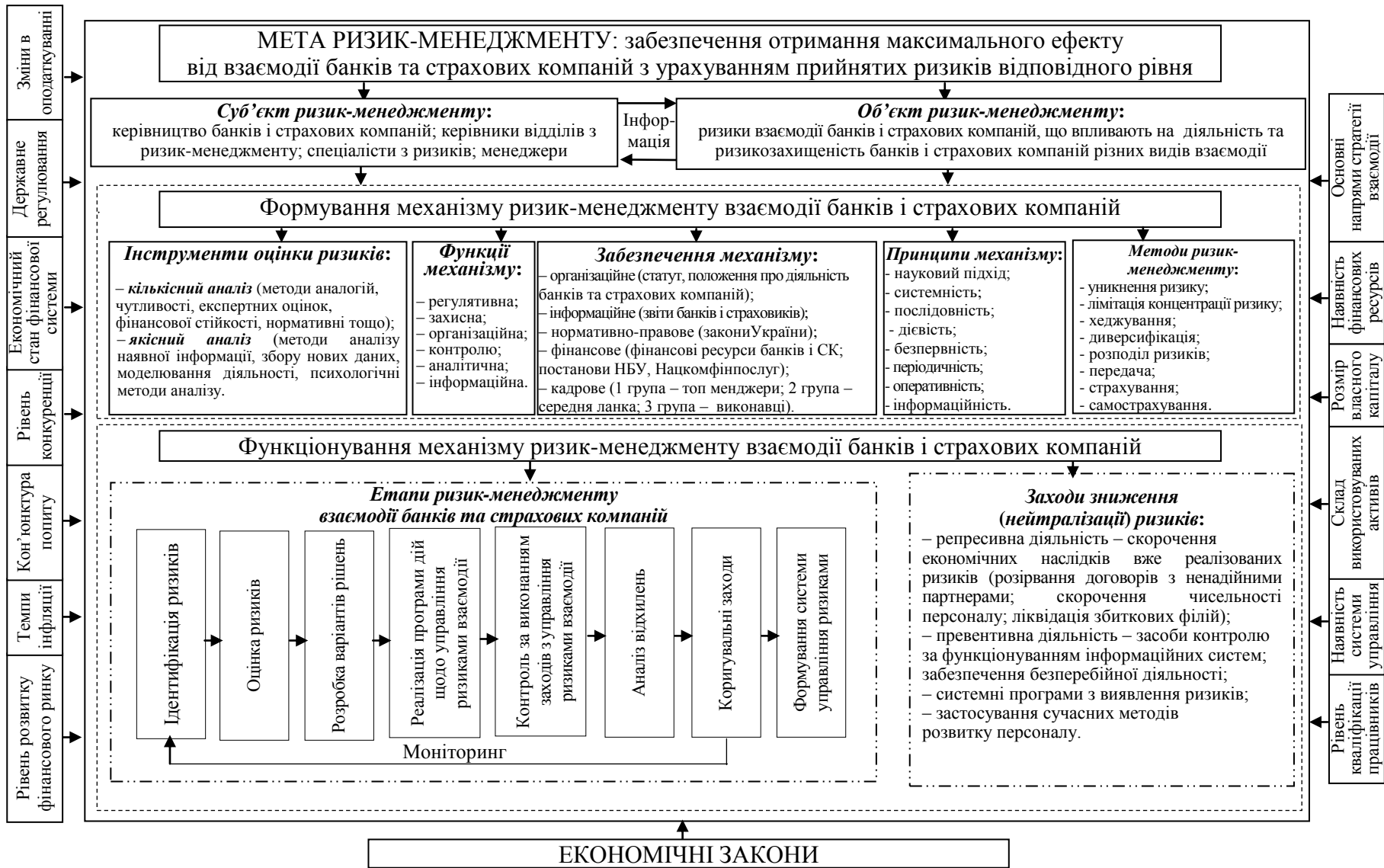

Рис. 3.2. Комплексна система ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній
Джерело: розроблено автором

Вплив зовнішніх факторів на взаємодію банків та страхових компаній

Вплив внутрішніх факторів на взаємодію банків та страхових компаній

Рис. 3.3. Механізм ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній

Джерело: розроблено автором

Перша частина складається з основних складових механізму, які є його основою і приводять його в дію: функції механізму, принципи механізму, інструменти оцінки ризиків, методи управління ризиками та забезпечення механізму.

Реалізацією основних завдань функціонування механізму забезпечують суб'єкти управління. В процесі реалізації запропонованого механізму суб'єктами управління буде управлінський персонал банків та СК, у тому числі, який безпосередньо відповідає за ризик-менеджмент, що наділений відповідними повноваженнями несе відповідальність за прийняття та реалізацію рішень, пов'язаних з ризик-менеджментом взаємодії відповідного виду. В процесі вирішення основних завдань суб'єкти управління приймають та реалізують обґрунтовані управлінські рішення, які впливають на об'єкти управління.

Об'єктами управління в даному випадку будуть виступати ризики, що впливають на діяльність банків та СК, їх ризикозахищеність, процес ризик-менеджменту.

Взаємодія суб'єктів і об'єктів при виконанні ключових завдань забезпечує реалізацію функцій даного механізму, а саме організаційної, інформаційної, контролю, аналізу, захисної, регулятивної.

Друга частина механізму представляє собою тісний взаємозв'язок та взаємодію блоків з відповідними складовими в кожному.

Перший блок представляє собою етапи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК: ідентифікація ризиків, оцінка ризиків, розробка та аналіз отриманих варіантів рішень; розробка та реалізація програми дій по управлінню ризиками взаємодії банків та СК; аналіз відхилень отриманих результатів; коригування заходів для ефективного управління ризиками взаємодії; протягом функціонування всього циклу ризик-менеджменту, проводиться моніторинг. Другий блок складається з елементів щодо зниження (нейтралізації) ризиків: репресивна діяльність; превентивна

діяльність, системні програми з виявлення ризиків та застосування сучасних методів розвитку персоналу.

Весь процес ризик-менеджменту є циклічним і таким чином у разі успіху, а також у разі невдачі повертаємося до початкового етапу, або до поставленої мети, або до коригування існуючої.

Щодо факторів впливу на формування механізму ризик-менеджменту взаємодії банків та СК, тут можуть розглядатись зовнішні та внутрішні фактори. Вивчення наслідків прояву внутрішніх факторів, можливих управлінських впливів на них, доцільно здійснювати в умовах формування механізму для конкретного виду взаємодії банків та СК.

Отже, запропонований авторський механізм ризик-менеджменту взаємодії може активно використовуватись у повсякденній практичній діяльності банків та СК, оскільки містить прості вимоги до його побудови, а також зрозумілість етапів, які пропонуються автором під час його реалізації.

Комплексна система ризик-менеджменту взаємодії банків і СК для будь-якого організаційного виду повинна мати певну економічну адекватність її впровадження. Основними перевагами впровадження комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків і СК ми вважаємо наступні:

1. Підвищення ефективності корпоративного управління.
2. Підвищення якості оперативного контролю за результатами діяльності банків та СК.
3. Підвищення впевненості вищого керівництва в ефективності бізнес-операцій.
4. Забезпечення більш послідовних процедур обґрунтованого прийняття ризику керівництвом для підвищення вартості установи.
5. Спрощення звітності регулюючим органам.
6. Ефективна інформаційна взаємодія між акціонерами та зацікавленими сторонами банків та СК.
7. Зміцнення репутації установи.
8. Спрощення процесу прийняття рішень для всіх видів взаємодії.

9. Збільшення прибутковості банків та СК.

10. Досягнення стратегічних цілей.

У цілому можна зробити такий висновок: коли успішно працюючі установи прагнуть управляти окремими ризиками, майбутній успіх буде належати тим з них, які піднімають ризик-менеджмент на наступний рівень. Тобто тим, хто впроваджує метод ризик-менеджменту всієї установи, що охоплює інститут в цілому. Маючи повну та системну інформацію про ключові бізнес-ризиків своєї установи, ризик-менеджери зможуть розробляти плани і програми ризик-менеджменту з використанням координованих, комплексних і достатньо складних методів. Ефективний ризик-менеджмент всієї установи – це обов'язковий елемент її управління в XXI столітті.

3.2. Карта ризиків як ефективний інструмент ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній

Одним із аналітичних інструментів встановлення рівня розвиненості ризику є карта ризиків. Вона становить графічний і текстовий опис ризиків, розташованих у прямокутній таблиці, за однією віссю якої вказується значущість ризику (серйозність наслідків), а за іншою – імовірність ризику (частота його виникнення) [82]. Будується карта ризиків експертним методом, у даному випадку експертами виступають співробітники п'яти банківських установ та п'яти страхових компаній (додаток II). Не викликає сумніву і той факт, що для прийняття обґрунтованих рішень необхідно спиратися на досвід, знання та інтуїцію спеціалістів.

Залежно від цілей можна побудувати багато різних карт ризиків чи варіацій певної карти ризику.

У своєму дослідженні ми будемо базуватися на трьох видах взаємодії банків та СК – на договірних основах, на основі агентських відносин та на основі відносин власності.

Методи побудови карти ризиків так само різняться, як і ризики установ. Незважаючи на уявну простоту карти ризиків, за її побудовою стоять не тільки складні процедури кількісної оцінки (наприклад, для агрегування уявлень топ-менеджменту установи про властиві їй ризики та їх розміщення на карті), які можуть бути формалізовані, але й неформальний, логічно досить складний, процес.

Побудова карти ризиків може відбуватись як у рамках впровадження системи ризик-менеджменту на рівні всієї установи, що складно, а частіше і неможливо виконати внутрішніми силами організації, або для вирішення відособленого кола задач з ризик-менеджменту, наприклад у рамках попередньої оцінки різних стратегій розвитку. Залежно від задач і застосовуваних методів, організація отримує і різні переваги та вигоди. Методика, яка розглядається у цьому дослідженні, заснована на досягненні узгодженої думки топ-менеджменту установи про ризики, при цьому найважливіша вигода – рішуче скорочення циклів і часу прийняття рішення [82].

У загальному випадку процес картографування ризиків – частина систематичної, що охоплює усі сторони діяльності установи, методики, яка дозволяє виділити, розташувати за пріоритетами і оцінити кількість ризики організації. Методи, які застосовують при складанні карти ризиків, включають інтерв'ю, формалізовані і неформалізовані опитувальники, огляди і дослідження галузі, аналіз документаційного комплексу установи, численні методи оцінки тощо. Необхідно зазначити, що у цьому випадку, коли йдеться про оцінку фінансових ризиків, важливим є саме кількісний аналіз фінансової

звітності установи. Звичайно, індивідуальні характеристики установи-клієнта і її потреби диктують відповідний метод збору і аналіз даних [82].

Автором проводилось самостійне картографування ризиків при вирішенні задачі виявлення критичних для взаємодії банків і СК ризиків (що загрожують існуванню організації), висуваючи на перший план лише головні етапи, які включають: первинне навчання, визначення границь аналізу, формування складу команди, горизонти часу, аналіз сценаріїв і ранжирування, визначення меж терпимості до ризику складання плану дій, технології кількісних оцінок і моделювання.

Перший етап – визначення складу команди. Склад команди експертів є критичним для успіху процесу картографування ризиків. У нашому випадку, для відповідної достовірності інформації було залучено по одному експерту з кожної фінансової установи (всього десять експертів), які мають досвід та експертні знання. Чисельність експертної групи обрана за методикою, наданою в додатку И.

Тільки визначивши границі аналізу можна визначити, кого необхідно включити до команди. При складанні карти стратегічних ризиків установи, наприклад, до команди включаються головний адміністратор, керівник фінансового відділу, керівник казначейства, керівник юридичного, контрольного, ІТ-відділів, керівник відділу стратегічного планування, якщо такий відділ є в організації. Якщо установа уже має відділ ризик-менеджменту, то, звичайно його керівник включається до робочої групи.

Для більш вузьких границь, таких як виявлення і картографування ризиків специфічного підрозділу або операційної бізнес-одиниці, команда буде складатись із топ-менеджменту команди управління підрозділу. Або, якщо аналізуються ризики певної галузі діяльності типу електронної комерції, то склад команди буде формуватись із старших представників відповідних функціональних областей і тих підрозділів, інтереси яких порушуються.

Особливо важливо, щоб команда найбільш репрезентативно представляла інститутивні знання своєї установи і включала топ-менеджмент.

Другий етап – сценарний аналіз та ранжирування. На цьому кроці команда здійснює керований мозковий штурм, щоб виявити усі потенціальні ризики організації при певній стратегії розвитку і сценарії, супутні їх появі. Після ідентифікації ризики та сценарії підлягають обговоренню з метою досягнення консенсусу та підготовки письмового опису сценарію дій. Найбільшої уваги в кожному сценарію варто приділити визначенню «вразливості» установи як об'єкту ризику, «тригерному механізму», що визначає фактори ризику та «наслідкам», як величини ймовірних втрат.

Вразливість або об'єкт ризику – це цінність установи, якій властива схильність до потенційних загроз. Дія тригерних механізмів спрямована на виявлення негативних наслідків щодо об'єкту ризику. На даному етапі самостійної роботи співробітників компанії/установи виявляється низка дрібних ризиків щодо об'єкту і здійснюється спроба їх об'єднання в певні групи, але потрібно мати чітке уявлення на основі яких градацій це можливо зробити.

При виявленні обмеженої кількості сценаріїв досягається консенсус та здійснюється ранжування сценаріїв відповідно до термінів «впливу» та «ймовірності» настання. Наступним кроком роботи команди є визначення впливу та ймовірності в тих термінах, які релевантні для компанії/установи. Так, в якісних термінах п'ять рангів впливу ми визначаємо в низхідному порядку як (1) недопустимий, (2) критичний, (3) підвищений, (4) мінімальний, (5) відсутній.

Ранги ймовірності, яких на нашій карті шість, визначені також у якісних термінах від «майже неможливо» до «майже точно відбудеться». В даному випадку ймовірність та значимість, за бажанням, оцінюються у кількісному вимірі. Так, команда використовує кількісні визначення на

власний розсуд, але дана процедура є складнішою та вимагає більшої зтрати часу для здійснення аналізу.

Сценарій аналізу і ранжирування ризиків взаємодії банків та СК, розроблений нами за результатами використання спеціального інструментарію – анкети стандартизованого інтерв'ю (додаток Ж, додаток К) та представлений в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Результат сценарного аналізу та ранжирування ризиків
взаємодії банків та страхових компаній**

Об'єкт ризику	Тригерний механізм (або фактор ризику)	Вплив (значимість чи величина втрат)	Ймовірність втрат	
			Значимість	Ранг
Взаємодія на основі договірних відносин	1. Інформаційний ризик	Мінімальний	25,0	4
	2. Ризик менеджменту	Мінімальний	23,91	4
	3. Ризик маркетингу	Мінімальний	24,52	4
	4. Ризик цілеспрямування	Мінімальний	24,72	4
Взаємодія на основі агентських відносин	1. Операційний ризик.	Підвищений ризик	38,25	3
	2. Інформаційний ризик	Підвищений ризик	37,31	3
	3. Ризик менеджменту	Підвищений ризик	30,71	3
	4. Ризик цілеспрямування	Мінімальний ризик	24,11	4
	5. Ризик маркетингу	Мінімальний ризик	24,85	4
Взаємодія на основі відносин власності	1. Кредитний ризик	Підвищений	45,27	3
	2. Ризик ліквідності	Підвищений	44,61	3
	3. Ринковий ризик	Підвищений	40,18	3
	4. Операційний ризик	Підвищений	39,35	3
	5. Ризик цілеспрямування	Мінімальний	24,62	4
	6. Ризик маркетингу	Мінімальний	24,92	4
	7. Ризик менеджменту	Підвищений	35,13	3
	8. Інформаційний ризик	Підвищений	38,46	3

Джерело: розроблено автором

Третій етап – побудова карти ризиків і визначення границь терпимості до ризиків. Арабські цифри на карті – позначення ризиків, які були розподілені за чотирма категоріями значимості і шести категоріями

ймовірності, причому так, щоб кожному поєднанню ймовірність/значимість був приписаний один вид ризику.

Використовуючи даний поділ ризиків у окремий квадрат спрощується процес розподілу пріоритетів, оскільки наочно визначається розташування кожного виду ризику відносно інших. А тому збільшується роздільна здатність запропонованого методу. Жирна ламана лінія – критична границя терпимості до ризику. При цьому неприйнятними ризиками будуть вважатись ті, які розташовані вище границі сценаріїв критичних ризиків. До того моменту як розробити стратегію виходу із неприйнятних ризиків потрібно усвідомити яким чином можна зменшити їх негативний вплив, оскільки ризики, розташовані нижче границі сценаріїв можуть бути керованими у робочому порядку.

Важливо зрозуміти, що остаточна цінність карти ризику організації полягає не у визначенні точного впливу або рівня ймовірності специфічної загрози, а у відносному розташуванні однієї загрози щодо інших загроз, і в їх розташуванні по відношенню до кордону терпимості до ризику. Тепер, щоб прийняти дану стратегію, якщо вона влаштовує нас за параметрами прибутковості, важливо зрозуміти, як всі ризики, що лежать в зоні підвищеного ризику, перевести в зону мінімального ризику.

На рис. 3.4 наведена карта ризиків взаємодії банків та СК на договірній основі, яка побудована за результатами проведеного дослідження (табл. 2.11–2.14, 3.2).

Визначимо границю толерантності до ризиків при взаємодії на договірній основі. Критична границя прийнятності до ризиків – ламана жирна лінія на рис. 3.4. Вона відділяє інформаційний ризик та ризики менеджменту, маркетингу, цілеспрямування, які є на певний час мінімально прийнятними.

Ризики, які можуть знаходитися вище та праворуч від границі, будуть вважатися недопустимими і потребують безпосередньої уваги з точки зору ризик-менеджменту.

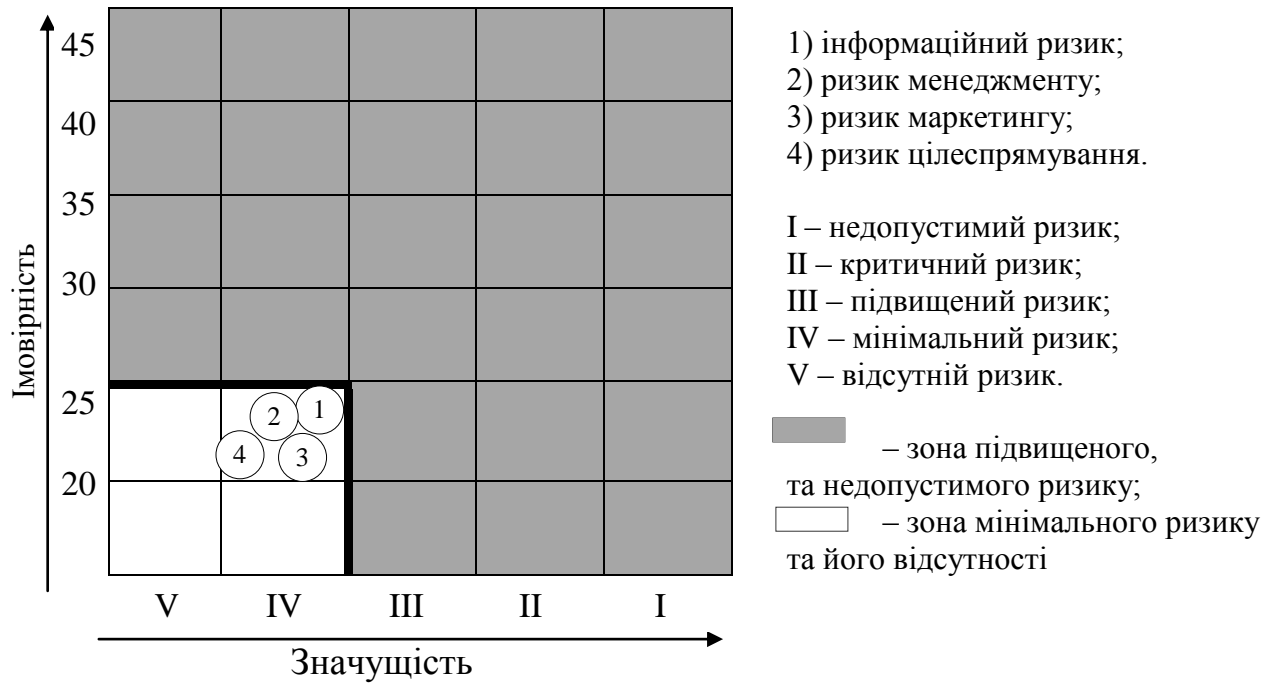

Рис. 3.4. Карта ризиків взаємодії банків та страхових компаній на основі договірних відносин
Джерело: розроблено автором

На рис. 3.5 наведена карта ризиків взаємодії банків та СК на основі агентських відносин (побудовано за результатами проведеного дослідження, табл. 2.11–2.14, 3.2).

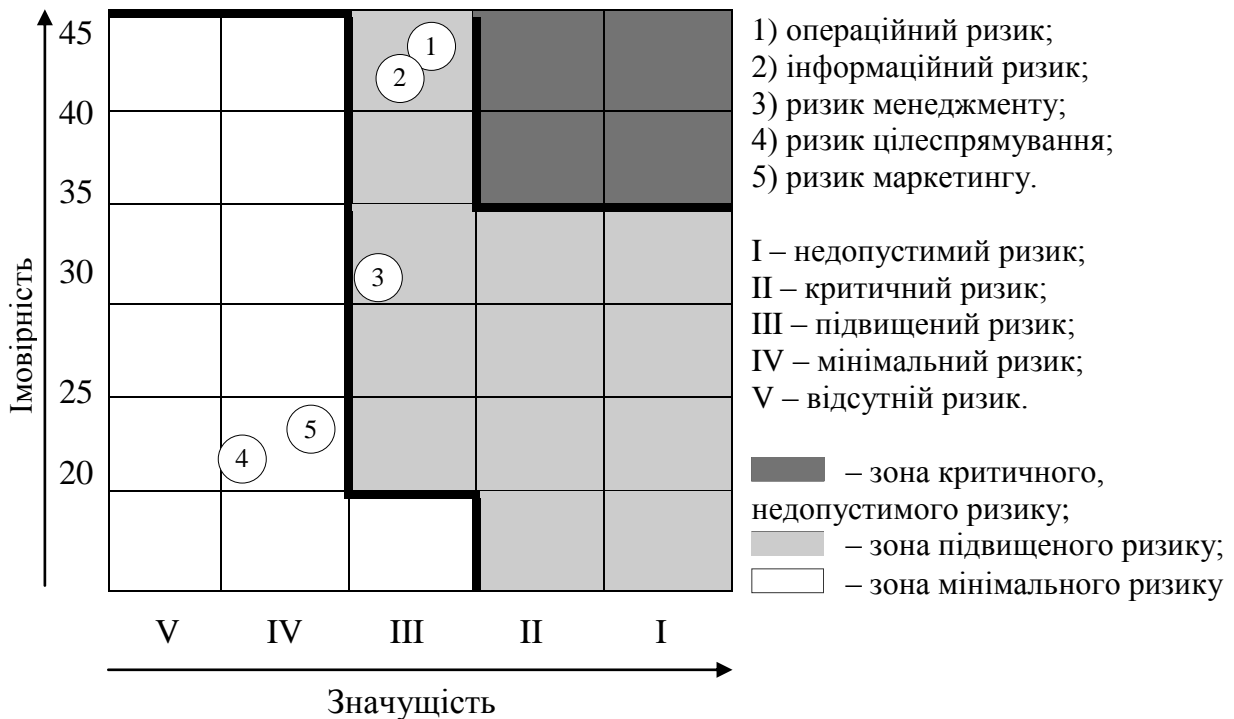

Рис. 3.5. Карта ризиків взаємодії банків та страхових компаній на основі агентських відносин
Джерело: розроблено автором

Визначимо границю толерантності при взаємодії на основі агентських відносин. Критична границя мінімальної прийнятності ризиків – ламана жирна лінія на рис. 3.5. Вона відділяє ризики цілеспрямування та маркетингу, які є на даний час мінімально прийнятними.

Ризик – менеджменту інформаційний, операційний знаходяться вище та справа від границі, тому вважаються підвищеними ризиками. Вони потребують безпосередньої уваги з точки зору ризик-менеджменту, розробки такої стратегії, при якій буде неможливим перехід їх у зону критичного недопустимого ризику (на карті ризиків – правий верхній кут, рис. 3.5).

На рис. 3.6 наведена карта ризиків взаємодії банків та СК на основі відносин власності. Побудовано за результатами проведеного дослідження (табл. 2.11–2.14, 3.2).

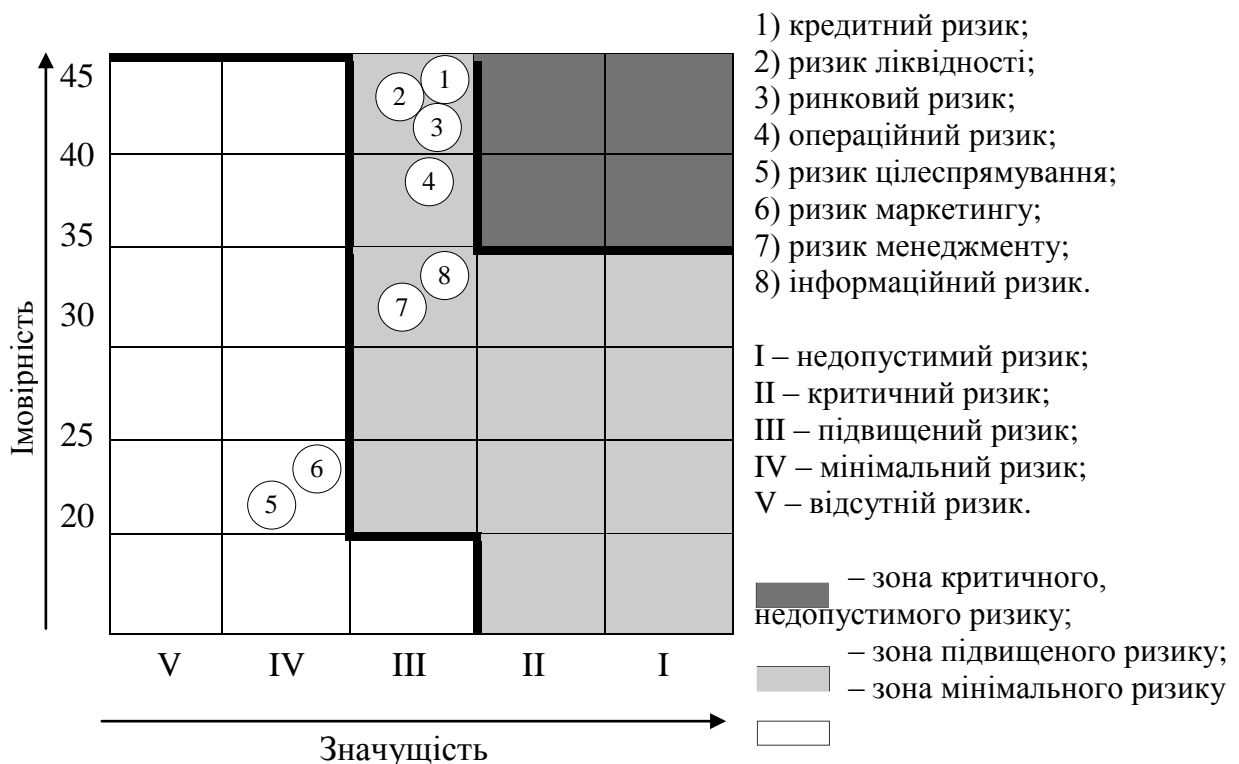

Рис. 3.6. Карта ризиків взаємодії банків та страхових компаній на основі відносин власності

Джерело: розроблено автором

Визначимо границю толерантності при взаємодії на основі відносин власності. Критична границя мінімальної прийнятності ризику – ламана

жирна лінія на рис. 3.6. Вона відділяє ризики цілеспрямування маркетингу, які є на даний час мінімально прийнятними.

Ризики менеджменту та інформаційні знаходяться вище та праворуч від границі, тому вважаються підвищеними ризиками. Ще вище та ближче до зони критичного недопустимого ризику знаходяться: кредитний, ліквідності, ринковий, операційний. Вони потребують особливої уваги з точки зору ризик-менеджменту, розробки стратегії неможливого переходу їх у зону критичних недопустимих ризиків.

Четвертий етап – розробка плану дій. Ризики, що лежать вище межі толерантності, потребують безпосередньої уваги саме зараз. Тому важливо розробити визначені плани дій для зменшення величини та ймовірності втрат від певного ризику. Необхідно також визначити цільові показники і міру оцінки успіху в управлінні ризиком, дати досягнення цільових показників і призначити відповідальних. Мета плану дій у цьому випадку полягає у тому, щоб зрозуміти, як перемістити кожен «нестерпний» ризик лівіше та нижче у «прийнятну зону». Тут варто зазначити, що потрібно співвідносити затрати на таке переміщення з вигодами від нього, а також враховувати, що значне зниження ризиків установи може призвести і до втрати нею більшої частини прибутковості.

План дій може бути складений у вигляді таблиці, в якій відображається наступне: вид ризику; розміщення його на карті ризиків; заходи з управління ризиком; наслідки успішності (неуспішності) управління цим ризиком і відповідальний.

Ступінь необхідної при аналізі деталізації є специфічним для кожного ризику та змінюється від одного ризику до іншого, а залежить, в основному, від цілей, які переслідує організація. Якщо західні банки найчастіше змагаються за частки відсотка при оцінці можливих втрат, то вітчизняним банкам, не говорячи вже про підприємства реального сектора економіки, поки що, така точність не потрібна. Взагалі, при оцінці достатньо широкого кола ділових ризиків суттєва деталізація не потрібна або не може бути

проведена. Інші ризики і плани дій будуть вимагати більш детального дослідження і кількісної оцінки, ніж це може бути досягнуто в процесі анкетування, мозкових штурмів або вивчення галузевих даних тощо.

Для ризиків, що вимагають додаткового аналізу, необхідно використовувати складні кількісні оцінки та методи моделювання.

З токи зору технології ризик-менеджменту з побудовою карти ризиків процес управління не завершується, а лише починається. Більше того, карта ризику вашої установи – це «живий організм», який реагує на рішення, що приймаються, і операції, що виконуються. Вона живе і розвивається із розвитком вашого бізнесу, разом з новими можливостями з'являються нові ризики, деякі із минулих ризиків втрачають актуальність і стають незначними для вашого бізнесу. Тому важливо, щоб процес картографування ризику і уточнення карти був вбудований у дії організації. Це дозволить проводити актуалізацію ризиків установи з необхідною періодичністю. Зазвичай термін планової актуалізації становить рік, іноді її прив'язують до сезонних циклів, якщо вони мають місце у бізнесі тощо. Однак, при появі навіть слабких сигналів про події, які можуть значно вплинути на об'єкти ризику установи, необхідно оцінити їх вплив на карту ризиків установи поза всякою періодичністю.

Картографування ризиків установи необхідно використовувати для перевірки існуючих стратегій у контексті реалізованих і нереалізованих ризиків і можливостей установи для генерації дохідності, а також для підтримки прийняття управлінських рішень щодо розвитку нових стратегічних напрямів.

Уся сукупність різноманітних перешкод, які обмежують результативність взаємодії банків та страхових компаній потребує ефективного процесу ризик-менеджменту. Згідно механізму ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній, як реалізуючого важеля комплексної системи, який розроблений та представлений у п. 3.1., необхідно сформулювати компоненти процесу ризик-менеджменту для різних видів взаємодії. В зв'язку з цим, нами

розроблені рекомендації застосування комплексної системи ризик-менеджменту при взаємодії банків та страхових компаній на основі договірних відносин (клієнтських), агентських відносинах (збутових), на основі відносин власності (додаток М).

Формування рекомендацій виражається у наступному:

– організується система керування (це дозволяє по-новому подивитися на організацію і на те, як він справляється з внутрішніми і зовнішніми проблемами);

– розподіляється відповідальність за досягнення своїх стратегічних цілей на рівнях організації;

– спирається на ризик-менеджмент як основу конкурентної переваги, тобто як аналізують ризики та управляють ним в організації.

Для практичного застосування ризик-менеджменту, в рекомендаціях, ми виділяємо компоненти, які базуються на комплексній системі ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній, а саме: розробка і прийняття схеми ризик-менеджменту; участь вищого керівництва в ризик-менеджменті; встановлення стратегії реакції на ризик; встановлення відповідальності за впровадження ризик-менеджменту в установі; формування штату фахівців з ризик-менеджменту; комунікації і навчання; впровадження культури ризик-менеджменту за допомогою системи управління кадрами; моніторинг процесу ризик-менеджменту.

3.3. Удосконалення інформаційного забезпечення механізму ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній

У сучасних умовах взаємодії банків і СК наявність інформаційного забезпечення належної якості та в належних обсягах є необхідною передумовою комерційної успішності. Отже, будь-які відмови в системі

оперативного забезпечення керівної підсистеми будь-якої установи необхідною інформацією здатні завдати їй істотної шкоди, а отже, можуть бути кваліфіковані як джерело ризику.

У ризикології під інформацією розуміють сукупність відомостей про внутрішній і зовнішній стан керованої системи (об'єкта управління) (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Види економічної інформації та причини її ризиків при взаємодії банків та страхових компаній

Джерело: розроблено автором на основі власних досліджень та [43]

До складу планової (директивної) інформації входять директивні значення як планових, так і контрольованих показників, що знаходять своє місце у

бізнес-плануванні на визначений проміжок часу в майбутньому (добу, місяць, квартал, рік).

Стосовно облікової інформації, то її склад формують значення запланованих показників за визначений проміжок часу. На підставі цієї інформації може бути скориговано планову інформацію, проаналізовано діяльність організації, прийняті рішення щодо ефективнішого управління установою. Як облікову інформацію використовують інформацію натурального (планового) обліку.

Певний перелік довідкових та нормативних даних, які пов'язані із відповідними просецами та зв'язками прийнято відносити до нормативно-довідкової інформації, яка є найбільшою за обсягами та містить різнопланову інформацію, що необхідна для здійснення діяльності установи. Як правило, вона складає близько 50-60% від загального обсягу інформації, що використовує у своїй діяльності установа.

Звітно-статистична інформація відображає результати фактичної діяльності організації і призначена для вищих органів управління, органів державної статистики, податкової інспекції тощо, наприклад, річний бухгалтерський звіт про діяльність установи. Причинами порушення внутрішніх комунікацій можуть бути: неправильна побудова організаційної структури установи; виникнення міжособистісних конфліктів між співробітниками організації або конфліктів між її підрозділами.

Причинами відмови автоматизованих систем можна вважати наступні:

а) помилки персоналу. Їх можна поділити на чотири групи за характером дій персоналу:

- навмисні дії в межах делегованих прав доступу;
- ненавмисні дії персоналу в межах делегованих прав доступу;
- дії персоналу або сторонніх осіб, пов'язані з порушенням прав доступу;
- вірусні атаки, що є наслідком дій персоналу;

б) програмні помилки – це одна з основних, постійно наявних вад використовуваних програм, що зумовлюється явними помилками, які виникають

на етапі написання, так і несумісністю окремих програм між собою або з певними апаратними пристроями (складовими модулями комп'ютерів);

в) апаратні збої – це порушення нормального режиму функціонування комп'ютерних комплексів, зумовлені фізичним пошкодженням комунікаційних каналів, відмовами в системах живлення, виходом з ладу окремих модулів обчислювальних машин;

г) інформаційні помилки. Можна виокремити три типи помилок:

– структурні (викривлення в структурі бази даних). Помилки такого типу зустрічаються найчастіше. Вони викликані, як правило, поновленням структури бази даних і виявляються досить швидко, хоча теоретично можливі випадки неявного впливу таких помилок;

– перекручування або втрата інформації. Джерело цих помилок, зазвичай, перебуває поза системою. Вони можуть бути викликані різними причинами, починаючи з вірусної атаки та помилок у комунікаційному устаткуванні і закінчуючи похибками в роботі персоналу. Виявити такі помилки дуже складно. Наприклад, для їх усунення консультант змушений візуально перевіряти всі щоденні баланси, що надсилаються з філій;

– викривлення інформації при узагальненні.

За чинним законодавством України, інформація є об'єктом права власності, а також об'єктом володіння, використання та розпорядження. Інформаційні ризики слід розглядати і враховувати як економічні (майнові, виробничі, фінансові).

Для мінімізації інформаційних ризиків необхідно дотримуватися певних принципів. При взаємодії банків і СК пропонуємо враховувати наступні принципи:

– персональної відповідальності, суть якого полягає у відповідальності кожного співробітника чи клієнта компанії щодо чіткого дотримання існуючого режиму діяльності в межах наданих йому повноважень, або дотриманні встановлених інструкцій. Згідно даного принципу при порушенні

будь-якого з режимів діяльності відповідальність повинна бути заздалегідь конкретизованою та персоніфікованою;

– обмеження повноважень. Дія даного принципу розповсюджується на весь персонал компанії у сфері захисту та обробки інформації. Перш за все це стосується обмеження доступу до комерційної таємниці чи нормального функціонування компанії певного кола осіб. Другою складовою даного принципу є потреба у забороні фізичного доступу певного кола неуповноважених на це осіб до особливо вразливих зон. Третьою складовою є забезпечення мінімізації будь-яких засобів, за допомогою яких виконуються функціональні обов'язки персоналу і дії клієнтів;

– взаємодії і співробітництва, суть якого полягає у створенні сприятливого соціально-психологічного клімату компанії. Взаємодія досягається довірчими стосунками співробітників, відповідальними за ризикозахищеність організації, і рештою персоналу, а також іншими допоміжними заходами та стимулюванням, у тому числі матеріальним.

Налагодження дієвого інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії банків і СК – одна з передумов ефективної співпраці.

Інформаційно-аналітичне забезпечення взаємодії банків і СК, на наш погляд, являє собою певну систему до складу якої входять: збір, обробка, аналіз вхідної та вихідної інформації, наявність моніторингу для контролю за реалізацією та досягнення цілей коригування стратегії взаємодії. Детальніше розглянемо наведену схему (рис. 3.8).

Першим етапом даної схеми є збір та обробка вхідної інформації, виконання якого здійснюється із використанням наступних джерел:

– зовнішніх інформаційних ресурсів, складовими елементами цих ресурсів можуть бути огляд міжнародного досвіду взаємодії банків і СК та його порівняння із існуючим, аналітичний огляд страхового і банківського ринків, відомості про діяльність конкурентів, в розрізі нових спільних фінансових продуктів тощо;

– внутрішніх інформаційних ресурсів, в перш чергу стосовно наявних програмних продуктів у вигляді баз даних СК і банків.

Рис. 3.8. Схема інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії банків і страхових компаній
Джерело: складено автором

Ступінь інтегрованості баз даних визначається залежно від виду взаємодії СК і банків, а тому існує перспектива запровадження окремого програмного продукту до повної інтеграції інформаційних комплексів.

Другим етапом є проведення аналізу оброблених даних з метою формування сукупності ключових показників оцінювання взаємодії банків і СК, а саме:

– показників, що використовуються для здійснення оцінки фінансового стану фінансових інститутів;

- показників, що характеризують ефективність продажу страхових чи спільних фінансових продуктів з використанням банківських каналів дистрибуції;

- показників, що дозволяють оцінити виконання плану продажу фінансових продуктів;

- питомої ваги витрат на провадження банківського страхування або на розробку і реалізацію спільних послуг у загальному обсязі витрат СК.

Ефективність продажу страхових продуктів через дисрибуційні канали банківських установ можна оцінити шляхом співставлення надходжень страхових премій за допомогою таких каналів до витрат, які понесе страхова компанія використовуючи такі канали. На наш погляд, основними витратами страхової компанії можуть стати: опалата комісії банківській установі, яка буде розповсюджувати страхові проукти; витрати, пов'язані із стандартизацією послуг або розробкою нових продуктів; затрати відносно впровадження програмних продуктів з метою створення баз даних, що слугуватимуть для обміну інформацією.

Наступним етапом є комплексний аналітичний звіт, який, на наш погляд, складається із наступного:

- аналізу конкурентного середовища установи, шляхом аналізу основних тенденцій розвитку страхового та банківського ринків, відстеження діяльності конкурентів, відбору потенційних загроз і можливостей зовнішнього середовища;

- аналізу внутрішнього середовища в контексті взаємодії шляхом аналізу результатів та опрацюванні висновки стосовно розрахунку запропонованої системи показників;

- опрацювання результатів щодо реалізації стратегії взаємодії СК і банку та внесенні необхідних корективів;

- здійснення моніторингу взаємодії фінансових установ, шляхом аналізу сукупності заходів, які спрямовані на створення системи безперервного аналізу стану взаємовідносин, метою якого є відстеження

досягнення намічених цілей чи коригування розробленої в цьому напрямку стратегії.

Аналіз найбільш поширених методів, способів і підходів оцінки ризиків інформаційної безпеки свідчить про те, що всі вони базуються на певній методичній основі, яка встановлюється нормативно-правовими актами країни, політиками і стандартами організації, запозиченими і прийнятими зарубіжними національними або міжнародними стандартами, що визначають вимоги інформаційної безпеки. Згідно з попереднім аналізом найбільш значущими є рекомендації міжнародних і зарубіжних національних організацій стандартизації, таких як ISO, NIST та ін. [136; 149].

Унаслідок того, що нормативно-правова основа процедури оцінки ризиків інформаційної безпеки базується на документах, стандартах, положеннях, офіційно прийнятих на рівні держави, галузі, установи, це додає офіційний статус як документам, так і результатам самої процедури. Нормативно-методичною основою процедур оцінки ризиків інформаційної безпеки є документи, які являють собою методичне керівництво за яким необхідно слідувати під час оцінки ризиків інформаційної безпеки для інформаційної інфраструктури установи або будь-якої її частини.

Перелік найбільш поширених продуктів, документованих методів і способів оцінки ризиків, їх статус, технічна основа і передбачувані наслідки результатів оцінки наведено у таблиці Н.1 (додаток Н). Як видно з наведеної у додатку Н інформації, основою оцінки інформаційної безпеки є прийнятий в державі або співтоваристві документ у вигляді положення або стандарту, при цьому завжди визначається його статус, який має обов'язковий, нормативний, довідковий або рекомендований характер, що, зрештою, визначає характер дій, які впливають на порядок проведення оцінок і статус результатів оцінок.

Кількісна оцінка інформаційних ризиків утруднена і часто виявляється неточною і ненадійною з кількох причин: є причини, притаманні усім операційним ризикам, а є специфічні саме для окремого типу ризиків.

По-перше, складно розібрати дані, необхідні для кількісної оцінки інформаційних ризиків, оскільки потрібна точність реєстрації, її безперервність і досить тривалий період, щоб дані були придатні для побудови робочої моделі. По-друге, сучасне інформаційне середовище схильне до частих змін через постійне вдосконалення програмного і апаратного забезпечення. Таким чином, необхідно побудувати максимально гнучку модель інформаційного середовища державної установи, яку можна було б оперативно змінювати зі зміною складових цього середовища [43]. І по-третє, витрати часу і людських ресурсів на аналіз уразливості до ризиків досить високі, що не дозволяє проводити його з необхідною періодичністю. Для державних установ процес грамотного систематизованого збору даних, їх відстеження і перевірка, періодичний аналіз і налагодження звітності – поки невирішене завдання. Для того, щоб реалізувати цей процес, необхідно спочатку провести ідентифікацію інформаційних ризиків.

Процес ризик-менеджменту визначає шість логічних кроків [136], за допомогою яких відбувається управління поточними ризиками, розробка та виконання стратегії ризик-менеджменту і робляться висновки з власного досвіду щодо використання на рівні всієї установи (рис. 3.9).

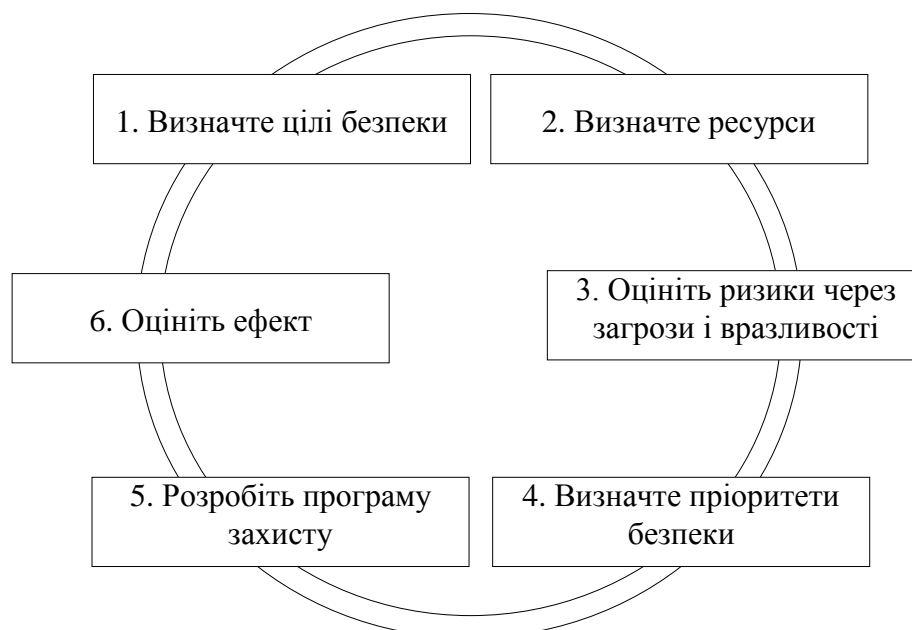

Рис. 3.9. Процес управління інформаційними ризиками

Джерело: складено автором на основі власних досліджень та [136]

Першим етапом в ідентифікації інформаційних ризиків є вибір аналізованих об'єктів і рівня деталізації, на якому вони розглядатимуться, при цьому доцільно створити карту інформаційної інфраструктури банку та СК з тим, щоб бачити, які об'єкти інформаційної інфраструктури вибрані для аналізу ризиків, а які залишилися за його рамками.

Аналіз інформаційної інфраструктури призначений для формування та документування цілісної картини технологічних і інформаційних активів при взаємодії банків та СК, тобто складу та структури апаратних і програмних засобів, взаємозв'язків між ними, їх фізичного місцеположення, включаючи носії інформації, а також потоків даних.

Пропонуємо виокремити такі рівні інформаційної інфраструктури: фізичні (лінії зв'язку, апаратні засоби тощо); мережні (мережні апаратні засоби: маршрутизатори, комутатори, концентратори тощо); мережні додатки і сервіси; операційні системи; системи управління базами даних; технологічні процеси і додатки. При цьому особливу увагу слід приділити програмним інтерфейсам, тобто додаткам, які забезпечують взаємодію зовнішніх користувачів і персоналу із засобами і системами автоматизації.

Кожний з елементів інформаційної інфраструктури повинен описуватися групою параметрів, з яких можна виділити параметри, загальні для всіх описуваних елементів і специфічні параметри. До загальних параметрів належать: основне призначення елемента (комп'ютера, програми тощо); склад осіб, що підтримують його функціонування; склад осіб, що використовують даний елемент; рівень значущості елемента для технології обробки інформації; чутливість елемента, під якою розуміється необхідний рівень захисту.

До специфічних параметрів належить:

1. Інформація для управління версіями та оновленнями програмного забезпечення (ПЗ).
2. Вбудовані у ПЗ засоби забезпечення інформаційної безпеки (засоби, шифрування, паролі, засоби мережного захисту).

3. Інвентаризація локальної мережі:

- побудова топології мережі з вказівкою зовнішніх каналів зв'язку (наприклад, з Інтернету);
- апаратні компоненти мережної інфраструктури;
- рівень захищеності окремих зовнішніх і внутрішніх каналів;
- засоби контролю мережної безпеки (мережні екрани, системи виявлення проникнення та ін.);

4. Опис інформації та її носіїв.

Для аналізу елементів інформаційної інфраструктури можуть бути використані такі інструменти: спеціально складені для кожного підрозділу опитувальні листи; спеціально підготовлені для кожного підрозділу інтерв'ю; аналіз документації.

Аналіз уразливості інформаційної інфраструктури необхідно проводити регулярно, але не рідше одного разу на рік. Ця процедура здійснюється в рамках самооцінки середовища контролю ризиків державної установи. При складанні опитувальних листів для самооцінки можна керуватися положеннями стандарту COBIT (додаток Н), що визначає модель зрілості процесів інформаційної безпеки. Щоб процедури самооцінки були ефективнішими, рекомендуємо виділити не менше ніж три області аналізу: менеджмент, операційне середовище і технології безпеки.

Менеджмент інформаційної безпеки стосується таких питань управління, як обов'язки і розмежування прав, розділення повноважень і ролей, забезпечення безперервності підтримки, наявність процедур вимірювання ризиків і незалежного контролю системи менеджменту ризиків, забезпечення безперервності діяльності, регулярне навчання персоналу та ін.

До операційного середовища відносять: доступ до даних та їх розташування, доступ до апаратних засобів, контроль зовнішнього середовища (пожежна безпека, контроль вологості та температури), забезпечення безперебійності електроживлення та ін. До групи «технології безпеки» можна віднести питання про наявність засобів криптографічного захисту, антивірусного

захисту, контролю доступу, процедури ідентифікації і встановлення достовірності, наявність засобів виявлення вторгнення в мережу державної установи тощо. Для управління інформаційними ризиками потрібно ідентифікувати всі можливі небезпеки, які загрожують обстежуваній інформаційній системі. Проте оцінювати лише ті, реалізація яких можлива з огляду на прийнятну модель порушника. Формула, найчастіше використовувана при розрахунку ризиків, являє собою добуток множення трьох параметрів:

$$AV \times EF \times ARO = ALE, \quad (3.1)$$

де *AV* (Asset Value) – вартість ресурсу;

EF (Exposure Factor) – міра уразливості ресурсу до загрози;

ARO (Annual Rate of Occurrence) – оцінка вірогідності реалізації загрози;

ALE (Annual Loss Exposure) – підсумкові очікувані втрати від конкретної загрози за певний період часу.

Вартість ресурсів (Asset Value) складається з вартості апаратного забезпечення, програмного забезпечення, інформації. Міра уразливості ресурсу до загрози (Exposure Factor) показує, наскільки той або інший ресурс уразливий по відношенню до даної загрози. При якісній оцінці ризиків дана величина ранжирується в діапазоні від 1 до 3, де 1 – мінімальна міра уразливості (слабка дія), 2 – середня (ресурс підлягає відновленню), 3 – максимальна (ресурс вимагає повної заміни після реалізації загрози).

Оцінка вірогідності реалізації загрози (Annual Rate of Occurrence) демонструє, наскільки вірогідна реалізація певної загрози за певний період часу (як правило, протягом року) і також ранжирується за шкалою від 1 до 3 (низька, середня, висока). Після проведення первинної оцінки інформаційних ризиків, отримані значення слід систематизувати за ступенем важливості для виявлення низьких, середніх і високих ризиків. Методика ризик-менеджменту має на увазі декілька способів дій. Ризик може бути:

– прийнятий (*assumption*), тобто користувач згоден на ризик і пов'язані з ним втрати, тому робота інформаційної системи продовжується у звичайному режимі;

– скасований (*avoidance*) має на увазі вживання заходів щодо ліквідації джерела ризику, наприклад видалення із системи ПЗ, що істотно порушує вимоги інформаційної безпеки;

– знижений (*mitigation*), тобто з метою зменшення величини ризику будуть вжиті певні заходи;

– переданий (*transference*), коли компенсацію потенційного збитку покладуть на СК або окремі функції будуть передані на аутсорсинг.

Після ранжирування ризиків визначаються такі, що вимагають першочергової уваги. Основним методом управління такими ризиками є зниження, рідше – передача. Ризики середнього рангу можуть передаватися або знижуватися нарівні з високими ризиками. Ризики нижчого рангу, як правило, приймаються і вилучаються з подальшого аналізу. Діапазон ранжирування ризиків приймається відповідно до проведеного розрахунку їх кількісних величин.

Ризик-менеджмент зводиться до зниження величин високих і середніх ризиків до значень низьких ризиків, коли стає можливим їх ухвалення. Зниження величини ризику досягається за рахунок зменшення складових (AV , EF) шляхом вживання певних заходів.

Зазначимо, що для підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення страхової компанії-банку, в залежності від ступеня їх взаємодії, існує потреба його адаптації відповідно до стратегічних цілей взаємодії, таких як:

– автоматизації бізнес-процесів взаємодії (розробку і реалізацію фінансових продуктів; обслуговування договорів; андеррайтинг в розрізі як простих, так і складних фінансових продуктів; розрахунок комісійної винагороди посередникам; формування страхових резервів; ведення комплексної бази даних клієнтів; адміністрування страхових полісів тощо);

- зниженні не лише фінансових витрат, але й затрат часу, мінімізуючи при цьому помилки при проведенні розрахунків унків, а також формуванні та друку документів, які необхідні для продажу фінансових продуктів;

- формуванні єдиної комплексної бази даних клієнтів із їх максимальною деталізацією;

- супроводженні процесів обліку операційної діяльності (в тому числі, мережі філій і представництв), формуванні аналітичної звітності за показниками оцінки ефективності взаємодії СК з банком.

За результатами проведених досліджень до завдань інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії СК з банком слід віднести:

- створення персональних фінансових продуктів, які ґрунтуються на основі такого набору компонентів, які в повній мірі задовольнятимуть потреби відповідного сегменту клієнтів;

- формування унікальних фінансових продуктів банківського страхування, які враховуватимуть ризики в межах програмного комплексу;

- забезпечення продажу наявних продуктів в межах філій та представництв, шляхом контролю виконання планів продажу та забезпечення якості портфеля сукупних послуг;

- розробка та впровадження комплексної інформаційно-аналітичної підтримки щодо продуктів банківського страхування шляхом автоматизації: процесу формування резервів неотриманих премій та збитків, а також математичних резервів, які характерні для страхової діяльності у сфері страхування життя; пролонгації договорів; проведення розрахунків коригуючих коефіцієнтів, які відносяться до сфери ризикового страхування; наявності кількох тарифних планів щодо одного фінансового продукту;

- отримання необхідної інформаційно-аналітичної інформації, яка стосується існуючого портфеля продуктів банківського страхування; зниження кількості помилкового вводу інформації фінансовими посередниками шляхом стандартизації параметрів чисельно-текстового вводу

даних; виключення багаторазового введення однієї і тієї ж інформації до бази даних.

На рис. 3.10 нами відображено основні компоненти інформаційно-аналітичного комплексу взаємодії банківської установи та страхової компанії.

Рис. 3.10. Компоненти інформаційно-аналітичного комплексу взаємодії банку і страхової компанії

Джерело: складено автором

В процесі розробки і впровадження інформаційно-технологічних рішень взаємодії СК і банку необхідно визначити загальні вимоги, характерні для всіх сучасних інформаційних комплексів: високий рівень швидкодії, безпеку даних, стандартизацію побудови й експлуатації інформації, можливість використання даних одночасно декількома користувачами, зручний інтерфейс програми тощо [31, с. 53].

Варто зазначити, що запропонований комплекс ІТ-рішення має певні специфічні риси, до яких належать:

1. Задоволення вимог щодо інформаційного забезпечення потреб користувачів у ІТ комплексі:

- забезпечення наявності повної документації щодо підписання договорів страхування працівниками банківських установ (правила страхування, типові договори та анкети, базові страхові тарифи та коригуючі коефіцієнти, дані інформаційного і рекламного характеру про СК);

- можливість введення інформації стосовно новостворених страхових продуктів, можливість здійснювати відповідні коригувальні зміни відповідно до нормативних вимог ведення документообігу, який регулює основні положення взаємодії обох фінансових інститутів;

- можливість здійснювати обмін даними між суб'єктами взаємодії використовуючи режими «on-line» та «off-line»;

- запровадження єдиної технології для здійснення обліку та обробки інформації, яка є необхідною для ефективної співпраці банків та СК.

2. Задоволення потреб у аналітичній підтримці користувачів інформації:

- ведення єдиної бази даних у розрізі співробітників банку, які здійснюють продаж страхових продуктів, виплату комісійної винагороди, інформацію стосовно об'єктів страхування, різновидності спільних страхових продуктів, а також страхових премій за окремими договорами страхування;

- розробку типових таблиць, що полегшують процес оперативного аналізу даних, з метою визначення планових показників продажу в розрізі

каналів реалізації страхових продуктів; розрахунку суми винагороди співробітників банківської установи, які здійснюють продаж окремих страхових продуктів;

– доступність оперативного збору та можливості своєчасного внесення в базу даних інформації, яка відображатиме діяльність основних конкурентів в галузі взаємодії СК і банку, а також сучасний стан розвитку страхового і банківського ринків; можливості здійснювати проекти необхідних аналітичних форм для пришвидшення процесу обробки інформаційних ресурсів.

В залежності від розробленої стратегії взаємодії СК і банку необхідно здійснювати коригування відповідних параметрів ІТ комплексу, оскільки остання сприятиме досягненню сформованих стратегічних цілей.

На основі проведеного дослідження ми вважаємо, що інформаційно-аналітичне забезпечення взаємодії страхового та банківського ринку повинне ґрунтуватись на основі наступних принципів:

- спрямованість ІТ-комплексу на досягнення сформованої стратегії ІСКБ;
- моніторинг стану ІСКБ, шляхом постійного відстеження реалізації відповідних управлінських рішень;
- інтеграції ІТ-комплексу банківської установи та СК, в залежності залежить від характеру їх взаємодії.

Організація робіт з аналізу управління інформаційними ризиками в системах інформаційної інфраструктури при взаємодії банків та СК відповідно до описаних вище рекомендацій дозволить здійснювати вибір необхідних і достатніх контрзаходів, спрямованих на захист ІТ-активів, з урахуванням наявних і потенційних загроз інформаційній системі.

Висновки до розділу 3

1. Результатом дослідження є удосконалення комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та СК, яка дає змогу використовувати її

у практичній діяльності банків та СК, що ґрунтується на організаційних видах взаємодії банківського та страхового бізнесу, яка охоплює максимум можливих та оптимальних для використання в українських реаліях варіантів: взаємодія на основі договірних відносин (клієнтських), на основі агентських відносин (збутових), взаємодія на основі відносин власності.

2. Реалізація комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків і СК та результативність її функціонування базується на тісній взаємодії відповідних складових елементів, запропонованих нами: керівна підсистема; керована підсистема; види взаємодії банків та СК на договірній основі, на основі агентських відносин, на основі відносин власності, з відповідною вихідною інформацією і документацією та ризиками взаємодії; механізм ризик-менеджменту взаємодії банків та СК. Елементи базуються на певних принципах, ресурсах та виконують відповідні функції, спрямовані на досягнення мети забезпечення високої результативності діяльності банків та СК при їх взаємодії.

3. Аргументовано дієвість механізму, яка спрямована на регулювання ступеня ризику при взаємодії банків та СК на основі важелів управління: уникнення, вирівнювання, збереження, зниження та передачі ризиків; інструментів оцінки ризиків; методів оцінки ризиків; етапів ризик-менеджменту; заходів зниження (нейтралізації) ризиків.

4. У роботі обґрунтовано науково-методичний підхід до встановлення рівня розвиненості ризиків взаємодії банків та СК на основі аналітичного інструменту – карти ризиків. Доведено, що остаточна цінність карти ризику полягає не у визначенні точного впливу або рівня ймовірності специфічної загрози, а у відносному розташуванні однієї загрози щодо інших загроз, і в їх розташуванні по відношенню до границі терпимості ризику при різних видах взаємодії банків та СК.

Для підвищення оперативності процесу вибору і застосування різних методів зниження ризиків розроблено процедуру побудови стратегічних карт

ризик-менеджменту за кожним видом ризику для відповідних організаційних видів взаємодії банків та СК.

5. Визначено та обґрунтовано, що в сучасних умовах взаємодія банків та СК потребує наявності інформаційного забезпечення належної якості та в належних обсягах. Налагодження дієвого інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії банків та СК – одна з передумов ефективної співпраці. Аналітичне забезпечення залежить, в першу чергу, від чітко налагодженої роботи побудованого інформаційно-аналітичного комплексу взаємодії банку та СК, з врахуванням специфічних вимог цих інститутів.

Основні положення, викладені у цьому розділі дисертації, були опубліковані у працях автора [151; 153; 154; 157; 158; 159; 163; 165; 166; 220; 223].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведені теоретичні узагальнення та запропоновано розв'язання науково-прикладного завдання, що виявляється у формуванні сукупності підходів до організації комплексної системи ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній. Це дало змогу сформулювати загальні теоретичні та практичні висновки, що відображають вирішення основних завдань роботи відповідно до визначеної мети.

1. В процесі дослідження систематизовано теоретико-концептуальні підходи до трактування поняття «ризик фінансових установ» та запропоновано розглядати його як імовірність одержання негативних наслідків від діяльності на фінансовому ринку, що пов'язана з дослідженням нових ринкових позицій (позитивних, нульових, негативних) у зв'язку з проявом одного або більшої кількості ризикоутворюючих факторів.

2. У результаті дослідження існуючих теоретичних підходів та вивчення нормативно-правової бази щодо трактування сутності ризик-менеджменту взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку визначено, що ризик-менеджмент фінансових інститутів слід розглядати як сукупність дій, заходів і прийомів, які використовують банки та страхові компанії у процесі організації різних видів взаємодії, спрямованих на оптимізацію надання банківських та страхових послуг на ринку, що дозволить забезпечити оптимальність співвідношення прибутку та ризику, тобто такий рівень, який відповідатиме поставленим на певний момент цілям суб'єктів фінансового ринку. Виявлено та доведено, що ризик і управління ризиками є взаємопов'язаними компонентами фінансової системи.

3. При аналізі ризиків, які виникають при взаємодії банківського та страхового сегментів на фінансовому ринку України, систематизовано підходи до типологізації ризиків обох фінансових установ. Це дало змогу виявити

найбільш впливові ризики, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий та операційний ризики, ризики цілеспрямування, маркетингу, менеджменту та інформаційний ризик.

4. Ґрунтуючись на історичних аспектах розвитку банківсько-страхової взаємодії та враховуючи світовий досвід такої співпраці, удосконалено науково-методичний підхід до періодизації, що дало змогу запропонувати власне бачення історичних етапів розвитку взаємодії банків і страхових компаній. Обґрунтовано, що такі терміни як кооперація, інтеграція, консолідація, конвергенція, взаємна організація або організація на взаємних началах (крім терміну «взаємодія»), недостатньо широко і повно розкривають економічний зміст і специфіку співпраці між банківським і страховим сегментом фінансового ринку. Саме термін «взаємодія банків та страхових компаній», як сукупність організаційних підходів, методів прийняття рішень та управління рухом фінансових ресурсів банків і страхових компаній є більш широким поняттям, ніж інтеграція страхових компаній з банками. Обґрунтовано переваги взаємодії банків та страхових компаній. Серед переваг визначені: оцінка ризиків, диверсифікація фінансових ризиків, можливість об'єднання технічних засобів, що використовують для оцінки та ризик-менеджменту, можливість поліпшення ефективності управління ресурсами і притаманним їм ризикам, кваліфікований персонал та можливість його об'єднання для оцінки та ризик-менеджменту. Основними видами ефекту взаємодії банків і страхових компаній визначені: маркетинговий, управлінський, фінансовий.

5. Врахувавши максимум можливих та оптимальних для використання в українських реаліях варіантів, удосконалено організаційні види взаємодії банківського та страхового бізнесу, а саме: взаємодія на договірних засадах – клієнтські відносини, агентські відносини – збутові («Bancassurance», «Assurfinance», «Allfinanz», «Finanssurance»); взаємодія на основі відносин власності, що дає змогу врахувати спільні функції банків та страхових компаній (капіталізації, інвестиційна, ризикова), виділити спільні та

специфічні ризики, врахувати управлінські взаємозв'язки, використовувати спільні трудові та інформаційні ресурси, виокремити наявність об'єднання (необ'єднання) капіталів банків і страхових компаній залежно від видів взаємодії. Проведено оцінку стану банківського та страхового секторів України, яка дозволила зробити висновок, що діяльність банків і страхових компаній має значний вплив на стабільність фінансового ринку, оскільки ці інститути виступають її найбільш потужними учасниками.

6. З метою підвищення ефективності управління ризиками, удосконалено комплексну систему ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній. Реалізація системи ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній та результативність її функціонування базується на тісній взаємодії складових елементів: керівна підсистема; керована підсистема; види взаємодії банків і страхових компаній на договірній основі, на основі агентських відносин, на рівні інститутів, з відповідною вихідною інформацією і документацією та ризиками взаємодії; механізм ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній, який є реалізуючим важелем системи. Елементи базуються на певних принципах, ресурсах та виконують відповідні функції, спрямовані на досягнення мети забезпечення високої результативності взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку.

7. Обґрунтовано науково-методичний підхід установа рівня розвиненості ризиків взаємодії банків і страхових компаній на основі аналітичного інструменту – карти ризиків, що дозволило узагальнити перелік мінімальних, підвищених, спільних мінімальних, спільних підвищених ризиків взаємодії банків і страхових компаній для трьох організаційних видів взаємодії. Доведено, що остаточна цінність карти ризику полягає не у визначенні точного впливу або рівня ймовірності специфічної загрози, а у відносному розташуванні однієї загрози щодо інших загроз та в їх розташуванні по відношенню до границі прийнятності ризику при різних видах взаємодії банків і страхових компаній. Для емпіричного дослідження

ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній розроблено спеціальний інструментарій – анкету стандартизованого інтерв'ю. На відміну від існуючих анкет, запропонована форма питань дозволяє використовувати більшість методів статистичного аналізу при обробці результатів анкетування, що дало змогу зробити більш повний та детальний аналіз досліджуваної проблеми. Для підвищення оперативності процесу вибору і застосування різних методів оптимізації ризиків розроблено процедуру побудови стратегічних карт ризик-менеджменту за кожним видом ризику для відповідних організаційних видів взаємодії банків і страхових компаній.

8. Під час дослідження визначено та обґрунтовано, що в сучасних умовах взаємодія банків і страхових компаній потребує наявності інформаційного забезпечення належної якості та в належних обсягах. Інформаційно-аналітичне забезпечення взаємодії банків і страхових компаній представляє собою систему збору, обробки, аналізу інформації, а також відповідних процедур моніторингу з метою відстеження реалізації цілей коригування стратегії взаємодії. Налагодження дієвого інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії банків і страхових компаній – одна з передумов ефективної співпраці. Інформаційна інфраструктура призначена для формування та документування цілісної картини технологічних та інформаційних активів при взаємодії банків і страхових компаній.

ДОДАТКИ

Додаток А
Довідки про впровадження

Міністерство освіти і науки України

Ministry of Education and Science of Ukraine

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**29016, Хмельницький-16,
вул. Інститутська 11, УкраїнаКод ЄДРПОУ 02071234
Web: <http://www.khnu.km.ua>
E-mail: centr@khnu.km.ua
Тел. (0382) 72-80-76, факс (03822) 2-32-65**KHMELNYTSKYI
NATIONAL
UNIVERSITY**11, Instytutska str.,
Khmelnytskyi, 29016, Ukraine11.06.2015 № 36
На _____ від _____«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з наукової роботи
Хмельницького національного університету
д.т.н., проф. Параска Г.Б.
_____ 20__ р.**ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційної роботи Пенкаль Н.А.
«Ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів
фінансового ринку України»
в навчальний процес

Складено комісією в складі:

Голова: д.е.н., проф. Хрущ Н.А.
Члени комісії: 1) к.е.н., доц. Квасницька Р.С.
2) к.е.н., доц. Матвійчук Л.О.
3) к.е.н., доц. Ларіонова К.Л.

Комісія встановила, що результати дисертаційної роботи Пенкаль Н.А., отримані в результаті дослідження, вирішують наукову задачу управління ризиками банків та страхових компаній для відповідних організаційних форм.

Комісія визнала, що наступні наукові розробки автора висвітлені в дисертаційній роботі, а саме: визначення сутності поняття «взаємодія банків та страхових компаній»; розроблена комплексна система управління ризиками взаємодії банків та страхових компаній, що ґрунтується на таких елементах як взаємодія на договірних засадах (найпростіша, з клієнтськими відносинами), агентські відносини (збутові), взаємодія на рівні інститутів (відносини власності), яка дає змогу системно визначити організаційну будову, зміст виду відносин, об'єднаних ресурсів та обґрунтувати механізм управління ризиками для прийняття управлінських рішень з метою покращення результативності діяльності банків та страхових компаній при їх взаємодії; науково-методичний підхід щодо встановлення рівня розвиненості ризиків взаємодії банків і страхових компаній на основі аналітичного інструменту – карти ризиків; побудови стратегічних карт ризик-менеджменту, що дозволяє визначити можливість ризикової ситуації за кожним спільним видом ризику при взаємодії банків та страхових компаній, знайшли практичне та наукове застосування в навчальному процесі Хмельницького національного університету при викладанні дисциплін: «Страховання», «Страховий менеджмент», «Кредитування і контроль».

Голова комісії
Члени комісіїд.е.н., проф. Хрущ Н.А.
к.е.н., доц. Квасницька Р.С.
к.е.н., доц. Матвійчук Л.О.
к.е.н., доц. Ларіонова К.Л.

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «СТРАХОВА ГРУПА «ТАС»
03062, м. Київ, пр. Перемоги, 65, тел: +38 (044) 536-00-20, факс: +38 (044) 536-00-21
Контакт-центр: 0 800 500 195, e-mail: tas@tas-insurance.com.ua, www.tas-insurance.com.ua

№3 квіт 22.04.2015р.

В спеціалізовану вчену раду

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
асистента кафедри фінансів та банківської справи
Хмельницького національного університету
Пенкаль Наталії Анатоліївни

Результати дисертаційної роботи щодо управління взаємодією банківського та страхового сегментів фінансового ринку розкривають можливості для співпраці банків та страхових компаній на основі системи управління ризиками для кожного організаційного виду взаємодії.

Обґрунтовані автором пропозиції щодо встановлення рівня розвиненості ризиків взаємодії банків та страхових компаній на основі аналітичного інструменту – карти ризиків та побудови стратегічних карт ризик-менеджменту, дає змогу визначити можливість ризикової ситуації за кожним спільним видом ризику при взаємодії банків та страхових компаній.

Запропоновані у дисертаційній роботі розробки по забезпеченню ефективного управління ризиками страхової компанії при співпраці з банками, мають важливу практичну значимість, в зв'язку із чим прийняті до впровадження в роботу компанії.

Керуючий продажами Хмельницької філії
АТ «СГ «ТАС» (приватне)

Гроздев В. Є.

ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО АКЦІОНЕРНИЙ БАНК «УКРГАЗБАНК»
 ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДИРЕКЦІЯ
 вул. Свободи 22, м. Хмельницький, Україна, 29000
 тел. 8 (0382) 717-539
 МФО 320478, ЄРДПОУ 23697280

№ 8 від 21.01.2015

В спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Пенкаль Н.А.,
 асистента кафедри фінансів та банківської справи
 Хмельницького національного університету на тему:

**«Ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку
 України»**

Дисертаційна робота Пенкаль Н.А. та отримані в ній результати є актуальними і заслуговують увагу, а також мають широкі перспективи щодо використання в практичній діяльності банків та страхових компаній в питаннях співпраці на фінансовому ринку України.

Заслуговують на увагу, запропоновані автором та прийняті нами до впровадження можливі організаційні форми взаємодії банків і страхових компаній, що ґрунтуються на максимальних та оптимальних можливостях для використання в українських реаліях, таких як взаємодія на договірних засадах (найпростіша, з клієнтськими відносинами); агентські відносини (збутові); взаємодія на рівні інституцій (власні відносини). На відміну від існуючих підходів, виділення зазначених організаційних форм дає змогу системно визначити організаційну будову; зміст виду відносин; ресурси, що об'єднуються та потенційні спільні ризики.

Є слушними окремі пропозиції щодо побудови дієвого інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії банків та страхових компаній, як одної із передумов їх ефективної співпраці.

Запропоновані розробки Пенкаль Н.А. розглянуті нами та прийняті до впровадження, оскільки відповідають загальній стратегії розвитку банку та є слушними за умов діяльності, що склалися.

/ Директор Хмельницької
 обласної дирекції
 АБ «Укргазбанк»

Скрипник В.Б.

А - Б А Н К

49074 Україна, г. Днепропетровськ, ул. Батумська, 11

№ 11 від 19,03,2015 р.

В спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
асистента кафедри фінансів та банківської справи
Хмельницького національного університету
Пенкаль Наталії Анатоліївни

«Ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового
ринку України»

Розробки та пропозиції, що запропоновані у дисертаційній роботі Пенкаль Н.А. на тему: «Ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку України», мають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки присвячені українським необхідним питанням співпраці банків та страхових компаній, що є важливим та актуальним за умов функціонування їх у мінливому конкурентному середовищі.

Є вартим уваги, розроблені автором і прийняті нами до впровадження, комплексні системи управління ризиками при взаємодії банків та страхових компаній з визначенням результатуючих елементів керівної і керованої підсистем для різних видів взаємодії. Відмінними рисами побудованих комплексних систем є виділення підсистеми управління спільними ризиками кожної з організаційних форм взаємодії.

Є своєчасними і актуальними рекомендації щодо побудови дієвого інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії банків та страхових компаній, як однієї із умов їх ефективної співпраці.

Вважаємо, що розробки та пропозиції, що містяться у дослідженні можуть бути впроваджені і використані у практичній діяльності банків як на різні регіони, так і України.

Начальник відділення №123

Николайчук Ю.В.

№ 98 від 28.05.2015 р.

В спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційної роботи
асистента кафедри фінансів та банківської справи
Хмельницького національного університету
Пенкаль Наталії Анатоліївни*

Дисертаційна робота: «Ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку України» розглядає специфіку співпраці між страховими компаніями та банками та ризики, які виникають під час такої взаємодії.

Кожний вид взаємодії страхових компаній та банків має свої переваги і на основі цього виявляє ризики, яким може піддаватися. Щоб ефективно управляти цими ризиками, автором розроблена комплексна система управління ризиками взаємодії банків та страхових компаній та реалізуючий її важель – механізм, складові якого є узгодженими, що дає змогу користуватися механізмом у повсякденній практиці діяльності страхових компаній.

Запропоновані у дисертаційній роботі розробки по забезпеченню ефективного управління ризиками страхової компанії при співпраці з банками, мають важливу практичну значимість, в зв'язку із чим, вважаємо за доцільне їх впровадження в роботі нашої страхової компанії.

Керівник Хмельницької агенції
ПрАТ СТ «Іллічівське»
Гурницький Р.П.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні етапи розвитку ризик-менеджменту в Україні

Етап	Характеристика етапу
Етап I (1987–1995 рр.)	<p>Період швидкого зростання кількості підприємств, особливістю якого була стихійність, зумовлена відсутністю системної нормативно-правової бази, інфраструктури, підтримки як на державному рівні, так і із залученням недержавних і міжнародних інститутів.</p> <p>Підприємці не змогли стати головним суб'єктом нової економіки. Більшість приватизованих підприємств не адаптувалися до зовнішнього середовища, що змінилося.</p> <p>З одного боку, посилювався вплив ризикових факторів на вітчизняне підприємництво, а з іншого – відсутність науково обґрунтованої системи</p>
Етап II (1996–1998 рр.)	<p>Основними факторами, що вплинули на рівень ризику підприємств, стали наступні: політична нестабільність; постійна зміна законодавчо-нормативної бази; поляризація секторів економіки на конкуруючі, що різко загострило структуру незбалансованості національної економіки, нестабільне податкове законодавство; відсутність інвестицій; труднощі в отриманні кредиту; некомпетентність керівників; проблеми з постачанням і реалізацією.</p> <p>Основна проблема підприємств на цьому етапі – неплатежі (кредиторська та дебіторська заборгованість), наслідком чого стали бартерні операції. Наслідками бартеризації економіки стало порушення кругообігу і незбалансованість матеріальних і фінансових потоків, недотримання фінансової дисципліни підприємствами.</p> <p>Економіка України перебувала в умовах депресивної стабілізації виробництва, що проявилось в стрибку заборгованості із заробітної плати та неплатежів між підприємствами, масштабній кризі фінансової системи (банківської, грошової, валютної). Українські науковці почали досліджувати проблеми ризику і управління ним на макро- і мікрорівнях</p>
Етап III (1999–2000 рр.)	<p>Фінансова криза кінця 1998 – початку 1999 рр., яка позначилася на роботі усіх підприємств, незалежно від їх розмірів, галузевої належності і форми власності. Змінилися пріоритети, галузева структура і механізми розвитку підприємства. Держава почала усвідомлювати ризики, зумовлені жорсткою залежністю країни від ситуацій на світових сировинних ринках (нафти, газу, золота, чорних і кольорових металів).</p> <p>Основними цілями підприємства стали: забезпечення фінансової стійкості; максимізація прибутку; проникнення на нові ринки.</p> <p>Ризик став величиною, яка характеризує втрати підприємства, викликані неправильним управлінськими рішеннями.</p> <p>Підприємства почали вдаватися до перших заходів мінімізації ризиків</p>

Етап	Характеристика етапу
Етап IV (2000–2008 рр.)	<p>Зростає цінова конкурентоспроможність вітчизняної продукції за умов післякризової девальвації гривні і часткової переорієнтації внутрішнього попиту на вітчизняні товари. Це сприяло зростанню доходів у реальному секторі, що привело до активізації інвестиційної діяльності як важливого фактора відновлення виробництва.</p> <p>Починаючи з 2006 року зростає вплив політичного ризику, що позначився на економіці країни, спричинивши зростання цін на паливно-сировинні ресурси; коливанні цін на певні види сільськогосподарської продукції; повторну приватизацію і реприватизацію великих промислових підприємств; збільшення дисбалансу між наявною пропозицією робочої сили та потребою в ній.</p> <p>Ризики поглиблювали енергозатратність економіки України; тінізацію економіки (за оцінками експертів, «тіньовий» сектор охоплює до 40 % ВВП); недосконалість функціонування фінансово-кредитної системи (позабанківською системою населення зберігає понад 50 млрд дол. США). В Україні активізується інтерес науковців і менеджерів-практиків до проблем виявлення, оцінки ризику, управління ним на макро- і мікрорівнях</p>
Етап V (з 2008 р. – дотепер)	<p>Економісти почали активно досліджувати проблематику ризик-менеджменту. У багатьох вищих навчальних закладах було запроваджено курс з вивчення аспектів ризикології. Сучасні банківські установи здійснюють оцінку ризику підприємств-кредиторів, розвивається діяльність страхових організацій України, на багатьох підприємствах з'явилася послуга менеджера з ризику.</p> <p>Становлення ризик-менеджменту в Україні відбувається під впливом основних груп загальносвітової тенденції розвитку (зростання динамічності, невизначеності процесів, конфліктності на макро- (інтереси окремих країн чи регіонів) і мікрорівнях (інтереси окремих суб'єктів підприємства, держави на перенасиченому товарами і послугами ринку) і особливостей становлення ринкового середовища (нерозвинутість ринкових інститутів, низька підприємницька свідомість тощо))</p>

Джерело: систематизовано автором на основі [36; 60; 64; 81; 119; 228; 244]

Додаток В

Дослідження банківського сегмента фінансового ринку України

Таблиця В.1

Структура та динаміка власного капіталу банків України (2010–2014 рр.) [56]

Показник	2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік		2014 рік		Абсолютне відхилення, млн грн				Темп приросту, %			
	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Статутний капітал	156542	10,71	171841	11,05	176239	10,35	183978	9,55	179207	12,10	+1530	+4398	+7740	-4771	9,77	2,56	4,39	-2,59
Емісійні різниці	826355	5,66	920433	5,92	116940	6,87	136760	7,10	125424	8,47	+9408	+2489	+1982	-1134	11,38	-87,30	16,95	-8,29
Резервні та інші фонди банку	142065	9,72	120250	7,73	192270	11,30	124150	6,45	142260	9,61	-2181	+7202	-6812	+1811	-15,36	59,89	-35,43	14,59
Резерви переоцінки	132743	9,08	139690	8,98	131080	7,70	139990	7,27	151951	10,26	+6947	-8610	+8910	+1196	5,23	-6,16	6,80	8,54
Інші показники	203295	64,83	202656	66,32	1085431	63,78	1341112	69,63	881788	59,56	-639	+882775	+255681	-459324	-0,31	+435,6	+23,55	-34,25
Усього власного капіталу	1 461 000	100,00	1 554 870	100,00	1 701 960	100,00	1 925 990	100,00	1 480 630	100,00	+9387	+1471	+2240	-4454	6,43	9,46	13,16	-23,12

Структура та динаміка зобов'язань банків України (2010–2014 рр.) [56]

Показник	Рік										Абсолютне відхилення, млн грн				Темп приросту, %			
	2010		2011		2012		2013		2014		2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %								
Кошти банків	249518	3,10	250263	2,78	213709	2,23	208853	1,92	266225	2,28	+745	-36554	-4856	+57372	0,30	-14,61	-2,27	27,48
Кошти юридичних осіб	164371	2,04	214363	2,38	227725	2,38	261021	2,40	295473	2,53	+49992	+13362	+33296	+34452	30,41	6,23	14,62	13,20
Кошти фізичних осіб	275074	3,42	310545	3,45	369906	3,86	441892	4,07	422733	3,62	+35471	+59361	+71986	-19159	12,90	19,12	19,46	-4,33
Боргові цінні папери, емітовані банком	908842	11,3	734477	8,17	110378	1,15	127020	1,17	342759	2,93	-174365	-624099	+16642	+215739	-19,19	-84,97	15,08	169,85
Інші залучені кошти	430101	5,35	350014	3,89	327135	3,42	443958	4,09	828705	7,10	-80087	-22879	+116823	+384747	-18,62	-6,54	35,71	86,66
Інші зобов'язання	6015		7128		8320		9366		18039									
	683	74,79	191	79,33	978	86,96	352	86,35	254	81,54	+1112508	+1192787	+1045374	+8672902	18,49	16,73	12,56	92,60
Усього зобов'язань	8043		8987		9569		10849		20195									
	589	100,00	853	100,00	831	100,00	096	100,00	149	100,00	+944264	+581978	+1279265	+9346053	11,74	6,47	13,37	86,14

Депозитна база банків України (2010–2014 рр.) [56]

Показник	Рік										Абсолютне відхилення, млн грн				Темп приросту, %			
	2010		2011		2012		2013		2014		2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %								
Кошти суб'єктів господарювання, всього,																		
у т. ч.	348635	100	214363	100	227725	100	261022	100	295473	100	-134272	13362	33297	34451	-38,51	6,23	14,62	13,20
– строкові кошти	224193	64,3	95753	44,67	108784	47,77	123681	47,38	121548	41,14	-128440	13031	14897	-2133	-57,29	13,61	13,69	-1,72
– кошти на вимогу	124442	35,7	118611	55,33	118941	52,23	137341	52,62	173925	58,86	-5831	331	18400	36584	-4,69	0,28	15,47	26,64
Кошти фізичних осіб, всього,																		
у т. ч.	1255542	100	310545	100	369906	100	441892	100	422733	100	-944997	59361	71986	-19159	-75,27	19,12	19,46	-4,33
– строкові кошти	410732	32,71	241877	77,89	295461	79,87	359364	81,32	325475	76,99	-168855	53584	63903	-33889	-41,11	22,15	21,63	-9,43
– кошти на вимогу	844810	67,29	68669	22,11	74445	20,13	82528	18,68	97258	23,01	-776141	5777	8083	14730	-91,87	8,41	10,86	17,85

Таблиця В.4

Розвиток ресурсної бази банків України (2010–2014 рр.) [56]

Показник	Рік					Абсолютне відхилення, млн грн				Темп приросту, %			
	2010	2011	2012	2013	2014	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Валовий внутрішній продукт, млн грн	1082,6	1302,1	1411,2	1454,9	1566,7	219,5	109,1	43,7	111,8	20,28	8,38	3,10	7,68
Пасиви, млн грн	942083	1054272	1127179	1277509	1316718	112189	72907	150329	39209	11,91	6,92	13,34	3,07
Власний капітал, млн грн	137725	155487	170196	192599	148063	17762	14709	22403	-44536	12,90	9,46	13,16	-23,12
Питома вага власного капіталу у пасивах, %	14,62	14,75	15,1	15,08	11,24	0,13	0,35	-0,02	-3,84	0,89	2,37	-0,13	-24,46
Зобов'язання, млн грн	804358	898785	956983	1084910	1168655	94427	58198	127927	83745	11,74	6,48	13,37	7,72
Питома вага зобов'язань у пасивах, %	85,38	85,25	84,9	84,92	88,75	-0,13	-0,35	0,02	3,83	-0,15	-0,41	0,02	4,51
Власний капітал/ВВП, %	12,72	11,94	12,06	13,24	23,20	-0,78	0,12	1,18	9,96	-6,13	1,01	9,78	75,23
Зобов'язання/ВВП, %	74,3	69,03	67,81	74,57	74,60	-5,27	-1,22	6,76	0,03	-7,09	-1,77	9,97	0,04

Таблиця В.5

Структура та динаміка активів банків (2010–2014 рр.) [56; 147]

Показник	Рік										Абсолютне відхилення, млн грн				Темп приросту, %			
	2010		2011		2012		2013		2014		2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %								
Готівкові кошти та банківські метали	26749	2,84	27008	2,56	30346	2,69	36390	3,85	28337	2,15	+259	+3338	+6044	-8053	+0,97	+12,36	+19,92	-22,13
Кошти в НБУ	26190	2,78	31310	2,37	33740	2,99	47222	4,69	27554	2,09	+5120	+2430	+13482	-19668	+19,55	+7,76	+39,96	-41,65
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	67596	5,17	78395	7,44	99472	8,82	78106	7,11	99752	7,57	+10799	+21077	-21366	+21646	+15,98	+26,89	-21,48	+27,71
Кредити надані, з них:	755 030	80,14	825320	78,28	815327	72,58	911402	71,31	1006358	75,43	+70290	-9993	+96075	+94956	+9,31	-1,21	11,78	+10,42
– суб'єктам господарювання	508288	67,32	580907	70,38	609202	74,72	698777	76,67	802582	79,75	+72619	+28295	+89575	+103805	+14,29	+4,87	+14,70	+14,85
– фізичним особам	246742	32,68	244413	29,62	206125	25,28	212625	23,33	203776	20,25	-11890	-12875	+5998	+11267	-6,37	-7,37	+3,71	+6,71
Вкладення в цінні папери	83559	8,87	87719	8,32	96340	8,55	138287	11,82	168928	12,35	+4160	+8621	+41947	+30641	+4,98	+9,83	+43,54	+22,16
Інші активи	8596	0,91	11634	1,10	4152	0,37	5104	1,22	5397	0,41	+3038	-7482	+952	+293	+35,34	-64,31	+22,93	+5,74
Активи банків	942088	100,00	1054272	100,00	1127179	100,00	1277509	100,00	1316718	100,00	+112184	+72907	+150329	+39209	+11,91	+6,92	+13,34	+3,07

Таблиця В.6

**Аналіз кредитів, наданих банківськими установами
в Україні (2010–2014 рр.) [56]**

Рік	Всього, млн грн	Споживчі кредити		На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Кредити в іноземній валюті млн грн
		млн грн	%	млн грн	%	
2010	750 536 379	205 829 075	27,42	540 541 580	72,58	352 975 218
2011	813 863 749	197 792 744	24,30	610 413 617	75,70	332 194 069
2012	694 381 045	133 615 581	19,24	560 765 464	80,76	258 003 687
2013	799 227 946	145 082 122	18,15	654 145 824	81,85	276 278 510
2014	873 610 836	145 792 122	16,69	727 818 714	83,31	405 027 494

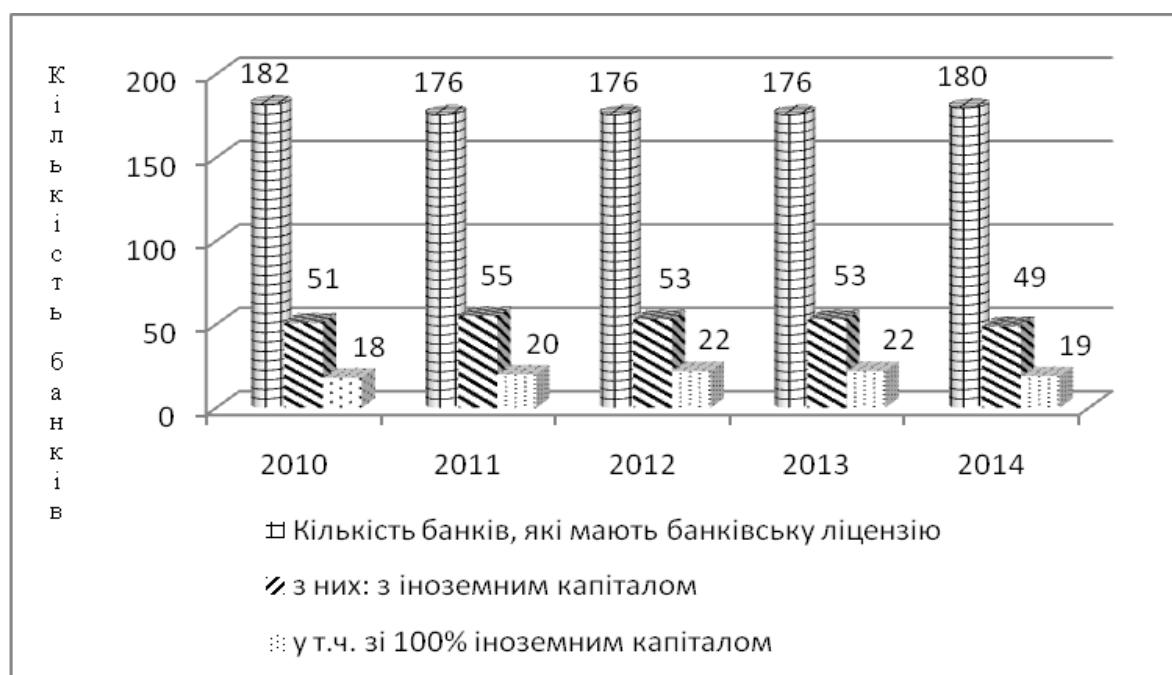

Рис. В.1. Динаміка кількості банків в Україні (2010–2014 рр.)

Джерело: побудовано на основі [147]

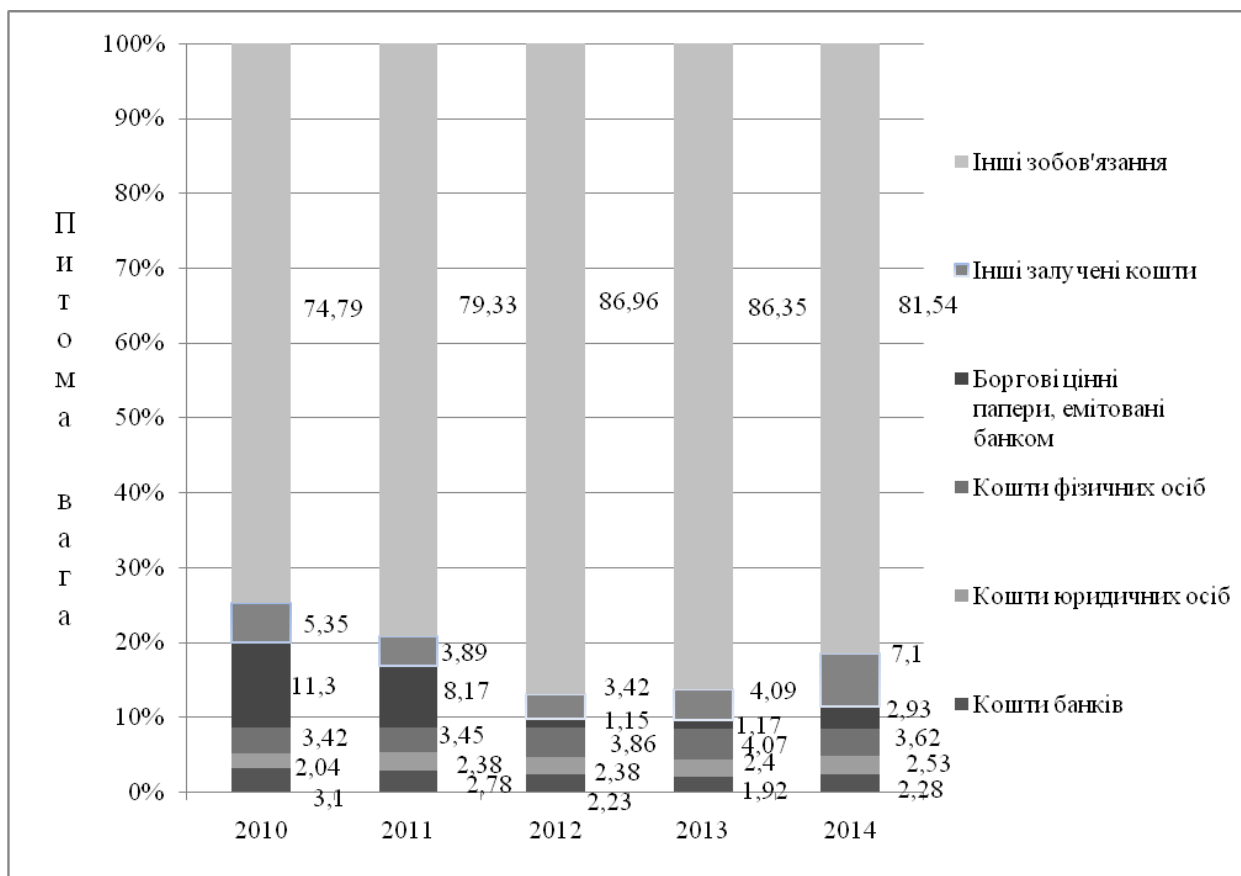

Рис. В.2. Структура зобов'язань банків України у 2010–2014 роках [56]

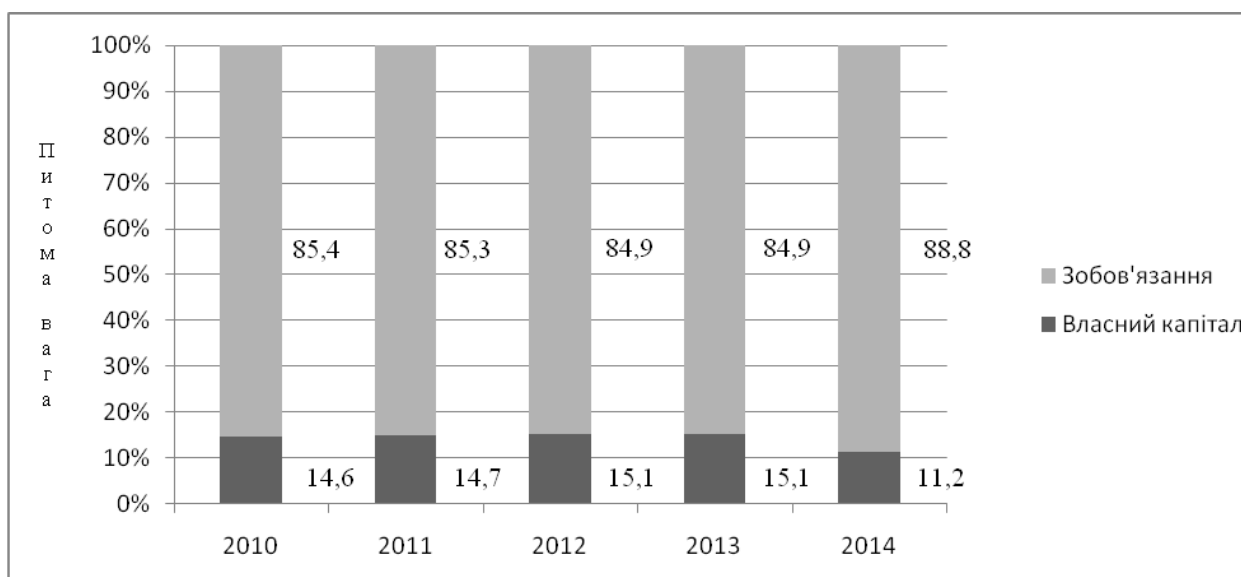

Рис. В.3. Динаміка структури пасивів банків України (2010–2014 рр.) [56]

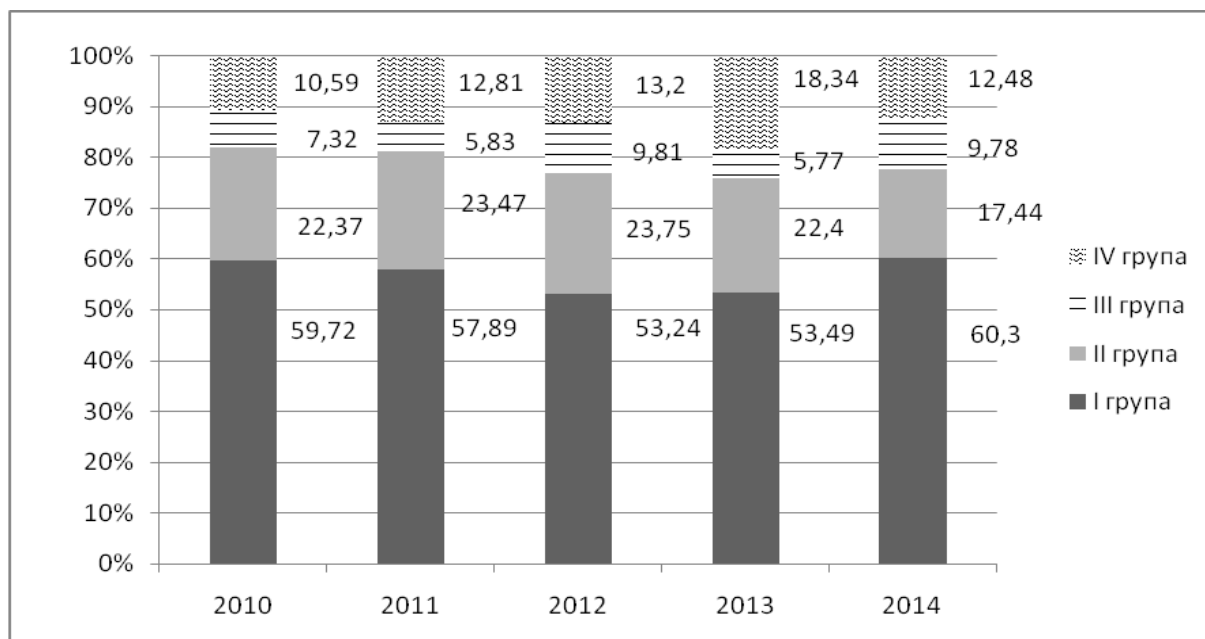

Рис. В.4. Розподіл активів української банківської системи за групами банків (2010–2014 рр.) [56]:

- група 1: активи більше 21000 млн грн;
- група 2: активи більше 6000 млн грн;
- група 3: активи більше 3000 млн грн;
- група 4: активи менше 3000 млн грн.

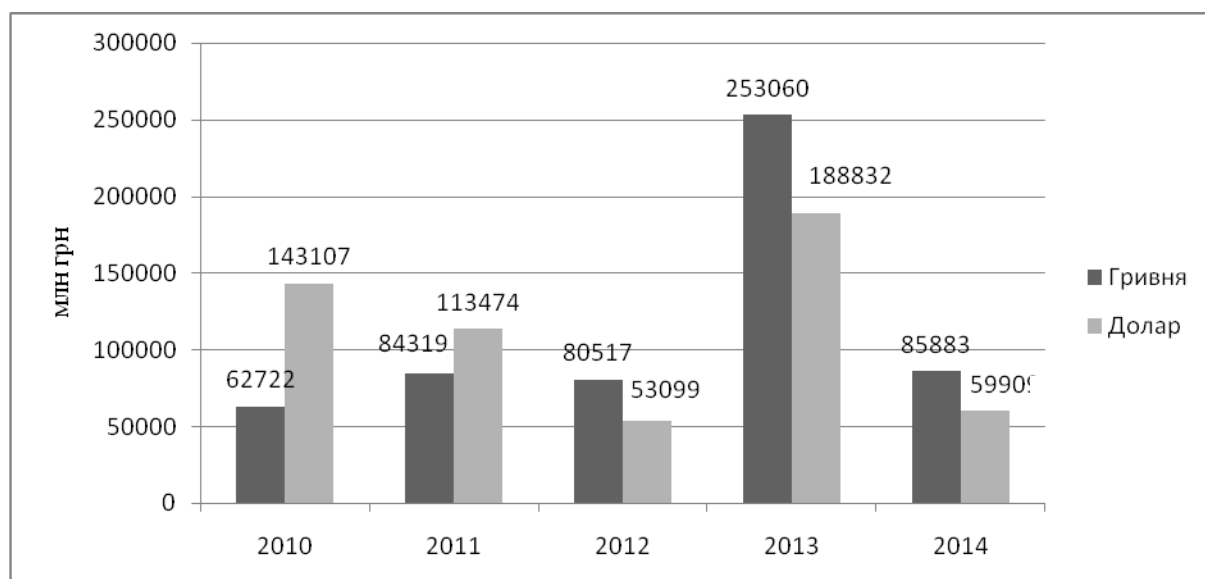

Рис. В.5. Динаміка обсягів споживчого кредитування в розрізі валют в Україні (2010–2014 рр.) [56]

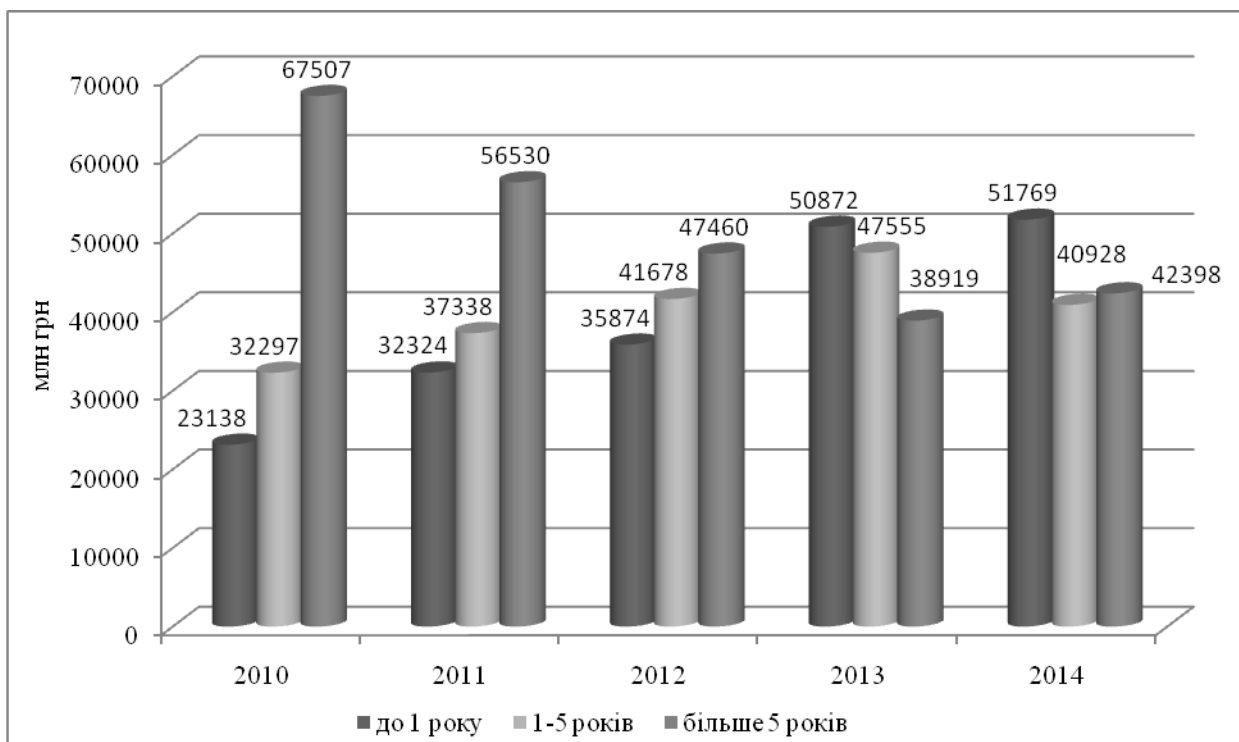

Рис. В.6. Динаміка споживчого кредитування за строками погашення в Україні (2010–2014 рр.) [33]

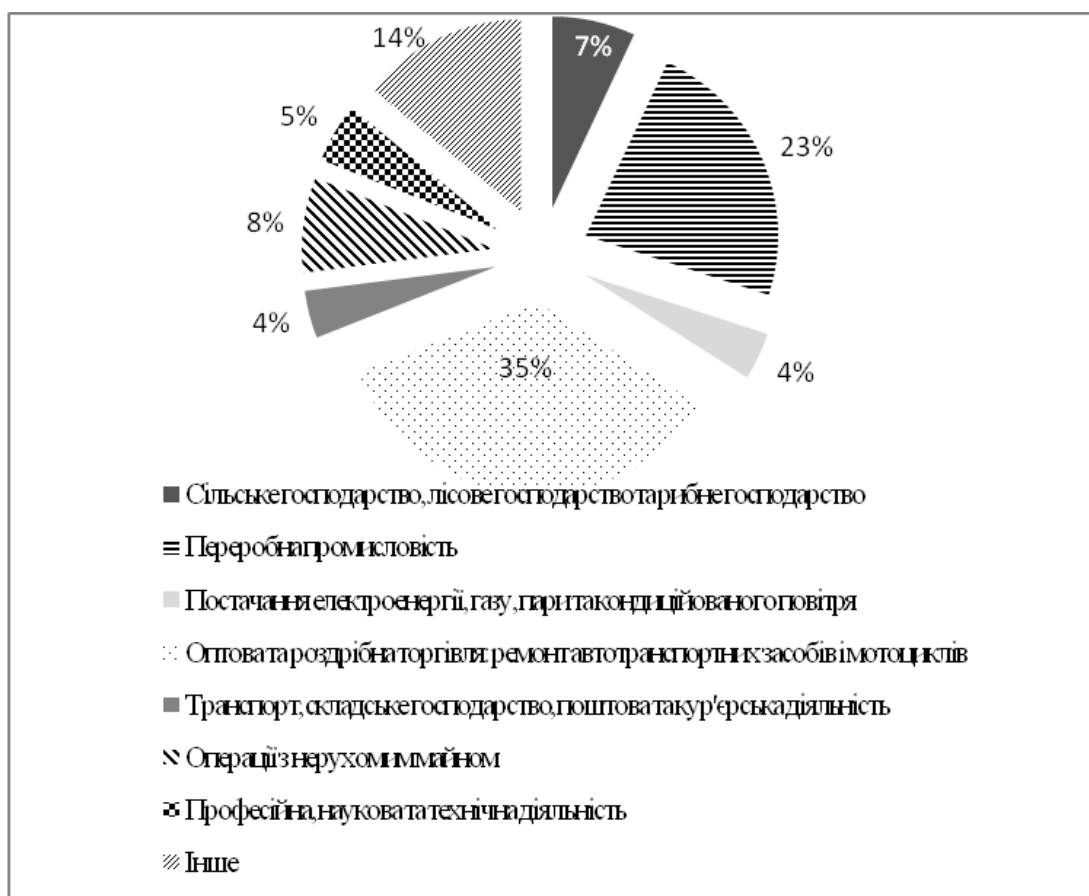

Рис. В.7. Структура кредитів, наданих резидентам у розрізі секторів економіки за 2014 р. [33]

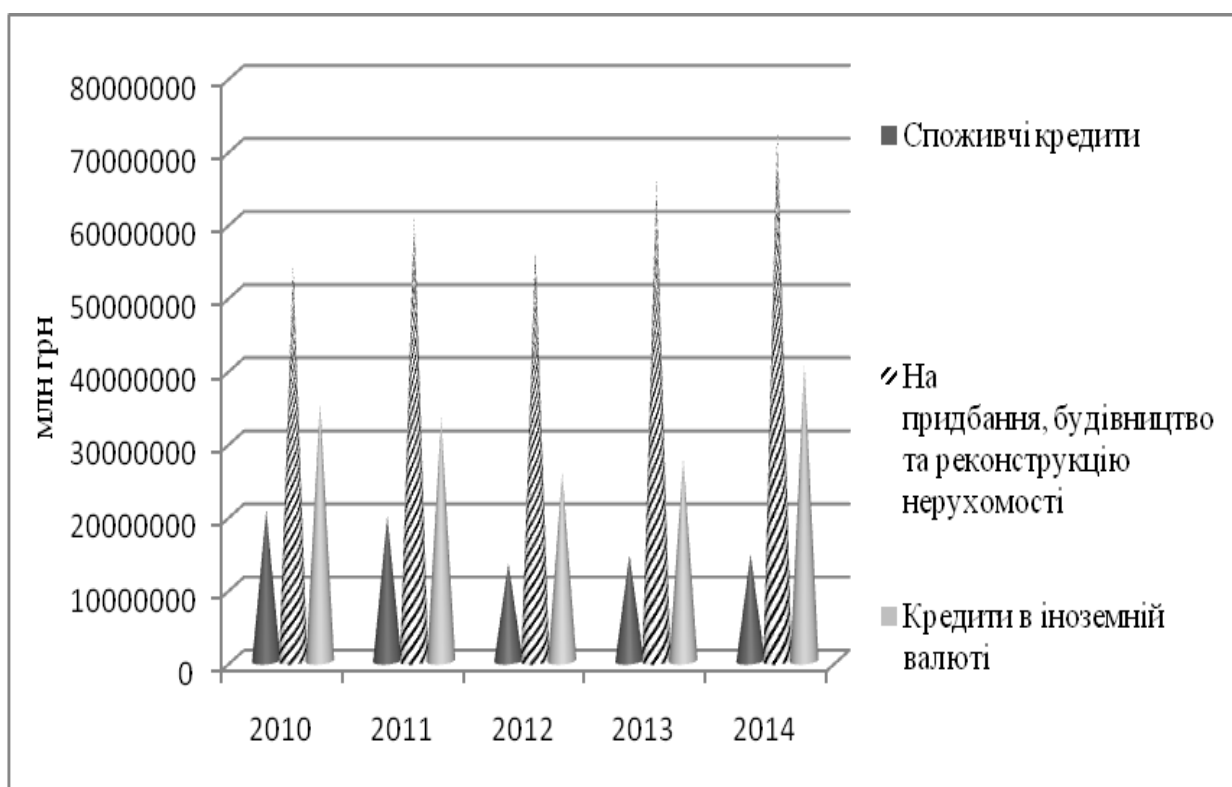

Рис. В.8. Динаміка наданих кредитів банківськими установами в 2010–2014 рр.

[33; 56]

Додаток Г

Дослідження страхового сегмента фінансового ринку України

Таблиця Г.1

Зміна резервів із страхування життя за 2010–2011 рр. [201; 238]

Показник	2010 р., млн грн	2011 р., млн грн	Темп приросту 2011/2010, %
Величина зміни резервів із страхування життя, у тому числі, яка відповідає:	396,2	486,5	22,8
– інвестиційним доходам, що застосовуються для розрахунку страхових тарифів	60,1	69,5	15,6
– індексації розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за офіційним індексом інфляції	24,3	32,0	31,7
– частині інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя, що залишилась після передбачених статтею 9 Закону України «Про страхування» обов'язкових відрахувань у математичні резерви та вирахувань витрат страховика на ведення справи	83,2	72,4	-13,0
– загальному обсягу збільшення розмірів страхових сум та (або) страхових виплат (бонусів), які визначено за іншими фінансовими результатами діяльності згідно з договорами страхування, що передбачають участь страхувальника в інвестиційному доході страховика	5,7	8,9	56,1
– величині зміни розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за договорами страхування, грошові зобов'язання за якими визначено у вільноконвертованій валюті або розрахункових величинах	-2,3	0,1	104,3

Розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя [201; 238]

Показник	Страхові резерви			
	Млн грн		Структура активів, %	
	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2010	31.12.2011
Сформовані страхові резерви	11 371,8	11 179,3	-	-
<i>Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів</i>				
Загальна сума активів, якими представлені технічні резерви та резерви зі страхування життя, у тому числі:	11 541,8	11 600,6	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	1 093,5	1 445,8	9,5	12,5
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	146,1	110,6	1,3	1,0
2) банківські вклади (депозити)	4 119,1	5 332,6	35,7	46,0
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	957,7	1 240,4	8,3	10,7
3) банківські метали	44,2	46,2	0,4	0,4
4) нерухоме майно	817,8	739,4	7,1	6,4
5) акції	1 375,8	1 353,4	11,9	11,7
6) облігації	165,4	261,3	1,4	2,3
7) іпотечні сертифікати	0,2	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	1 235,6	1 229,0	10,7	10,6
9) права вимоги до перестраховиків	2 651,2	1 165,6	23,0	10,0
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	688,8	590,8	6,0	5,1
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ	23,9	10,2	0,2	0,1
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій	20,1	7,9	0,2	0,1
10.2) розвиток інфраструктури туризму;	0,8	0,7	0,0	0,0
10.3) добування корисних копалин;	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла	2,9	1,6	0,03	0,0
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектор у зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з Національним банком України	4,6	4,6	0,04	0,0
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному КМУ	0,1	0,2	0,0	0,0
13) готівка в касі	10,7	12,4	0,1	0,1

Розміщення коштів технічних резервів страхових компаній [201; 238]

Показник	Технічні резерви			
	Млн грн		Структура активів, %	
	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2010	31.12.2011
Сформовані страхові резерви	11 371,8	11 179,3	100	100
у тому числі технічні резерви	9 186,6	8 515,5	80,8	76,2
<i>Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів</i>				
Загальна сума активів, якими представлені технічні резерви, у тому числі:	9 335,9	8 911,8	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	955,6	1 325,7	10,2	14,9
у тому числі 1.1) в іноземній валюті	116,9	94,7	1,3	1,1
2) банківські вклади (депозити)	3 168,3	4 098,4	33,9	46,0
у тому числі 2.1) в іноземній валюті	453,1	470,7	4,9	5,3
3) банківські метали	15,7	25,1	0,2	0,3
4) нерухоме майно	673,5	590,8	7,2	6,6
5) акції	1 246,6	1 185,1	13,4	13,3
6) облігації	107,9	197,6	1,2	2,2
7) іпотечні сертифікати	0,2	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	593,2	399,8	6,4	4,5
9) права вимоги до перестраховиків	2 549,9	1 076,0	27,3	12,1
у тому числі				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	587,9	501,2	6,3	5,6
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ	14,4	0,8	0,2	0,0
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій	12,8	0,6	0,1	0,0
10.2) розвиток інфраструктури туризму	0,4	0,3	0,0	0,0
10.3) добування корисних копалин	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла	1,2	0,0	0,01	0,0
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з Національним банком України	0,0	0,0	0,0	0,0
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному КМУ	0,0	0,0	0,0	0,0
13) готівка в касі	10,6	12,3	0,1	0,1

Розміщення коштів резервів зі страхування життя [201; 238]

Показник	Резерви зі страхування життя			
	Млн грн		Структура активів, %	
	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2010	31.12.2011
Сформовані страхові резерви	11 371,8	11 179,3	100	100
у тому числі резерви зі страхування життя	2 185,2	2 663,8	19,2	23,8
<i>Категорії активів, визначені статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів</i>				
Загальна сума активів, якими представлені резерви зі страхування життя, у тому числі:	2 205,9	2 688,8	100,0	100,0%
1) грошові кошти на поточних рахунках	137,8	120,1	6,2	4,5
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	29,2	15,9	1,3	0,6
2) банківські вклади (депозити)	950,8	1 234,2	43,1	45,9
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	504,6	769,7	22,9	28,6
3) банківські метали	28,5	21,1	1,3	0,8
4) нерухоме майно	144,3	148,5	6,5	5,5
5) акції	129,2	168,3	5,9	6,3
6) облігації	57,5	63,7	2,6	2,4
7) іпотечні сертифікати	0,0	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	642,4	829,2	29,1	30,8
9) права вимоги до перестраховиків	101,3	89,7	4,6	3,3
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	100,9	89,6	4,6	3,3
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ	9,5	9,4	0,4	0,3
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій	7,3	7,3	0,3	0,3
10.2) розвиток інфраструктури туризму	0,4	0,4	0,02	0,02
10.3) добування корисних копалин	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла	1,8	1,6	0,1	0,1
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з Національним банком України	4,6	4,6	0,21	0,17
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному КМУ	0,1	0,1	0,01	0,0
13) готівка в касі	0,1	0,1	0,0	0,0

Зміна резервів зі страхування життя за 2011–2013 рр. [201; 238]

Показник	2011 р., млн грн	2012 р., млн грн	2013 р., млн грн	Темп приросту, %	
				2012/2011	2013/2012
Величина зміни резервів із страхування життя, всього	486,5	581,6	626,2	19,5	7,7
у тому числі, яка відповідає:					
– інвестиційним доходам, що застосовуються для розрахунку страхових тарифів;	69,5	89,9	106,0	29,4	17,9
– індексації розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за офіційним індексом інфляції	32	39,1	44,5	22,2	13,7
– частині інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя, що залишилась після передбачених статтею 9 Закону України «Про страхування» обов'язкових відрахувань в математичні резерви та вирахувань витрат страховика на ведення справи	72,4	118,1	163,5	63,1	38,5
– загальному обсягу збільшення розмірів страхових сум та (або) страхових виплат (бонусів), які визначено за іншими фінансовими результатами діяльності згідно з договорами страхування, що передбачають участь страхувальника у інвестиційному доході страховика	8,9	12	11,8	34,8	-1,7
– величині зміни розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за договорами страхування, грошові зобов'язання за якими визначено у вільноконвертованій валюті або розрахункових величинах	0,1	1,1	0,5	1000,0	-59,1

Розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя [201; 238]

Структура активів	Страхові резерви			
	Млн грн		%	
	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2012	31.12.2013
Сформовані страхові резерви	12 577,6	14 435,7	-	-
Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, якими представлені технічні резерви та резерви зі страхування життя, у тому числі:	13 072,6	15 022,2	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	1 311,4	1 567,0	10,0	10,4
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	81,7	103,7	0,6	0,7
2) банківські вклади (депозити)	5 750,6	6 092,6	44,0	40,6
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	1 138,4	803,5	8,7	5,3
3) банківські метали	22,6	15,5	0,2	0,1
4) нерухоме майно	791,0	810,8	6,1	5,4
5) акції	1 107,4	1 618,1	8,5	10,8
6) облігації	322,6	358,4	2,5	2,4
7) іпотечні сертифікати	1,1	0,0	0,01	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	2 168,4	2 213,1	16,6	14,7
9) права вимоги до перестраховиків	1 571,6	2 302,9	12,0	15,3
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	1 215,1	1 214,0	9,3	8,1
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	9,6	28,2	0,1	0,2
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій	7,3	25,8	0,1	0,2
10.2) розвиток інфраструктури туризму	0,3	0,3	0,002	0,002
10.3) добування корисних копалин	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла	2,0	2,2	0,02	0,01
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з НБУ	4,5	4,6	0,03%	0,03
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,0	0,0	0,0	0,0
13) готівка в касі	11,7	11,0	0,1	0,1

Розміщення коштів технічних резервів страхових компаній [201; 238]

Структура активів	Технічні резерви			
	Млн грн		%	
	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2012	31.12.2013
Сформовані страхові резерви	12 577,6	14 435,7	100,0	100,0
у тому числі технічні резерви	9 355,0	10 589,9	71,6	70,5
Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, якими представлені технічні резерви, у тому числі:	9 812,5	11 101,8	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	1 186,4	1 404,5	12,1	12,7
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	67,2	58,0	0,7	0,5
2) банківські вклади (депозити)	4 464,3	4 690,2	45,5	42,2
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	558,5	437,0	5,7	3,9
3) банківські метали	2,5	2,4	0,0	0,0
4) нерухоме майно	644,1	673,9	6,6	6,1
5) акції	1 012,4	1 349,8	10,3	12,2
6) облігації	176,3	202,5	1,8	1,8
7) іпотечні сертифікати	1,1	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	829,5	532,3	8,5	4,8
9) права вимоги до перестраховиків	1 484,1	2 216,9	15,1	20,0
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	1 127,6	1 128,0	11,5	10,2
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	0,0	18,4	0,0	0,2
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;	0,0	18,4	0,0	0,2
10.2) розвиток інфраструктури туризму;	0,0	0,0	0,0	0,0
10.3) добування корисних копалин;	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла;	0,0	0,0	0,0	0,0
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з Національним банком України	0,0	0,0	0,0	0,0
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,0	0,0	0,0	0,0
13) готівка в касі	11,7	10,9	0,1	0,1

Розміщення коштів резервів зі страхування життя [201; 238]

Структура активів	Резерви зі страхування життя			
	Млн грн		%	
	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2012	31.12.2013
Сформовані страхові резерви	12 577,6	14 435,7	100,0	100,0
у тому числі резерви зі страхування життя	3 222,6	3 845,8	24,7	25,6
Категорії активів, визначені статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, якими представлені резерви зі страхування життя, у тому числі:	3260,1	3920,3	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	125,1	162,6	3,8	4,1
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	14,4	45,7	0,4	1,2
2) банківські вклади (депозити)	1 286,3	1 402,4	39,5	35,8
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	579,9	366,4	17,8	9,3
3) банківські метали	20,0	13,1	0,6	0,3
4) нерухоме майно	146,9	136,9	4,5	3,5
5) акції	95,1	268,3	2,9	6,8
6) облігації	146,2	155,8	4,5	4,0
7) іпотечні сертифікати	0,0	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	1 338,9	1 680,7	41,1	42,9
9) права вимоги до перестраховиків	87,5	86,0	2,7	2,2
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	87,4	86,0	2,7	2,2
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	9,6	9,8	0,3	0,3
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій	7,3	7,4	0,2	0,2
10.2) розвиток інфраструктури туризму	0,3	0,3	0,0	0,0
10.3) добування корисних копалин	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла	2,0	2,2	0,1	0,1
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з НБУ	4,5	4,6	0,1	0,1
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,0	0,0	0,0	0,0
13) готівка в касі	0,0	0,1	0,0	0,002

Зміна резервів зі страхування життя за 2013–2014 рр. [201; 238]

Показник	2013 р., млн грн	2014 р., млн грн	Темп
			2014/2013
Величина зміни резервів із страхування життя, всього	626,2	1461,4	133,4
у тому числі, яка відповідає:			
– інвестиційним доходам, що застосовуються для розрахунку страхових тарифів;	106,0	153,7	45,0
– індексації розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за офіційним індексом інфляції	44,5	-18,3	-141,1
– частині інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя, що залишилась після передбачених статтею 9 Закону України «Про страхування» обов'язкових відрахувань в математичні резерви та вирахувань витрат страховика на ведення справи	163,5	283,5	73,4
– загальному обсягу збільшення розмірів страхових сум та (або) страхових виплат (бонусів), які визначено за іншими фінансовими результатами діяльності згідно з договорами страхування, що передбачають участь страхувальника у інвестиційному доході страховика	11,8	47,1	299,2
– величині зміни розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за договорами страхування, грошові зобов'язання за якими визначено у вільноконвертованій валюті або розрахункових величинах	0,5	188,6	37620,0

Розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя [201; 238]

Структура активів	Страхові резерви			
	Млн грн		%	
	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2013	31.12.2014
Сформовані страхові резерви	14 435,7	15 828,0	-	-
Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, якими представлені технічні резерви та резерви зі страхування життя, у тому числі:	15 022,2	16 065,2	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	1 567,0	1 726,2	10,4	10,7
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	103,7	449,6	0,7	2,8
2) банківські вклади (депозити)	6 092,6	6 163,2	40,6	38,4
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	803,5	1 396,5	5,3	8,7
3) банківські метали	15,5	15,5	0,1	0,1
4) нерухоме майно	810,8	846,3	5,4	5,3
5) акції	1 618,1	1 417,9	10,8	8,8
6) облігації	358,4	418,6	2,4	2,6
7) іпотечні сертифікати	0,0	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	2 213,1	2 951,6	14,7	18,4
9) права вимоги до перестраховиків	2 302,9	2 499,6	15,3	15,6
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	1 214,0	1 691,2	8,1	10,5
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	28,2	8,3	0,2	0,05
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій	25,8	7,7	0,2	0,05
10.2) розвиток інфраструктури туризму	0,3	0,6	0,002	0,004
10.3) добування корисних копалин	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла	2,2	0,0	0,01	0,0
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з НБУ	4,6	4,5	0,03	0,03
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,0	0,005	0,0	0,0
13) готівка в касі	11,0	13,4	0,1	0,1

Розміщення коштів технічних резервів страхових компаній [201; 238]

Структура активів	Технічні резерви			
	Млн грн		%	
	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2013	31.12.2014
Сформовані страхові резерви	14 435,7	15 828,0	100,0	100,0
у тому числі технічні резерви	10 589,9	10 522,0	73,4	66,5
Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, якими представлені технічні резерви, у тому числі:	11 101,8	10 757,0	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	1 404,5	1 427,7	12,7	13,3
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	58,0	279,3	0,5	2,6
2) банківські вклади (депозити)	4 690,2	4 042,3	42,2	37,6
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	437,0	670,1	3,9	6,2
3) банківські метали	2,4	2,7	0,0	0,03
4) нерухоме майно	673,9	759,0	6,1	7,1
5) акції	1 349,8	1 271,0	12,2	11,8
6) облігації	202,5	127,0	1,8	1,2
7) іпотечні сертифікати	0,0	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	532,3	747,2	4,8	6,9
9) права вимоги до перестраховиків	2 216,9	2 366,2	20,0	22,0
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	1 128,0	1 557,8	10,2	14,5
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	18,4	0,6	0,2	0,006
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;	18,4	0,3	0,2	0,003
10.2) розвиток інфраструктури туризму;	0,0	0,3	0,0	0,03
10.3) добування корисних копалин;	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла;	0,0	0,0	0,0	0,0
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	0,0
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з Національним банком України	0,0	0,0	0,0	0,0
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,0	0,0	0,0	0,0
13) готівка в касі	10,9	13,3	0,1	0,1

Розміщення коштів резервів зі страхування життя [201; 238]

Структура активів	Резерви зі страхування життя			
	Млн грн		%	
	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2013	31.12.2014
Сформовані страхові резерви	14 435,7	15 828,0	100,0	100,0
у тому числі резерви зі страхування життя	3 845,8	5 306,0	25,6	33,5
Категорії активів, визначені статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, якими представлені резерви зі страхування життя, у тому числі:	3 920,3	5 308,2	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	162,6	298,5	4,1	5,6
у тому числі:				
1.1) в іноземній валюті	45,7	170,3	1,2	3,2
2) банківські вклади (депозити)	1 402,4	2 120,9	35,8	40,0
у тому числі:				
2.1) в іноземній валюті	366,4	726,4	9,3	13,7
3) банківські метали	13,1	12,8	0,3	0,2
4) нерухоме майно	136,9	87,3	3,5	1,6
5) акції	268,3	146,9	6,8	2,8
6) облігації	155,8	291,6	4,0	5,5
7) іпотечні сертифікати	0,0	0,0	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	1 680,7	2 204,4	42,9	41,5
9) права вимоги до перестраховиків	86,0	133,4	2,2	2,5
у тому числі:				
9.1) до перестраховиків-нерезидентів	86,0	133,4	2,2	2,5
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	9,8	7,7	0,3	0,1
у тому числі:				
10.1) розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій	7,4	7,4	0,2	0,1
10.2) розвиток інфраструктури туризму	0,3	0,3	0,01	0,006
10.3) добування корисних копалин	0,0	0,0	0,0	0,0
10.4) перероблення відходів гірничо-металургійного виробництва	0,0	0,0	0,0	0,0
10.5) будівництво житла	2,2	0,0	0,1	0,0
10.6) розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі будівництво та реконструкція автомобільних доріг	0,0	0,0	0,0	
10.7) розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій	0,0	0,0	0,0	0,0
10.8) розвиток ринку іпотечного кредитування шляхом придбання цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою	0,0	0,0	0,0	0,0
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному Уповноваженим органом і погодженому з НБУ	4,6	4,5	0,1	0,1
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,0	0,05	0,0	0,01
13) готівка в касі	0,1	0,1	0,002	0,002

**Динаміка та основні показники діяльності
страхового сектора фінансового ринку України (2010–2014 рр.) [201; 238]**

Показник	Рік					Темп приросту, %			
	2010	2011	2012	2013	2014	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. од.									
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у т.ч.:	26340,5	30224,5	35204,8	87328,5	35975,7	14,7	16,5	148,1	-58,80
– зі страхувальниками-фізичними особами	23135,8	26418,7	29782,3	80345,0	32699,4	14,2	12,7	169,8	-59,3
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	595771,5	587768,0	142952,0	97952,0	98737,5	-1,34	-75,68	-31,5	0,8
Страхова діяльність, млн грн									
Валові страхові премії, у т.ч.:	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	-1,68	-5,22	33,3	-6,6
– зі страхування життя	906,5	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8	48,53	34,39	36,9	-12,8
Валові страхові виплати, у т.ч.:	6104,6	4864,0	5151,0	4651,8	5065,4	-20,32	5,90	-9,7	8,9
– зі страхування життя	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2	34,22	16,29	81,7	60,3
Рівень валових виплат, %	26,4	21,4	23,9	16,2	18,9	–	–	–	–
Чисті страхові премії	13327,7	17970,0	20277,5	21551,4	18592,8	34,83	12,84	6,3	-13,7
Чисті страхові виплати	5885,7	4699,2	4970,0	4566,6	4893,0	-20,16	5,76	-8,1	7,1
Рівень чистих виплат, %	44,2	26,2	24,5	21,2	26,3	–	–	–	–
Перестраховання, млн грн.									
Сплачено на перестраховання, у т.ч.:	10745,2	5906,2	2522,8	8744,8	9704,2	-45,03	-57,28	246,6	11,0
– перестраховикам-резидентам	9753,9	4723,5	1230,8	7110,4	8173,7	-51,57	-73,94	477,7	15,0
– перестраховикам-нерезидентам	991,3	1182,7	1292,0	1634,4	1530,5	19,31	9,24	26,5	-6,4
Виплати, компенсовані перестраховиками, у т.ч.:	508,6	731,6	537,8	486,7	640,9	43,84	-26,49	-9,5	31,7
– перестраховикам-резидентам	219,0	164,8	181,1	85,2	172,4	-24,75	9,89	-53	102,3
– перестраховикам-нерезидентам	289,6	566,8	356,7	401,5	468,5	95,72	-37,07	12,6	16,7
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	192,3	429,1	275,4	324,0	12,9	123,14	-35,82	17,6	-96,0
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	1837,1	578,0	15,9	27,4	9,9	-68,54	-97,25	72,3	-63,9

Продовження табл. Г.13

Показник	Рік					Темп приросту, %			
	2010	2011	2012	2013	2014	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Страхові резерви, млн грн									
Обсяг сформованих страхових резервів:	11371,8	11179,3	12577,6	14435,7	15828,0	-1,69	12,51	14,8	9,6
– зі страхування життя	2185,2	2663,8	3222,6	3845,8	5306,0	21,90	20,98	19,3	38,0
– технічні	9186,6	8515,5	9355,0	10589,9	10522,0	-7,30	9,86	13,2	-0,6
Активи страховиків та статутний капітал, млн грн									
Загальні активи	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	70261,2	6,38	16,84	18,1	5,8
Активи, для представлення коштів страхових резервів	27695,0	28642,4	48831,5	37914,0	40530,1	3,42	70,49	-22,4	6,9
Обсяг сплачених статутних капіталів	14429,2	14091,8	14579,0	15232,5	15120,9	-2,34	3,46	14,5	-0,7

Додаток Д

Аналіз взаємодії банків та страхових компаній

Таблиця Д.1.

**Підходи науковців та практиків щодо видів зрощення
банківського та страхового бізнесу**

Форма інтеграції	Коротка характеристика
Габідулін І. А. [44, с.55]	
Банкостраховання	– банк купує страхову компанію; – страхова компанія купує банк
Кожевнікова І. Н. [101]	
1. Компанії, пов'язані капіталом	– банк є акціонером страховика; – страхова компанія є акціонером банку
2. Партнерські відносини	– обмін-клієнтами; – партнер або гарант партнера; – просування продуктів через представницьку мережу партнерів
3. Клієнтські відносини	– банк є клієнтом страховика; – страхова компанія є клієнтом банку; – створення спільних фінансових продуктів: створення продуктів з мультиатрибутними властивостями фондування, страхування депозитних вкладів; – організація діяльності банкострахових груп; – фінансовий супермаркет; – технологічне об'єднання: перестраховування через банки, спільна видача кредитів
Качанова А. [86]	
Фінансовий супермаркет	Територіальне і функціональне об'єднання інститутів, що пропонують широкий спектр фінансових послуг (банківських, страхових, лізингових, інвестиційних тощо). Виділяють два підходи: – традиційний: «магазин під одним дахом»; – інноваційний: комбінація спеціалізованих фінансових посередників (клієнти бажають купувати найкращий продукт або послугу у лідерів ринку, розділення центрів прибутку)
Яцентюк О. [251]	
1. Агентські відносини	– банківська установа та страхова компанія підписують договір, згідно з яким банківська установа зобов'язується виступати в якості офіційного представника страховика при реалізації його продуктів і навпаки

Продовження табл. Д.1

Форма інтеграції	Коротка характеристика
2. Фінансовий супермаркет	– банківська установа і страхова компанія домовляються про взаємне володіння акціями
Мессіаш-Ханшке А. [267]	
1. Договір про дистрибуцію	– односторонній; – двосторонній;
2. Стратегічний альянс	– односторонній; – двосторонній
3. Злиття та поглинання	– страхова компанія поглинає банк чи навпаки
4. Спільне підприємство	– взаємний обмін акціями між банком і страховою компанією; – створення страхового товариства банком
5. Стратегія «de Novo»	– створення банківської установи страховиком
6. Викуп акцій	– персональні домовленості акціонерів; – персональні домовленості керівництва банку та страхової компанії
Геринг Р., Сантомеро А. [261]	
1. Повна інтеграція	– менеджери наділені правами ведення діяльності в межах всієї структурної одиниці
2. Компанія є засновником банку, дочірня компанія – страхова компанія	– компанією-засновником створюється дочірня страхова компанія
3. Материнська компанія – фінансовий холдинг	– інтеграція фінансових послуг, має повний пакет акцій або володіє істотною часткою акцій окремих фінансових установ (страхової компанії, банку інвестиційного фонду)
Страхова група «SCOR» [254]	
1. Угода про дистрибуцію	Банк відіграє роль фінансового посередника для страхової компанії
2. Спільна діяльність	Банк є учасником однієї або декількох страхових компаній
3. Повна інтеграція	Створення філіалу/дочірнього підприємства з нуля
Клапків Ю. М. [96]	
1. Зрощення та функціонування банків і страхових компаній на договірній основі	– діяльність на основі договору про співпрацю
2. Консолідація на рівні інститутів	– спільне підприємство; – модель обміну акціями; – фінансова група; – стратегічний альянс
Багмет К. В. [8]	
1. Банківсько-страхова інтеграція у вузькому розумінні	– повна (часткова) інтеграція капіталів

Продовження табл. Д.1

Форма інтеграції	Коротка характеристика
2. Банківсько-страхова інтеграція у широкому розумінні	– об'єднання інформаційних, технологічних, кадрових, управлінських та інших ресурсів
Єрмошенко А. М. [68]	
1. Повна інтеграція	– акціонери банку здійснюють повний контроль за управлінням всіма напрямками бізнесу; – немає юридичного розподілу капіталу між різними напрямками бізнесу; – неможливо ізолювати ризик для недопущення ефекту зараження
2. Компанією засновником виступає банк, дочірня компанія-страхова компанія	– акціонери банку здійснюють пряме управління банком і непряме – страховою компанією; – банк та страхова компанія мають розподілений капітал; – можливість до ізоляції ризику в розрізі дочірніх компаній
3. Материнська компанія-фінансовий холдинг	– акціонери фінансової холдингової компанії здійснюють непряме управління всіх дочірніх компаній; – банк та страхова компанія мають розподілений капітал; – високий потенціал для ізоляції ризиків

Таблиця Д.2

Статутний капітал, депозити і страхові платежі в Україні (2010–2014 рр.)

Економічний параметр	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Статутний капітал банківських установ, млн грн	145 857 209	171 864 665	176 238 831	183 978 454	179 207 512
Загальна сума депозитів, залучених банками, млн грн	1 441 908 571	1 005 955 381	1 131 064 594	1 259 738 694	718 205 962
Депозити, залучені від фізичних осіб, млн грн	275 074 581	310 545 376	369 906 236	441 892 374	422 733 350
Сума депозитів на 1 грн статутного капіталу банківської установи	9,89	5,85	6,42	6,88	4,01
Сума депозитів від населення на 1 грн статутного капіталу банківської установи	1,88	1,81	2,10	2,40	2,36
Статутний капітал страхових компаній, млн грн	14 429,2	14 091,8	14 579,0	15 232,5	15 120,9
Страхові платежі, отримані від фізичних осіб, млн грн	13 327,7	17 970,0	20 277,5	21 551,4	18 592,8

Продовження табл. Д.2

Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, тис. од.	23 135,8	26 418,7	29 782,3	80 345,0	35 975,7
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті, тис. од.	592 771,5	587 768,0	142 952,0	97 952,0	98 737,5
Сума страхових платежів від фізичних осіб на 1 грн статутного капіталу страхової компанії	0,92	1,27	1,39	1,41	1,23

Джерело: звітні дані Національної комісії
з регулювання ринків фінансових послуг, Страхового порталу Форіншурер,
Бюлетень НБУ [33; 201; 238]

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Перелік провідних банків,
акредитованих ними страхових компаній та кептивних компаній**

Банк	Акредитовані СК	Кептивні СК
1. ПРИВАТБАНК	<ul style="list-style-type: none"> – АІС-Поліс; – Гарант-Авто (Дженералі Гарант); – ПРОВІДНА 	
2. ОЩАДБАНК	<ul style="list-style-type: none"> – НДІ Страхування; – Брокбізнес; – Європейський страховий альянс; – Оранта НАСК; – ПРОВІДНА; – Просто-Страхування; – Статус; – Українська пожежно-страхова компанія (УПСК); – Українська Страхова Група; – Універсальна 	
3. УКРЕКСІМБАНК	<ul style="list-style-type: none"> – Allianz Україна; – AMG GROUP; – АХА Україна (Український Страховий Альянс); – НДІ Страхування; – PZU Україна; – QBE Україна; – UNIQA; – Альфа-Гарант; – Альфа Страхування; – АСКА; – Брокбізнес; – Вексель; – Гарантія; – ГЛОБУС; – ГРАВЕ УКРАЇНА (ІНПРО); – Гарант-Авто (Дженералі Гарант); – Європейський страховий альянс; – Іллічівське; – ІНГО Україна (Остра-Київ); – Княжа Вієнна Іншуранс рупп (СК Княжа); – Країна; – НАСТА; – НОВА (ПЕСК); – Оранта НАСК; – Основа; – Провіта; – Просто-Страхування; – АЕЛІТА; – Статус; – ТАС; – Українська пожежно-страхова компанія (УПСК); – Українська Страхова Група; – Еталон; – Юнівес 	

Продовження табл. Е.1

Банк	Акредитовані СК	Кептивні СК
4. ДЕЛЬТА БАНК	– Гарант-Авто (Дженералі Гарант); – ПРОВІДНА	
5. РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	– UNIQA; – Нова; – Українська пожежно-страхова компанія (УПСК); – Українська Страхова Група; – Універсальна; – Велта	
6. УКРСОЦБАНК	– АХА Україна (Український Страховий Альянс); – ІНГО Україна (Остра-Київ); – Альфа-Гарант; – Українська пожежно-страхова компанія (УПСК); – Українська Страхова Група; – АСКА; – Гарант-Авто (Дженералі Гарант); – Універсальна; – ГРАВЕ УКРАЇНА (ІНПРО)	
7. ПРОМІНВЕСТБАНК	– UNIQA; – ВУСО; – Європейський страховий альянс; – Українська пожежно-страхова компанія; – Юнівес; – Іллічівське	
8. ПУМБ	– Оранта НАСК; – Українська страхова група; – ВУСО; – АСКА; – Альфа Страхування; – АХА страхування; – Країна; – АСКА-Життя; – PZU Україна; – Експрес страхування	
9. НАДРА	– ПРОВІДНА; – Оранта НАСК; – Гарант-Авто (Дженералі Гарант); – ІНГО Україна (Остра-Київ); – UNIQA LIFE; – Українська пожежно-страхова компанія (УПСК); – Еталон; – Провіта; – PZU Україна; – Український Страховий Дім; – Європейський страховий альянс	
10. АЛЬФА-БАНК	– Альфа Страхування; – НАСТА; – АХА страхування СК; – Українська пожежно-страхова компанія (УПСК); – АСКА	Альфа Страхування

Джерело: Акредитація страхових компаній банками [66]

Додаток Ж

Хмельницький національний університет

АНКЕТА

стандартизованого інтерв'ю з питань управління ризиками
взаємодії банківського та страхового секторів
фінансового ринку України

Хмельницький 2014

Шановні громадяни!

Дане дослідження проводиться з метою вивчення питань управління ризиками при взаємодії банківського та страхового секторів фінансового ринку та Вашого ставлення до можливостей співпраці банків та страхових компаній на фінансовому ринку України.

Характеристика респондента

Ваша спеціальність за освітою _____

Ваш вік _____

Стаж роботи _____

1. Де Ви працюєте?

Страхова компанія:

– так; – ні.

Банк:

– так; – ні.

2. Якщо маєте досвід роботи у галузі страхування, банківської діяльності, то він складає:

а) до 3 років; в) 5–10 років; д) 15–20 років.

б) 3–5 років; г) 10–15 років; ж) 21 – та більше років.

3. Оцініть, будь-ласка, ступінь Вашої обізнаності щодо рівня розвитку страхового та банківського секторів України. Відповіді занесіть до таблиці:

Параметри ринку	Мало що знаю	Частково обізнаний	Достатньо обізнаний	Добре обізнаний
1. Орієнтовна кількість банків				
2. Орієнтовна кількість страховиків				
3. Найбільш відомі страховики на фінансовому ринку				
4. Найбільш відомі банки на фінансовому ринку				
5. Орієнтовна структура кредитів, надана у розрізі економіки				
6. Основні види добровільного страхування				
7. Основні види обов'язкового страхування				
8. Нормативно-правова база регулювання страхового та банківського секторів економіки				
9. Співвідношення страхових виплат і страхових премій в країні				
10. Стан власного капіталу, зобов'язань, залучених провідних банків у країні				

4. Оцініть, будь-ласка, ступінь Вашої обізнаності щодо особливостей організаційних форм взаємодії банківського та страхового секторів.

Відповіді занесіть до таблиці:

Аспект	Мало що знаю	Частково обізнаний	Достатньо обізнаний	Добре обізнаний
1. Найбільш поширені види співпраці страхових компаній та банків у вітчизняній практиці				
2. Сутність організаційних видів взаємодії банків і страхових компаній:				
а) на основі договірних відносин				
б) на основі агентських відносин				
в) на рівні інституцій				
3. Спільні сфери інтересів між банками і страховими компаніями				
4. Іноземний досвід розвитку співпраці банків і страхових компаній				

5. Визначте ступінь важливості переваг, потенційних вигод, недоліків, загроз і ризиків з позиції банків та страхових компаній.

Проблема	Не важлива	Помірно важлива	Важлива	Дуже важлива
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1. З позиції банку: – переваги: а) отримання гарантій повернення кредиту; б) отримання нової депозитної бази; в) збільшення асортименту пропонування послуг; – потенційні вигоди: а) максимізація задоволення клієнта; б) оптимізація кредитних ризиків банку; – недоліки: а) додаткове навантаження на клієнта; б) збільшення кількості довгострокових витрат; – загрози і ризики: а) відсутність розуміння нового типу послуг працівниками банку; б) ринкові та інвестиційні ризики. 2. З позиції страхової компанії: – переваги: а) отримання нових каналів дистрибуції;				

Додаток И

**Методика підбору складу групи експертів за кількістю та компетенцією
для проведення стандартизованого інтерв'ю шляхом анкетування**

[1;137]

Необхідні кількість експертів N визначалась за формулою:

$$N = \frac{\delta^2 t_\alpha^2}{\varepsilon^2}, \quad (\text{И.1})$$

де t_α – показник достовірності для заданої довірчої можливості одержуваного результату; δ – середнє квадратичне відхилення оцінки; ε – абсолютна помилка.

Оскільки середнє квадратичне відхилення оцінки перед початком опитування невідомо, то для визначення необхідної кількості експертів використовуємо формулу:

$$N = \frac{t_\alpha^2}{\varepsilon_1^2}, \quad (\text{И.2})$$

де ε_1 – гранично припустима помилка, що задається до початку опитування, яка виражена у частках середнього квадратичного відхилення:

$$\varepsilon_1 = \frac{\varepsilon}{\sigma}, \quad (\text{И.3})$$

Прийнявши $\varepsilon_1 = 0,5$ при довірчій можливості $\alpha = 0,8-0,95$, визначаємо: $t_\alpha=1,35-1,78$. Таким чином, чисельність експертної групи може бути 7–13 осіб. Для проведення дослідження нами була обрана група з десяти осіб. З огляду на складність проблеми дослідження, експерти обирались з числа кваліфікованих працівників:

№ 1 та № 2 – з числа керівників вищої ланки, які ознайомлені з проблемами ризику у страховій діяльності;

- № 3 – керівник вищої ланки банківської установи;
- № 4, 5 – керівник середньої ланки банківської установи;
- № 6 – керівник вищої ланки банківської установи;
- № 7 – керівник середньої ланки страхової компанії;
- № 8 – спеціаліст середньої ланки страхової компанії;
- № 9 – керівник вищої ланки страхової компанії;
- № 10 – спеціаліст середньої ланки банківської установи.

Весь склад експертної групи має досвід участі в проведенні експертних досліджень.

Проведення якісної і кількісної оцінки ризику потребують опрацювання масивів групових експертних даних для вирішення ключової проблеми – визначення ваг оцінювальних параметрів об'єкта, щодо якого приймаються рішення. Тому, перш за все, потрібно враховувати обґрунтованість експертних оцінок, що вимагає високого рівня знань і досвіду експертів у питаннях ризик-менеджменту та оцінки фінансово-господарської діяльності.

Компетентність експертів визначалась як середня арифметична величина суми коефіцієнту компетенції, одержаного шляхом анкетування експертів K_{ae} , коефіцієнта компетентності за самооцінкою щодо обізнаності з проблемою K_{ce} :

$$KK = (K_{ae} + K_{ce})/2. \quad (\text{И.4})$$

Об'єктивні дані про експертів (стаж, місце роботи, рівень освіти, імідж в ділових колах тощо) мають максимальні бали в анкетах та є джерелом формування коефіцієнта компетенції за анкетуванням K_{ae} (табл. И.1).

Для виявлення обізнаності експертів з проблемами, які підлягають оцінюванню, були запропоновані питання щодо самооцінки ерудиції експертів з проханням оцінити її за встановленою максимальною бальною оцінкою. Крім того, для самооцінки експертів надаються додаткові питання, що дозволяють виявити їх аргументацію відповідей на запитання та практичні навички у вирішенні проблеми (в нашому випадку – ідентифікація ризиків), глибше проаналізувати самооцінку компетентності експертів.

Таблиця И.1

Результати анкетування експертів

Оцінювальні категорії	Бали ($B_{мае}$)	Бали анкетного опитування експертів $B_{ае}$									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
Стаж практичної роботи:	30										
– до 5 років	10										
– 5–10 років	20				20	20	20				20
– 10–15 років (і більше)	30	30	30	30				30	30	30	
Практична діяльність експерта поширюється на:	25										
– банківські установи	25			25	25	25	25				25
– страхові компанії	20	20	20					20	20	20	
Рівень в ієрархії управління:	25										
– керівник середньої ланки	20				20	20		20			
– керівник вищої ланки	25	25	25	25			25			25	
– виконавець	10								10		10
Рівень освіти:	10										
– бакалавр	6										
– спеціаліст	7			7	7	7			7	7	
– магістр	8	8						8	8		8
– кандидат економічних наук	9		9								
– доктор економічних наук	10										
Репутація в ділових колах:	10										
– широке визнання в ділових колах	10	10	10								
– фахівець у кількох галузях економіки	9			9				9	9		9
– фахівець в одній галузі економіки	7				7	7			7	7	
– маловідома в ділових колах людина	5										
Всього	100	93	94	96	79	79	87	87	74	89	92

Рівень компетенції експерта K_{ae} за оцінювальними категоріями в анкетах, які включають градацію відповідей відповідно балам і визначається за формулою (И.5):

$$K_{ae} = \Sigma B_{ae} / \Sigma B_{мае}, \quad (И.5)$$

де B_{ae} – бали за анкетуванням експертів, $B_{мае}$ – максимальна величина балів за анкетуванням (100 балів).

Коефіцієнт компетенції за самооцінкою кожного експерта $K_{се}$ визначається відношенням одержаних балів $B_{се}$ за кожену відповідь до встановлених максимально можливих $B_{мсе}$ за формулою (И.6).

$$K_{се} = \Sigma B_{се} / \Sigma B_{мсе}. \quad (И.6)$$

Бали самооцінки проставляються наступним чином: 1–5 – низький рівень, 5–8 – середній рівень; 8–10 – високий рівень обізнаності з проблемою і аргументованості відповідей (табл. И.2).

Таблиця И.2

Результати самооцінки (обізнаності) експертів

Обізнаність у питаннях за проблемою	Бали $B_{мсе}$	Бали самооцінки експертів $B_{се}$									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Формування фінансової звітності і методики фінансового аналізу	10	10	8	7	10	8	8	8	8	7	8
Обізнаність з роботами вітчизняних і зарубіжних науковців	10	10	10	7	10	8	9	9	7	7	7
Використання оцінки ризиків в практичній діяльності	10	8	9	8	8	8	8	8	7	7	7
Практика оцінки ризиків	10	8	9	5	8	6	8	8	7	7	7
Практика участі в експертних дослідженнях	10	8	9	5	7	6	8	8	5	6	6
Всього	50	44	45	32	43	36	41	41	34	34	35

До експертизи можуть залучатись експерти за одержання коефіцієнта компетентності на рівні не нижче 0,5. За формулами (И.4–И.6) визначаємо рівень коефіцієнтів компетентності за самооцінкою і анкетуванням (табл. К.3). Як показують її дані, рівень компетенції даної експертної групи достатній (80 %) і весь склад може бути задіяний в проведенні експертного оцінювання.

Таблиця И.3

Розрахунок рівня компетентності експертів

Експерт	K_{ae}	K_{ce}	K_k
1	0,93	0,88	0,91
2	0,94	0,9	0,92
3	0,96	0,64	0,80
4	0,79	0,86	0,83
5	0,79	0,72	0,76
6	0,87	0,82	0,85
7	0,87	0,82	0,85
8	0,74	0,68	0,71
9	0,89	0,68	0,79
10	0,72	0,70	0,71
Всього	0,85	0,77	0,81

Додаток К

Обробка матеріалів експертного опитування для визначення впливу ризиків на взаємодію банків та страхових компаній при різних організаційних формах

Середні величини статистика використовує з метою виявлення характерних закономірних рис у конкретних умовах місця і часу.

Для обробки матеріалів експертного опитування використана методика розрахунку середньоарифметичної зваженої, яка застосовується у випадку, коли загальний обсяг варіюючої ознаки для всієї сукупності становить суму індивідуальних значень усередненої ознаки. Для цього застосовувалась формула:

$$\bar{d} = \frac{\sum \bar{d}f}{\sum f}, \quad (\text{K.1})$$

де \bar{d} – середнє значення ознаки; x – варіанта; f – частота.

Таблиця К. 1

Матриця балів за видами спільних ризиків при взаємодії банків та страхових компаній на основі договірних відносин

Вид потенційного ризику	Експерт										Середньо-арифметичне зваження
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1. Інформаційний ризик	25,1	25,2	24,9	24,9	25,1	24,8	25,1	25,1	24,8	25,2	25,02
2. Ризик менеджменту	23,8	23,9	24,0	24,0	23,9	24,1	24,0	23,8	23,9	24,1	23,91
3. Ризик маркетингу	24,6	24,6	23,0	24,0	24,6	24,8	24,5	25,0	24,9	25,0	24,52
4. Ризик цілеспрямування	24,7	24,8	24,8	24,7	24,9	24,8	24,8	24,7	24,7	24,9	24,57

Таблиця К.2

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для інформаційного ризику

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
25,1	4	100,4
25,2	2	50,4
24,8	2	49,6
24,9	2	49,8
Разом:	10	250,2

$$\bar{d} = \frac{250,2}{10} = 25,02.$$

Таблиця К.3

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику менеджменту

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
23,8	4	95,2
24,0	5	120
23,9	1	23,9
Разом:	10	239,1

$$\bar{d} = \frac{239,1}{10} = 23,91.$$

Таблиця К.4

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику маркетингу

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
24,68	3	73,8
23,2	1	23,2
24,0	1	24,0
24,8	1	24,8
24,5	1	24,5
25,0	2	50,0
24,9	1	24,9
Разом:	10	245,2

$$\bar{d} = \frac{245,2}{10} = 24,52.$$

Таблиця К.5

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику цілеспрямування

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
24,7	4	98,8
24,8	4	99,2
24,9	2	49,8
Разом:	10	247,8

$$\bar{d} = \frac{247,8}{10} = 24,78.$$

**Матриця балів за видами спільних ризиків
при взаємодії банків та страхових компаній на основі агентських відносин**

Вид ризику	Експерт										Середньо-арифметичне зваження
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1. Операційний ризик	37,9	38,4	38,5	38,4	38,3	38,3	38,5	37,8	38,5	37,9	38,25
2. Інформаційний ризик	37,5	37,2	37,4	37,2	37,2	37,4	37,5	37,2	37,3	37,2	37,31
3. Ризик менеджменту	30,4	29,8	30,3	30,3	29,89	30,2	30,4	29,8	30,5	30,2	30,17
4. Ризик цілеспрямування	23,8	24,1	24,4	24,1	23,9	24,1	24,3	24,2	24,0	24,2	24,11
4. Ризик маркетингу	25,0	25,0	24,9	24,9	24,7	25,0	24,8	24,7	25,07	24,5	24,85

Таблиця К.7

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для операційного ризику

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
37,9	2	75,8
38,4	2	76,8
38,5	3	115,5
38,3	2	76,6
37,8	1	37,8
Разом:	10	382,5

$$\bar{d} = \frac{382,5}{10} = 38,25.$$

Таблиця К.8

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для інформаційного ризику

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
37,5	2	75,0
37,2	5	186,0
37,4	2	74,8
37,3	1	37,3
Разом:	10	373,1

$$\bar{d} = \frac{373,1}{10} = 37,31.$$

Таблиця К.9

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику менеджменту

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
30,4	2	60,8
29,8	3	89,4
30,3	2	60,6
30,2	2	60,4
30,5	1	30,5
Разом:	10	301,7

$$\bar{d} = \frac{301,7}{10} = 30,17.$$

Таблиця К.10

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику цілеспрямування

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
23,8	1	23,8
23,9	1	23,9
24,1	3	72,3
24,3	1	24,3
24,4	1	24,4
24,2	2	48,4
24,0	1	24,0
Разом:	10	241,1

$$\bar{d} = \frac{241,1}{10} = 24,11.$$

Таблиця К.11

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику маркетингу

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
25,0	4	100,0
24,9	2	49,8
24,7	2	49,4
24,8	1	24,8
24,5	1	24,5
Разом:	10	248,5

$$\bar{d} = \frac{248,5}{10} = 24,85.$$

**Матриця балів за видами спільних ризиків
при взаємодії банків та страхових компаній на основі відносин власності**

Вид ризику	Експерт										Середньо-арифметичне зваження
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1. Кредитний ризик	45,2	45,3	45,3	45,2	45,4	45,2	45,4	45,2	45,3	45,2	45,27
2. Ризик ліквідності	43,0	44,7	44,5	44,6	43,0	44,5	44,8	46,0	45,5	46,0	44,61
3. Ринковий ризик	41,0	42,0	40,2	41,0	39,0	38,0	40,0	40,0	40,2	40,4	40,18
4. Операційний ризик	40,0	40,0	39,2	40,0	38,5	38,5	40,0	38,5	39,4	39,4	39,35
5. Ризик цілеспрямування	25,0	24,5	24,6	24,5	24,5	25,0	24,5	24,0	25,0	24,6	24,62
6. Ризик маркетингу	24,8	24,5	25,0	24,5	25,0	25,4	24,5	26,0	25,0	24,5	24,92
7. Ризик менеджменту	35,5	36,0	35,5	35,0	34,6	34,5	35,0	34,5	35,5	35,2	35,13
8. Інформаційний ризик	38,5	39,0	38,5	37,5	38,0	40,0	39,0	38,0	37,6	38,5	38,46

Таблиця К.13

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для кредитного ризику

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
45,2	5	226,0
45,3	3	135,9
45,4	2	90,8
Разом:	10	452,7

$$\bar{d} = \frac{452,7}{10} = 45,27.$$

Таблиця К.14

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику ліквідності

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
43,0	2	86,0
44,7	1	44,7
44,5	2	89,0
44,6	1	44,6
44,8	1	44,8
46,0	2	92,0
45,0	1	45,0
Разом:	10	446,1

$$\bar{d} = \frac{446,1}{10} = 44,61.$$

Таблиця К.15

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ринкового ризику

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
41,0	2	82,0
42,0	1	42,0
40,2	2	80,4
39,0	1	39,0
38,0	1	38,0
40,0	2	80,0
40,4	1	40,4
Разом:	10	401,8

$$\bar{d} = \frac{401,8}{10} = 40,18.$$

Таблиця К.16

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для операційного ризику

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
40,0	4	160,0
39,2	1	39,2
38,5	3	115,5
39,4	2	78,8
Разом:	10	393,5

$$\bar{d} = \frac{393,5}{10} = 39,35.$$

Таблиця К.17

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику цілеспрямування

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
25,0	3	75,0
24,5	4	98,0
24,6	2	49,2
24,0	1	24,0
Разом:	10	246,2

$$\bar{d} = \frac{246,2}{10} = 24,62.$$

Таблиця К.18

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику маркетингу

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
24,8	1	24,8
24,5	4	98,0
25,0	3	75,0
25,4	1	25,4
26,0	1	26,0
Разом:	10	246,2

$$\bar{d} = \frac{249,2}{10} = 24,92.$$

Таблиця К.19

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для ризику менеджменту

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
35,5	3	106,5
36,0	1	36,0
35,0	2	70,0
34,6	1	34,6
34,5	2	69,0
35,2	1	35,2
Разом:	10	246,2

$$\bar{d} = \frac{351,3}{10} = 35,13.$$

Таблиця К.20

Розрахунок середньоарифметичної зваженої для інформаційного ризику

Варіанта x	Частота f	Добуток частоти та варіанти, $x \cdot f$
Значення ризику	Кількість експертів	Розрахункова величина
38,5	3	115,5
39,0	2	78,0
37,5	1	37,5
38,0	2	76,0
40,0	1	40,0
37,6	1	37,6
Разом:	10	246,2

$$\bar{d} = \frac{384,6}{10} = 38,46.$$

Додаток Л

Сукупність принципів аналітично-дослідницької роботи спеціалістів з ризиків при формуванні комплексної системи ризик-менеджменту при взаємодії банків та страхових компаній

Таблиця Л.1

Принцип дослідження комплексної системи управління	Коротка характеристика принципу дослідження комплексної системи ризик-менеджменту
Цілеспрямованість	Забезпечення цільових установок дослідження на основі створення цільових підсистем у складі комплексної системи управління
Системний підхід	Дослідження варто здійснювати на всіх ієрархічних рівнях безпосередньо системи управління, розглядаючи інші суб'єкти управління як вищих, так і нижчих рівнів (міському, районному); об'єднання організацій; організації; відділи; ділянки; групи; робочого місця. Важливе значення має також необхідність проведення дослідження з урахуванням усіх стадій і етапів життєвого циклу результатів (продуктів, послуг) функціонування соціальної організаційно-економічної системи
Функціональний підхід	Дослідженню підлягає цілісний комплекс функцій системи управління, що забезпечує прийняття рішень для досягнення цілей і задач соціальної організаційно-економічної системи організації. Залежно від рівня управління зміст управлінських функцій може бути різним. Для більш високого рівня набувають значення функції, пов'язані з організацією, координацією і регулюванням, активізацією і стимулюванням
Об'єктивність	Проведення дослідження системи управління на основі неупередженості, наукової коректності і відповідності реальності, що повинно проявлятися у фактології дослідження, побудові гіпотез, оцінках дослідницьких результатів
Розвиток і рух (динамічність)	Розгляд при дослідженні системи управління усіх явищ і відношень з урахуванням функціонування системи та зміни якості, життєздатності, пристосування до умов
Науковість	Проведення дослідження системи управління на основі сучасних досягнень науки та техніки з урахуванням об'єктивних законів і закономірностей системного управління
Колективна творчість	До дослідження залучають широке коло фахівців різного профілю і рівнів (від керівників до рядових спеціалістів)
Прогресивність	Відповідність досліджень системи управління за своїм рівнем передовим досягненням науки і техніки
Необхідна різноманітність	Відповідність складності та якості дослідження системі ризик-менеджменту
Доведення практикою	Орієнтація ходу і результатів дослідження системи ризик-менеджменту на практичну значимість
Взаємодія	Забезпечення при дослідженні комплексної системи управління взаємозв'язків цілей і функціонуючих підсистем як між собою, так і з усіма іншими зовнішніми щодо організації системами
Комплексність	Взаємна ув'язка всіх досліджуваних елементів, підсистем, стадій життєвого циклу продукції, ієрархічних рівнів і усього комплексу методів дослідження системи ризик-менеджменту
Цілісність	Розгляд дослідження системи ризик-менеджменту як єдиного цілого явища
Наступність	Розгляд кожного досліджуваного явища з позицій його походження, етапів існування, ретроспективної ланки змін та історичних тенденцій, що повинно відобразитися у максимальному використанні передового вітчизняного та закордонного досвіду дослідження системи ризик-менеджменту

Продовження таблиці Л.1

Принцип дослідження комплексної системи управління	Коротка характеристика
Відповідальність	Забезпечення реальної індивідуальної та колективної відповідальності за результати діяльності дослідження системи ризик-менеджменту
Активізація і стимулювання	Використання при проведенні дослідження системи управління комплексу методів, що забезпечують посилення та зацікавленість у високоякісному, продуктивному, новаторському і, головне, усвідомленій праці як кожного дослідника та працівника, так і усього колективу дослідників і працівників
Узгодженість	Дослідження повинно бути узгоджено з цілями, завданнями, стратегією, тактикою, часом функціонування і рівнем управління системи ризик-менеджменту
Оперативність	Забезпечення своєчасного проведення досліджень системи ризик-менеджменту
Автономність	Дослідження системи ризик-менеджменту повинне бути відносно самостійним
Економічність	Прагнення знизити витрати на дослідження системи управління
Комфортність	Створення дослідником максимуму зручностей для творчої роботи і реалізації їх потенціалу та можливостей
Паралельність	Однотимчасне проведення окремих видів дослідницьких робіт, що скорочує терміни і підвищує оперативність досліджень
Спеціалізація	Раціональний розподіл дослідницької праці в системі управління
Концентрація	Виконання однотипних задач в одному підрозділі та (або) концентрації зусиль працівників на вирішення основних цілей і задач дослідження системи ризик-менеджменту
Адаптивність	Забезпечення пристосованості здійснюваних досліджень до мінливих зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на системи ризик-менеджменту
Простота	Виконання найбільш легко доступних, нескладних і нетрудомістких методів розробки та прийняття дослідницьких рішень
Доходливість	Розуміння кожним дослідником і працівником усього, що стосується основоположних питань дослідження системи управління, а для працівників – особливо у частині реалізації – результатів дослідницької роботи
Систематичність	Постійне неперервне і відносно ритмічне виконання усіх робіт щодо дослідження системи управління, а також обґрунтована довготривалість дій, що забезпечують реалізацію дослідницьких рішень
Зацікавлена творча робота усіх дослідників і персоналу управління	При проведенні дослідницької роботи кожен дослідник і працівники повинні бути зацікавлені у кінцевих результатах дослідження системи управління, що повинно забезпечувати самостійну творчу ініціативу при проведенні досліджень
Оптимальність	Багатоваріантне опрацювання дослідження системи управління і вибір найбільш доцільного з них з урахуванням конкретних умов
Перспективність	При проведенні дослідження системи управління враховується можливість використання методики і результатів дослідження для подальшого розвитку дослідницької діяльності в галузі управління в цілому та такої, що розглядається системою ризик-менеджменту
Замкнутість загальних дослідницьких функцій (замкнутість дослідницького процесу)	Реалізація загальних дослідницьких функцій, включаючи планування, організацію, координацію, мотивацію, контроль дослідницької роботи тощо. Усі ці загальні функції у своїй основі аналогічні загальним функціям менеджменту

Додаток М

Рекомендації до застосування комплексної системи ризик-менеджменту при взаємодії банків та страхових компаній на основі договірних відносин (клієнтських), на основі агентських відносин (збутових), на основі відносин власності

Загальні положення

Дані рекомендації відображають загальні положення по використанню комплексної системи ризик-менеджменту, а також визначають основні принципи ризик-менеджменту, пов'язаними із здійсненням професійної діяльності при взаємодії банків та страхових компаній і застосування одного із видів взаємодії: на основі договірних відносин, на основі агентських відносин та на основі відносин власності.

Рекомендації розроблено з урахуванням особливостей діяльності, яка здійснюється професійними учасниками фінансового ринку – банками та страховими компаніями.

Рекомендації пропонуються для виконання всіма структурними підрозділами, які задіяні у впровадженні професійної діяльності банку та страхової компанії при їх взаємодії.

Розробка і прийняття схеми ризик-менеджменту

Практика ризик-менеджменту свідчить про те, що при взаємодії банків та страхових компаній обов'язково має бути формалізована схема ризик-менеджменту для того, щоб впровадити його в повсякденне життя компанії. Елементи цієї схеми можуть бути такі:

- політика ризик-менеджменту. Заява про політику ризик-менеджменту на підприємстві розкриває підхід до нього і ступінь прийняття ризику. Політика також визначає відповідальність за її реалізацію;

- встановлення відповідальності персоналу і призначення ресурсів для реалізації ризик-менеджменту. Для цього потрібно визначити, які ресурси (грошові і людські) потрібні для запровадження в життя ризик-менеджменту, моніторингу і координації;

- реалізація ризик-менеджменту. Реалізація процедури ризик-менеджменту містить у собі формалізацію процесу виявлення факторів ризику, оцінки ризику з погляду його наслідків і їх імовірності та ключових аспектів процесу впливу на ризики;

- перевірка процедури ризик-менеджменту і звіт про нього. Цим самим формалізується процес аналізу ризик-менеджменту і відповідальності (форми і регулярність доповідей).

Участь вищого керівництва в ризик-менеджменті

– захист і дотримання прав та інтересів акціонерів, особливо в тій частині, де вони можуть розходитися з інтересами топ-менеджменту;

– упевненість, що процедури управлінського контролю і доповідей задовольняють і відповідають вимогам. Згідно з нормами інформування інформація, яку надають акціонерам, має бути реалістичною та своєчасною.

У процесі ризик-менеджменту банків та страхових компаній беруть участь: спостережна рада, правління, профільні комітети, служби ризик-менеджменту, внутрішнього аудиту та банківської безпеки, казначейство, підрозділи фронт та бек-офісу.

Спостережна рада має найвищі повноваження, вона визначає контури організаційної структури щодо ризик-менеджменту: затверджує стратегію ризик-менеджменту (цілі та завдання, «апетит» банку до ризиків, їх профіль, директиви для бізнесу та ризик-менеджменту); здійснює контроль за рівнем ризиків та достатністю капіталу на їх покриття.

Спостережна рада у сфері ризик-менеджменту покладає на правління такі функції: загальне керівництво ризик-менеджментом; реалізацію стратегії та політики з ризик-менеджменту; організацію та контроль за процесом ризик-менеджменту; надання рекомендацій та роз'яснень спостережній раді відносно управління ризиками та їх рівня.

На службу з ризик-менеджменту в банках та страхових компаніях України найчастіше покладаються такі функції:

- розробка методології з ризик-менеджменту;
- експертиза внутрішніх документів на відповідність політиці та стратегії ризик-менеджменту;
- експертиза нових продуктів і бізнес-процесів щодо їх впливу на ризикові позиції;
- організація системи контролю ризиків;
- вимір ризиків і аналіз настання різних сценаріїв ризикових подій;
- розробка інфраструктури ризик-менеджменту;
- розрахунок допустимих лімітів ризиків і контроль за їх дотриманням;
- моніторинг ризикових подій та якості ризик-менеджменту;
- здійснення превентивних заходів щодо виникнення проблемної заборгованості, її реструктуризації і стягнення;
- підготовка звітності щодо ризикових позицій та надання рекомендацій правлінню щодо їх оптимального значення, а у разі необхідності – надання інформації стосовно ризик-менеджменту до спостережної ради тощо.

Найбільш вдалою можна вважати організаційну структуру служби ризик-менеджменту за комбінованим підходом. У зв'язку з цим пропонуємо при взаємодії банків та страхових компаній на рівні інституцій сформувати таку організаційну структуру служби ризик-менеджменту:

- департамент управління кредитним ризиком;

– департамент управління ринковим, операційним та іншими видами ризиків;

При взаємодії на основі агентських відносин та договірній основі банкам та страховим компаніям доцільно сформувати окремі відділи з ризик-менеджменту, які мають бути підпорядковані голові правління банку, страхової компанії, що забезпечить його незалежність. До складу цього підрозділу повинні увійти як мінімум два спеціалісти (крім керівника підрозділу), один має займатися кредитним та іншими видами ризиків, другий – методологією, інформаційним та програмним супроводженням процесу ризик-менеджменту.

Запропонована організаційна побудова служби ризик-менеджменту надасть можливість банкам та страховим компаніям:

– налагодити наскрізне управління не тільки окремими ризиками, а й ризиками бізнес-підрозділів;

– підвищити статус ризик-менеджерів у процесі управління ризиками;

– посилити внутрішній контроль за реалізацією цілей та завдань, окреслених у стратегії ризик-менеджменту.

Зазвичай, формування більш досконалого організаційного супроводження ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній може призвести в окремих випадках до зростання витрат. Однак такі витрати виправдані, оскільки при настанні ризиків установи можуть очікувати колосальні втрати через неузгодженість діяльності окремих підрозділів, ігнорування або недостатньо дієвий контроль за ризиковими позиціями тощо.

На фінансових і товарних ринках все частіше виникають ризикові події, які призводять до значних витрат. Отже, необхідно забезпечити незалежність служби ризик-менеджменту та надати право «вето» його керівнику при прийнятті рішень щодо проведення високо ризикових операцій, які можуть загрожувати фінансовій стійкості та надійності установи.

Найбільш прийнятним є комбінований тип організаційної структури служби ризик-менеджменту, що дозволяє забезпечити наскрізний процес управління ризиками.

Встановлення стратегії реакції на ризик

Враховуючи припустимі границі ризику, керівництво має вжити заходів для зменшення рівнів ризику, якщо вони неприпустимі, чи для ліквідації обмежень, які заважають досягненню цілей. Менеджмент має відреагувати для того, щоб поліпшити процес управління і скоротити розрив між профілем ризику установи та наявною в керівництва схильністю до ризику.

Стратегія ризик-менеджменту в діяльності установи передбачає виконання основних її засад, а саме:

– виявлення фактичних і потенційних загроз безпеки;

– коректуючі заходи для зменшення рівня ризику;

– безперервний моніторинг досягнутого рівня безпеки;

Ця стратегія орієнтована не на очікування негативного явища, а на виявлення ризиків та загроз в економічній сфері, які досі не проявились, але можуть бути причиною негативних наслідків.

Стратегія ризик-менеджменту може бути:

– традиційна (ретроактивна) стратегія – стратегія попередження негативних подій, що впливають на економічну безпеку діяльності суб'єкта, яка базується на суворому дотриманні нормативних вимог та реалізації попереджувальних заходів, розроблених за результатами дослідження;

– сучасна (проактивна) стратегія – стратегія, за якої основний акцент робить на попередження шляхом виявлення небезпечних факторів та прийняття заходів щодо зниження рівня ризику, перш, ніж відбудеться ризикована подія та негативно вплине на стан економічної безпеки;

– високоефективна (прогностична) стратегія – стратегія, що базується на фіксації експлуатаційних якостей системи, оскільки це відбувається в реальному часі та ідентифікації потенційних майбутніх проблем.

Прогностична стратегія покликана ефективно поєднати проактивний та ретроактивний методи заради досягнення максимального результату. Логічна побудова стратегії схематично зображена на рис. М.1.

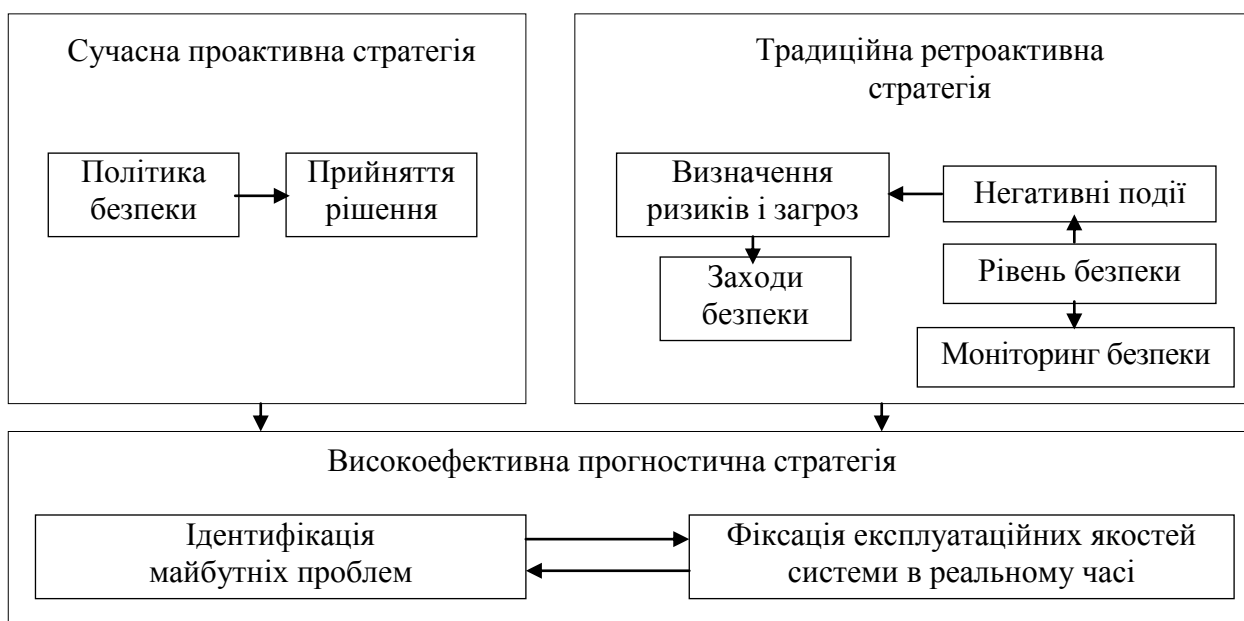

Рис.М.1. Схема побудови прогностичної стратегії управління КСУР взаємодії банків та страхових компаній

За результатами ідентифікації та аналізу економічних ризиків доцільною є побудова ефективної стратегії ризик-менеджменту, формування якої залежить від особливостей господарської діяльності установи. Стратегія управління ризиком – це мистецтво управління діяльністю у невизначеній господарській ситуації, засноване на прогнозуванні ризику і прийомах його зниження.

Звертаючи увагу на особливості фінансового та економічного стану, можна виділити декілька основних видів стратегій ризик-менеджменту (табл. М.1).

Таблиця М.1

Характеристика основних видів стратегій ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній

Стратегія діяльності	Вид взаємодії	Мета	Необхідні дії	Наслідки
Стратегія управління при виявленні високого ризику	На рівні інституцій	Забезпечити рентабельну діяльність шляхом уникнення та передачі ризику	Якщо можливо, то – відмова від діяльності або передача її третім особам (страхування, хеджування, фінансові гарантії тощо)	Ймовірність настання ризику дуже висока. Величина збитків призводить до скорочення та банкрутства підприємства
Стратегія управління при виявленні помірною ризику	На рівні інституцій, агентські відносини	Забезпечити рентабельну діяльність шляхом мінімізації ризику	Створення резервних фондів, самострахування, диверсифікація, лімітування, здійснення превентивних заходів тощо. Також можливе отримання кредитів, позик або державних дотацій для компенсування збитків та відновлення діяльності	Ризик може призвести до втрати значної частини коштів, часто величина збитків перевищує величину прибутку, тому необхідно обґрунтовано використовувати інструменти управління ризиком
Стратегія управління при виявленні низького ризику	На договірній основі	Забезпечити рентабельну діяльність шляхом мінімізації та прийняття ризику	Можливе самострахування і водночас пошук додаткових напрямів вкладання коштів (диверсифікація)	Ймовірність настання ризику мінімальна, величина прибутку буде вища або дорівнювати величині збитку

Для кожної установи важливо розробити стратегію управління економічним ризиком, яка визначатиметься видами ризиків банків і страхових компаній, способами та інструментами управління цими ризиками, а також обсягом ризику, який установа може взяти на себе (прийнятною сумою збитку, що може бути погашена з власних коштів). Крім цього, для успішного управління ризиковими ситуаціями, слід дотримуватись основних принципів ризик-менеджменту: не можна ризикувати більше, ніж дозволяє власний капітал; не можна ризикувати великими зарди малого; необхідно думати про наслідки ризику.

Однак, тільки формування стратегії для управління економічним ризиками недостатньо, потрібно ще мати механізм її реалізації – систему ризик-менеджменту, що, у свою чергу, припускає створення ефективної системи оцінки і контролю прийнятих рішень; виділення в організації спеціального підрозділу (працівника), якому буде доручений ризик-менеджмент; виділення коштів і формування спеціальних резервів для страхування ризиків, покриття збитків і втрат.

Для пом'якшення ступеня ризику необхідне комплексне використання методів самострахування, страхування, диверсифікації, лімітування, попередження.

Встановлення відповідальності за впровадження ризик-менеджменту

Процес запровадження змін. Для того, щоб лінійне керівництво займалося ризик-менеджментом, слід забезпечити, щоб ця стратегія виявлялась у повсякденній діяльності. Використовуючи всі доступні засоби для проведення змін (стратегічні, людські важелі тощо), топ-менеджмент забезпечує єдиний процес змін.

Протягом періоду впровадження системи ризик-менеджменту потрібні певні зусилля з боку топ-менеджменту, щоб завоювати серце і розум своїх підлеглих новою ідеєю. Для того, щоб персонал розумів напрям змін, які відбуваються, потрібно, щоб була налагоджена система комунікацій щодо ризик-менеджменту й уявлення про те, що кожен працівник має робити. Також потрібна підтримка з боку вищого керівництва, шляхом застосування важелів змін.

Ідеться про те, за допомогою яких важелів і якого рівня необхідно проводити зміни для впровадження ризик-менеджменту.

Стратегічні важелі – споживачі/ринки і продукти/послуги.

Організаційні важелі – сама організація, персонал і культура організації.

Системні важелі – виробничі процеси і технологія.

Формування штату фахівців з ризик-менеджменту

За ризик-менеджмент відповідає керівництво всіх рівнів. Фундаментальні принципи (декларація та програма) затверджує Рада директорів і впроваджує в життя команда менеджерів. Ризик-менеджмент має бути представлений на таких управлінських рівнях:

- Рада директорів;
- комітет з ризик-менеджменту (рівень виконавчої дирекції);
- керівник підрозділу компанії;
- функціональні експерти і фахівці;
- лінійні менеджери;
- ключовий персонал.

Комунікації і навчання

Компонент розглядається в наступному контексті:

- навчання менеджерів політики і практики ризик-менеджменту;
- інформативності відповідальних працівників про оцінку і вплив на ризики;
- постійного поліпшення плану ризик-менеджменту;
- моніторингу ризик-менеджменту.

Впровадження культури ризик-менеджменту за допомогою системи управління кадрами

Для впровадження культури ризик-менеджменту в управлінні організацією слід зробити зміни у штатному розписі, посадових інструкціях, системі оплати праці тощо.

Аналіз практики роботи установ, що займають лідируючі позиції у сфері впровадження ризик-менеджменту, показує потребу використання спеціального механізму, який стимулює зацікавленість працівників у дотриманні принципів ризик-менеджменту. Для цього компанії-лідери застосовують різноманітні прийоми впровадження поінформованості працівників про ризики.

Моніторинг процесу ризик-менеджменту

Обов'язкова щорічна оцінка ризиків у підрозділах компанії. Заміна підходу, ґрунтованого на дотриманні інструкцій, під час проведення внутрішньої ревізії, аналізу стану навколишнього середовища, безпеки і здоров'я персоналу, підходом, що спирається на оцінку ризиків і «взаємні перевірки».

Рішення, що ухвалюються можуть мінятися залежно від розвитку ситуації, життєвого циклу установи, тому особлива увага приділяється моніторингу ризиків, що включає контроль системи ризик-менеджменту, і оцінку ефективності ризик-менеджменту. Система моніторингу повинна включати різні комп'ютерні системи нормативно-довідкової інформації, що актуалізуються, проведення прогностно-аналітичних досліджень із залученням консалтингових, транспортно-експедиторських, інформаційно-логістичних і експертних фірм. Дані цих досліджень дозволять виявити нові тенденції у взаєминах банків та страхових компаній, передбачити необхідні заходи для компенсації втрат у випадку змін умов діяльності, підготуватися до нормативних змін.

Додаток Н

Таблиця Н.1

Перелік продуктів, методів та способів оцінки ризиків

Статус	Технічна основа оцінки	Результат оцінки
1	2	3
NIST 800-30 (стандарт)		
Прийнятий у США	Дає загальну структуру для встановлення контексту, ідентифікації, аналізу, оцінки, обробки, моніторингу і сповіщення щодо ризиків	Ризик-менеджмент на різних стадіях життєвого циклу інформаційної системи
BSI (стандарт)		
Прийнятий у Німеччині	Розглянуті особливості забезпечення інформаційної безпеки в сучасних мережах	Методика управління інформаційною безпекою: – компоненти ІТ; – каталоги погроз безпеки та контрзаходів
OCTAVE (метод)		
Рекомендації, розроблені Інститутом розробки програмного забезпечення Carnegie для широкого застосування	Самокерована зведеною групою аналізу оцінка ризиків інформаційної безпеки організацій	Виявлення організацією ризиків інформаційної безпеки у вигляді ризиків конфіденційності, цілісності і доступності активів інформаційних технологій
COBIT (приклад підходу)		
Прийняття Фондом аудиту і контролю Інформаційних систем	Визначені 34 процеси і відповідно до цілей контролю інформаційні технології організації, не прив'язані до сфери діяльності організації. Один із процесів планування і організації визначає узагальнений процес оцінки ризиків	Містить загальні рекомендації щодо оцінки ризиків на етапі планування застосування в організації системи інформаційних технологій
CRAMM (програмний продукт)		
Метод аналізу і контролю ризиків, прийнятий Центральним агентством з комп'ютерів і телекомунікацій (ССТА) Великобританії на підтримку стандарту BS7799	Як метод прийнятий у Великобританії для оцінки ризиків в різних галузях діяльності	Оцінка ризиків інформаційної безпеки організації при обробці критичної інформації

Продовження таблиці Н. 1

1	2	3
ISO/IEC 17799 (філософія)		
Міжнародний стандарт	Використовується окремими методами оцінки ризиків як еталонний зразок кращих практик. Ризиком є ступінь відхилення від цього зразка	При визнанні такого підходу використовується як керівництво до дії на тих ділянках інформаційної безпеки, де виявлені істотні відхилення від ISO/IEC 17799
ISO/IEC 13335 (приклад підходу)		
Технічний звіт ICO і МЕК	Визначає чотири різних підходи до оцінки ризиків безпеки інформаційних технологій, методично подібних до тих, що реалізовані в CRAMM	Оцінка ризику організацій та інформаційних технологій за одним із приведених у звіті методів оцінки ризиків
COBRA		
Програмний продукт	Оцінка ризиків як ступінь відхилення від зразка – міжнародного стандарту ISO/IEC 17799	Ступінь відхилення від положень (рекомендацій) ISO/IEC 17799

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова А. О. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства / А. О. Азарова, О. В. Рузакова. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 172 с.
2. Альошина Л. Активізація інтеграційних процесів у взаємовідносинах банків і страхових компаній / Л. Альошина, Л. Петрик // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 107–113.
3. Амелин И. Э. Новый подход к планированию развития банка / И. Э. Амелин, В. А. Царьков // Аналитический банковский журнал. – 2002. – № 5. – С. 88–93.
4. Артищук І. В. Управління ризикозахищеністю підприємства / І. В. Артищук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.5. – С. 153–159.
5. Арутюнян Р. Р. Розвиток інтеграційних процесів в діяльності банків та страхових компаній : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Арутюнян Рузана Разміковна ; Одеський державний економічний університет МОН України. – Одеса, 2007. – 228 с.
6. Архипов А. П. Управление страховым бизнесом : учеб. пособие / А. П. Архипов. – М. : Магистр, 2009. – 317 с.
7. Ахвледиани Ю. Т. Страхование / Ю. Т. Ахвледиани, В. В. Шахов. – М. : Юнити-Дана, 2009. – 511 с.
8. Багмет К. В. Банківсько-страхова інтеграція в забезпеченні розвитку фінансового сектора економіки [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Багмет Ксенія Вікторівна ; ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2012. – 258 с. – Режим доступу: http://insurance.uabs.edu.ua/attachments/article/209/dis_bagmet.pdf.
9. Багмет К. В. Банківсько-страхова інтеграція в умовах формування конвергентної моделі розвитку фінансового ринку / К. В. Багмет // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 4 (58). – С. 106–111.

10. Багмет К. В. Взаємопроникнення страхового та фінансового ринків у сучасних умовах глобалізації світової економіки / К. В. Багмет // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : зб. тез доп. V міжнар. наук.-практ. конференції (Суми, 27–28 травня 2010 р.) : у 2 т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Т. 2. – С. 28–30.

11. Багмет К. В. Дослідження передумов банківсько-страхової інтеграції / К. В. Багмет // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 2. – С. 123–129.

12. Багмет К. В. Ключові ознаки банківсько-страхової інтеграції в контексті забезпечення розвитку фінансового сектору / К. В. Багмет, В. П. Левченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XIV всеукр. наук.-практ. конференції (Суми, 27–28 жовтня 2011 р.) : у 2 т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Т. 2. – С. 94–96.

13. Багмет К. В. Механізми страхування та перестраховування банківських ризиків: зміна пріоритетів / К. В. Багмет, О. М. Пахненко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XIII всеукр. наук.-практ. конференції (Суми, 28–29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Т. 2. – С. 29–30.

14. Багмет К. В. Ризик-менеджмент в системі банківського страхування / К. В. Багмет // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4 (118). – С. 203–211.

15. Багмет К. В. Розвиток банківсько-страхової інтеграції на різних фазах економічного циклу / К. В. Багмет // Проблемы развития финансовой системы Украины в условиях глобализации : сб. тр. XIV междунар. науч.-практ. конф. асп. и студ. (Симферополь, «Центр Стабилизации», Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, 21–23 марта 2012 г.). – Симферополь, 2012. – С. 15.

16. Багмет К. В. Сучасні напрямки державного регулювання та нагляду у сфері банківсько-страхової інтеграції / К. В. Багмет, І. М. Сіроштан // Проблеми державного управління фінансово-економічною системою

національної економіки : зб. тез доп. I міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 29–31 березня 2012 р.). – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – С. 12–14.

17. Багмет К. В. Функціональна підсистема у структурі ризик-менеджменту організації / К. В. Багмет // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Вип. 28. – С. 164–172.

18. Базилевич В. Д. Страхова справа : монографія / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 351 с.

19. Базилевич В. Д. Сучасна парадигма страхування: сутність і протиріччя / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 42–53.

20. Бакаєв Л. О. Кількісні методи в управлінні інвестиціями: Навч. посібник / Л. О. Бакаєв – К.: КНЕУ, 2000. – 151 с.

21. Банковские риски : учеб. пособие / кол. авт. ; под ред. д-ра экон. наук, проф. О. И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н. И. Валенцевой. – М. : КНОРУС, 2007. – 232 с.

22. Барановський О.І. Безпека фінансових інститутів: монографія. – К.: УБС НБУ, 2014. – 715 с.

23. Батьковский А. М. Интеграция предприятий радиоэлектронного комплекса с целью активизации их инновационной деятельности: теория и практика / А. М. Батьковский // Вопросы экономики и права. – 2010. – № 12. – С. 90–93.

24. Бачкаи Т. Хозяйственный риск и методы его измерения / Т. Бачкаи, Д. Месена, Д. Мико: [пер. с венг.]. – М.: Экономика, 1979. – 364 с.

25. Беляков А. В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования / А. В. Беляков. – М. : БДЦ-пресс, 2003. – 256 с.

26. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – Т. 1. – 592 с.

27. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.

28. Блауг М. 100 Великих экономистов до Кейнса / М. Блауг. – СПб. : Экономическая школа, 2005. – 352 с.
29. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг. – К. : Основи, 2001. – 670 с.
30. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/162275/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>.
31. Бурденко І. М. Розкриття інформації про банківські ризики у фінансовій звітності / І. М. Бурденко, О. М. Пожар // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 7. – С. 52–55.
32. Бут Т. В. Развитие интеграции страхового и банковского бизнеса : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Т. В. Бут ; Кубанский государственный университет. – Ставрополь, 2007. – 183 с.
33. Бюлетень Національного банку України (2010, 2011, 2012, 2013, 2014 роки) [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=13617293>.
34. Васильєва Т. А. Напрямки реформування законодавчої бази функціонування промислово-фінансових груп в Україні / Т. А. Васильєва // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – Т. 2. – С. 7–9.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів / [ред.-упоряд. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
36. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
37. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : Борисфен-М, 1996. – 336 с.
38. Владимирова И. Г. Организационные структуры управления компаниями [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/1998-5/10.shtml>.

39. Власенкова Ю. Фінансовий супермаркет як стратегія розвитку міжнародних фінансових посередників в умовах конкуренції [Електронний ресурс] / Ю. Власенкова // Ринок та послуги. – 2008. – № 5 (63). – С. 27–29. – Режим доступу: http://www.ndc.ru/common/img/uploaded/files/depo/63/27_29_ndc_vlasenkova.pdf.

40. Власова Н. О. Економічний ризик підприємств роздрібної торгівлі : навч. посібник / Н. О. Власова, М. А. Дядюк. – Х. : Харків. держ. університет харчування та торгівлі. – 2004. – 141 с.

41. Вовчак О. Д. Банківська справа : навч. посібник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин. – Л. : Новий Світ-2000, 2008. – 560 с.

42. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручник / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2009. – 425 с.

43. Вуколов В. В. Інформаційні ризики в державному управлінні [Електронний ресурс] / В. В. Вуколов. – Режим доступу: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2010-02/10vvvrdu.pdf>.

44. Габидулин И. А. Bancassurance По-Эсэнгевски / И. А. Габидулин, В. Н. Лушниченко // Мир Денег. – 2007. – № 8 (86). – С. 54–59.

45. Гайдаш Н. Банки и страховщики: точный расчет / Н. Гайдаш // Энергия успеха. – 2008. – № 14. – С. 42–43.

46. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова ; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.

47. Гаманкова О. О. Методи державного регулювання ринку страхових послуг / О. О. Гаманкова // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2009. – № 10 (101). – С. 71–73.

48. Гаманкова О. О. Становлення ринкових відносин у сфері страхування в Україні та роль держави в регулюванні цих процесів / О. О. Гаманкова, Д. В. Гаманков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – К., 2009. – Вип. 113/114. – С. 14–19.

49. Герасимович А.М. Проблеми аналітичної оцінки банківських методик визначення кредитоспроможності позичальника-фізичної особи / А.М. Герасимович // Вісник ЖДТУ. Фінанси та статистика. Серія: Економічні науки. – Ж., 2012 - № 3 (61). – С. 313-315

50. Гончарук В. Я сказав / В. Гончарук // Власть денег. – 2009. – № 212. – С. 31.

51. Гранатуров В. М. Управление предпринимательскими рисками: теории и практики / В. М. Гранатуров, И. В. Литовченко. – О. : Эвен, 2005. – 204 с.

52. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения : учеб. пособие / В. М. Гранатуров. – М. : Дело и сервис, 1999. – 112 с.

53. Гриценко Р. Тенденції банківського бізнесу: злиття банків, страхових компаній та пенсійних фондів [Електронний ресурс] / Р. Гриценко // Україна фінансова / Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – 2009. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/063.htm.

54. Грищенко А. І. Ризик-менеджмент в комерційних банках України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Грищенко Андрій Іванович ; Київський національний університет технологій та дизайну. – К., 2009. – 205 с.

55. Грьонинг ван. Х. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Грюнинг Х. ван , Брайович Братанович С. ; пер. с англ. ; вступ. слово К. Р. Тагирбекова. – М. : Весь Мир, 2007. – 304 с.

56. Дані фінансової звітності банків України за 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.

57. Д'яконова І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2007. – 400 с.

58. Д'яконова І. І. Удосконалення банківських операцій і попередження ризиків як умова зміцнення банківської системи України : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2007. – 88 с.
59. Державна реєстраційна служба України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.drsv.gov.ua>.
60. Джумурат О. В. Етапи реалізації ризик-менеджменту / О. В. Джумурат // Митна безпека. – 2010. – № 1. – С. 70–77.
61. Дзюблюк О. Управління кредитним ризиком банку в посткризових умовах економічного розвитку / Олександр Дзюблюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – Вип. 2. – С. 7-16.
62. Донець Л. І. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посібник / Л. І. Донець, О. В. Шепеленко, С. М. Баранцева [та ін.] ; за заг. ред. Л. І. Донець. – К. : ЦУЛ, 2012. – 472 с.
63. Донець Л. І. Основи підприємництва : навч. посібник / Л. І. Донець, Н. Г. Романенко. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 320 с.
64. Дуброва О. С. Сучасний погляд на ризик-менеджмент як важливу складову системи управління підприємством / О. С. Дуброва // Стратегія економічного розвитку України : наук. збірник. – К. : КНЕУ, 2002. – Вип. 1 (8). – 542 с.
65. Економічна енциклопедія : у 3 т. – К. : Академія. – 2002. – Т. 1. – 952 с.
66. Е-polis Страхування on-line [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://e-polis.ua/accreditation>.
67. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный / Т. Ф. Ефремова. – М. : Русский язык, 2000. – 1233 с.
68. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Єрмошенко Анастасія Миколаївна ; Київський національний торговельно-економічний університет. – К., 2006. – 203 с.

69. Єрмошенко А. М. «Bancassurance» як форма взаємодії страхових компаній і банківських установ / А. М. Єрмошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Т. 20. – С. 265–268.

70. Єрмошенко А. М. Альтернативні стратегії інтеграції страхових організацій і банківських установ / А. М. Єрмошенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2 (23). – С. 62–66.

71. Єрмошенко А. М. Аналіз сценаріїв як інструмент протидії ризикам взаємодії страховиків і комерційних банків / А. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10 (100). – С. 88–96.

72. Єрмошенко А. М. Витоки утворення і розповсюдження фінансових конгломератів як способу взаємодії страхового сектора і банківської сфери / А. М. Єрмошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : УАБС НБУ, 2008. – Вип. 23. – С. 310–316.

73. Єрмошенко А. М. Державне регулювання взаємодії страхового сектора і банківської сфери : монографія / А. М. Єрмошенко // Сучасні проблеми розвитку національної економіки і шляхи їх розв'язання / [наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2008. – С. 320–339.

74. Єрмошенко А. М. Деякі чинники максимізації ефективності інтеграції страхових компаній з банками / А. М. Єрмошенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Х. : ХІБС НБУ, 2010. – Вип. I (8), ч. 2. – С. 30–35.

75. Єрмошенко А. М. Дистрибуція фінансових продуктів в контексті взаємодії страховиків і банків / А. М. Єрмошенко // Вісник КНТЕУ. – № 3. – 2010. – С. 49–56.

76. Єрмошенко А. М. Зарубіжний досвід взаємодії страховиків і банківських установ / А. М. Єрмошенко, Л. В. Єрмошенко // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 90–100.

77. Єрмошенко А. М. Інтеграція страхового сектора з банківською сферою як фактор розвитку національної економіки : монографія / А. М. Єрмошенко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 449 с.

78. Єрмошенко А. М. Інтеграція фінансових послуг в контексті взаємодії страховиків і банківських установ / А. М. Єрмошенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 2 (29). – С. 129–135.

79. Загребной В. М. О некоторых актуальных аспектах взаимоотношений страховых компаний и банков в Украине [Электронный ресурс] / В. М. Загребной // IV український банківський форум інституту Адама Сміта. – Режим доступу: http://www.bbs.ua/uscful_information/index.php?id=46&sid=1422.

80. Загребной В. М. Проблеми та перспективи розвитку інноваційних моделей співпраці банку та страхової компанії [Електронний ресурс] / В. М. Загребной // III український банківський форум інституту Адама Сміта. – Режим доступу: http://bbs.ua/uscful_information/index.php?id=46&sid=1165&lang=uk.

81. Закомлистов С. В. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства / С. В. Закомлистов // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 13. – С. 55–56.

82. Зинкевич В. А. Карта рисков – эффективный инструмент управления [Электронный ресурс] / В. А. Зинкевич, В. Н. Черкашенко, К. С. Васильева. – Режим доступу: <http://www.Franklin-grant.ru>.

83. Зінченко В. Підвищення ефективності управління ризиками в умовах активізації споживчого кредитування / В. Зінченко, Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 10. – С. 7–10.

84. Іващук Н. Л. Причини утворення та форми банківсько-страхових груп / Н. Л. Іващук, О. В. Іващук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 611. – С. 64–71.

85. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій / І. Ю. Івченко. – К. : ЦУЛ, 2007. – 344 с.

86. Качанова А. Методологические основы построения банковско-страхового блока финансового супермаркета / А. Качанова // Страхование. – 2005. – № 8. – С. 26–33.

87. Квасницька Р. С. Управління кредитними ризиками в банківській системі / Р. С. Квасницька, Н. В. Кунда // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 6, т. 2. – С. 245–249.

88. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.

89. Кириченко О. Банківський менеджмент / О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко. – К. : Основи, 1999. – 617 с.

90. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент : Навчальний посібник [Текст] / Г. Г. Кірейцев. — [3-є вид.]. - К. : Центр навчальної літератури, 2004. - 531 с.

91. Клапків Ю. М. Формування консолідованої банківсько-страхової бізнес-архітектури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 / Ю. М. Клапків. – Т., 2011. – 20 с.

92. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику / М. С. Клапків // Фінанси України. – № 4. – 2001. – С. 14–20.

93. Клапків Ю. М. Розвиток банківсько-страхової консолідації в умовах глобалізації та лібералізації ринків фінансових послуг / Ю. М. Клапків // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 72, ч. II. – С. 158–163.

94. Клапків Ю. М. Розвиток інтеграції банківського та страхового бізнесу в Україні / Ю. М. Клапків // Зб. наук. пр. Уманського НУС. Серія: Економіка / за ред. А. Ф. Головчука та ін. – 2010. – Вип. 73, ч. 2. – С. 48–55.

95. Клапків Ю. М. Фінансовий механізм консолідації банківсько-страхового бізнесу України / Ю. М. Клапків // Наука й економіка. – 2009. – Вип. 4 (16). – С. 57–64.

96. Клапків Ю. М. Формування консолідованої банківсько-страхової бізнес-архітектури : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Ю. М. Клапків ; Тернопільський національний економічний університет. – Т., 2011. – 249 с.

97. Ключко Л. А. Кризи світових фінансових ринків та їх вплив на банківську систему України / Л. А. Ключко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція ; Ін-т регіональних досліджень НАН України. – Л., 2008. – Вип. 1 (69). – С. 337–346.

98. Ковальов О. П. Сутність атрибутивні якості і функції категорії «ризик» / О. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2006. – № 4. – С. 21–25.

99. Ковальчук Т. Т. Реформування фінансової системи / Т. Т. Ковальчук, В. К. Черняк, В. Я. Шевчук // Актуалітети політики розвитку. – К. : Знання, 2009. – С. 145–176.

100. Ковальчук Т. Т. Фінансові інновації та їх вплив на розвиток фінансових ринків у сучасних умовах / Т. Т. Ковальчук // Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова. Серія № 18: Економіка і право. – 2012. – № 17. – С. 9–17.

101. Кожевникова И. Н. Взаимоотношения страховых организаций и банков / И. Н. Кожевникова. – М. : Анкил, 2005. – 112 с.

102. Козьменко О. В. Розвиток фінансового сектора України як основа забезпечення стабільності економіки / О. В. Козьменко, К. В. Багмет, О. М. Пахненко // Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України : матеріали Міжнародної конференції (Одеса, 21–22 жовтня 2010 р.). – О. : ІПРЕЕД НАН України, 2010. – С. 172–174.

103. Козьменко С. М. Теоретичне підґрунтя банківсько-страхової інтеграції / С. М. Козьменко, К. В. Багмет // Вісник НБУ. – 2014. – № 1. – С. 50–55.

104. Козьменко С. М. Теоретичне підґрунтя банківсько-страхової інтеграції / С. М. Козьменко, К. В. Багмет // Вісник НБУ. – 2014. – № 2 (192). – С. 22–27.

105. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від

23.08.2005 р. № 369-р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=369-2005-%F0>.

106. Костіна Н. І. Система моделей і прогнозів : навч. посібник / Н. І. Костіна, А. А. Алексєєв, О. Д. Василик. – К. : Четверта хвиля, 1998. – 304 с.

107. Костюк В.Н. История экономических учений / В.Н. Костюк. – Москва: Центр, 1997. – 223 с.

108. Кравчук Г. В. Концептуалізація базових понять конкуренції та конкурентоспроможності страхових компаній / Г. В. Кравчук // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1 (30). – С. 97–101.

109. Кредитна система України і банківські технології : навч. посібник : у 3 кн. Кн. 3: Банківські технології / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І. В. Сала. – Л. : ЛБІ НБУ, 2002. – 336 с.

110. Кремень В. М. Особливості використання концепції «bancassurance» у діяльності фінансових конгломератів / В. М. Кремень // Економічний простір. – 2008. – № 20/1. – С. 99–106.

111. Кучеренко В. В. Економічна природа інтеграції банків і страхових компаній / В. В. Кучеренко // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 97–105.

112. Кучеренко В. В. Форми інтеграції банківського та страхового капіталів / В. В. Кучеренко // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 3. – С. 57–66.

113. Лаптырев Д. А. Система управления финансовыми ресурсами банка: Процессы – задачи – модели – методы / Д. А. Лаптырев. – М. : БДЦ-пресс, 2005. – 296 с.

114. Лаврушин О. І. Банківський менеджмент [Текст] : навч. посібн. / О. І. Лаврушин. – 2 – е вид. перероб. і доп. – М : КНОРУС, 2009. – 560 с. – ISBN 978-5-85971-912-9.

115. Ларіонова К. Л. Управління стратегічним співробітництвом банків та страхових компаній в межах фінансового супермаркету / К. Л. Ларіонова. О. С. Чубата // Наука й економіка. – 2009. – № 3 (15), т. 1. – С. 69–77.

116. Ліга страхових організацій України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу: www.uainsur.com.
117. Лукасевич И. Я. Финансовый менеджмент: учебник / И. Я. Лукасевич - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2010. – 768 с.
118. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства / В. В. Лук'янова. – Хмельницький : ПП Ковальський В.В., 2007. – 312 с.
119. Лук'янова В. В. Механізм діагностики діяльності підприємств з урахуванням ризику : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Лук'янова Валентина Вячеславівна. – Хмельницький, 2008. – 452 с.
120. Луців Б. Bancassurance – як форма ефективної співпраці банків і страхових компаній / Б. Луців, О. Притула // Світ фінансів. – 2008. – № 2 (15). – С. 119–123.
121. Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл ; пер. с 14-го англ. изд. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 972 с.
122. Марданов А. Клиент-ориентированная стратегия управления в страховом бизнесе [Электронный ресурс] / А. Марданов, Р. Мунасыпов. – Режим доступа: http://www.winpeak.ru/products_crm/support/article/insurance.
123. Марковиц Г. Отраслевые экономико-математические модели: анализ производственных процессов / Г. Марковиц ; пер. с англ. под ред. Е. М. Четыркина, В. А. Курдюмова. – М. : Прогресс, 1967. – 424 с.
124. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання : навч. посібник / Н. І. Машина. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 188 с.
125. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0104500-04>.
126. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] :

постанова Правління Національного банку України від 2.08.2004 р. № 361. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0361500-04>.

127. Милль Дж.С. Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии. 1 т. М.: Прогресс, 1980-1981.

128. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т. Т. I: От зари цивилизации до капитализма / [сопред. редкол.: Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов] ; отв. ред. Г. Г. Фетисов. – М. : Мысль, 2004. – 718 с.

129. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т. Т. II: Восходящий капитализм / [сопред. редкол.: Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов] ; отв. ред. М. Г. Покидченко. – М. : Мысль, 2005. – 751 с.

130. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т. Т. III: Эпоха социальных переломов / [сопред. редкол.: Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов] ; отв. ред. А. Г. Худокормов. – М. : Мысль, 2005. – 896 с.

131. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. Т. IV: Век глобальных трансформаций / [сопред. редкол.: Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов] ; отв. ред. Ю. Я. Ольсевич. – М. : Мысль, 2004. – 942 с.

132. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. Т. V: Всемирное признание: лекции нобелевских лауреатов / [сопред. редкол. Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов] ; отв. ред. Г. Г. Фетисов. – М. : Мысль, 2005. – 767 с.

133. Михайловська І. М. Обґрунтування принципів і методичних підходів щодо інтеграції банків та страхових компаній / І. М. Михайловська, Н. А. Пенкаль // Управління недержавною підсистемою інфраструктури фінансового ринку для забезпечення соціально-економічного розвитку країни : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. І. М. Михайловської. – ХНУ, 2013. – 326 с.

134. Михайловська І. М. Фактори спрямування розвитку взаємодії страхового та банківського бізнесу послуг / І. М. Михайловська // Вісник

Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4, т. 2. – С. 232–236.

135. Михалевич В. Методы учета риска в задачах принятия решений. – К., 1981. – 15 с.

136. Модель процессов MSF. Белая книга [Электронный ресурс]. – Режим доступа: cs.karelia.ru/~kulakov/.../MSF_process_model_rus.doc.

137. Моисеева Т. Ф. Методы и средства экспертных исследований / Т. Ф. Моисеева. – М. : МПСИ, 2006. – 216 с.

138. Модильяни Фр. Сколько стоит фирма? Теорема MM / Фр. Модильяни, М. Миллер ; пер с англ. – М. : Дело, 1999. – 270 с.

139. Недосекин А. О. Карта банковских рисков, как зеркало системы стратегических показателей [Электронный ресурс] / А. О. Недосекин. – Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m157/3_4_1.htm.

140. Объем средств Фонда гарантирования вкладов сократился [Электронный ресурс] // Деньги. – № 20 (86). – Режим доступа: <http://www.dengi-ua.com/clauses/37017.html>.

141. Огляд ринку «bancassurance»: стратегічний напрямок розвитку страхового ринку України // Страхова справа. – 2004. – № 11. – С. 8–11.

142. Ордовская И. Как работает банковское страхование в Украине и в чём конфликт взаимных интересов страховщиков и банков? [Электронный ресурс] / И. Ордовская // Интернет-журнал о страховании «forINSURER.com». – Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/08/04/24/3470>.

143. Ордовська І. Акредитація страховиків у банках / І. Ордовська // Страхова справа. – 2008. – № 1 (29). – С. 4–14.

144. Орест А. І. Кооперація банків із страховими компаніями / А. І. Орест // Страхова справа. – 2010. – № 3 (34). – С. 26-34.

145. Орлов А. И. Экспертные методы принятия решений [Электронный ресурс] / А. И. Орлов. – Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m157/3_4_1.htm.

146. О случаях допустимости соглашений между кредитными и страховыми организациями [Электронный ресурс] : постановление Правительства Российской Федерации от 30.04.2009 г. № 386. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2740-14>.

147. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.

148. Охріменко О.О. Ідентифікація ризиків інвестиційних проектів промислових підприємств / О.О. Охріменко // Економічний вісник НТУУ "КПІ". – 2014. - № 11. – С. 68-78.

149. Парадигма информационных рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fa-kit.ru/main_dsp.php?top_id=591.

150. Пасько О. М. Визначення оптимальної форми взаємодії банків та страхових компаній в Україні / О. М. Пасько // Зб. наук. пр. ЧДТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 25, ч. 3, т. 2. – С. 112–118.

151. Пенкаль Н.А. Алгоритм процесу управління ризиками взаємодії банків і страхових компаній / Н. А. Пенкаль // Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика / матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (8-10 жовтня 2015 р., м. Хмельницький - Яречме).- Хмельницький: ФО-П Сторожук О.В., 2015. – С. 197-198.

152. Пенкаль Н.А. Аналіз банківського сектору та його вплив на стабільність фінансового ринку / Н. А. Пенкаль // Світ фінансів. – Тернопіль : Економічна думка. – 2015. – Вип. № 3. – С. 94-104.

153. Пенкаль Н. А. Анкета стандартизованого інтерв'ю як дієвий інструментарій при управлінні ризиками взаємодії банків та страхових компаній / Н. А. Пенкаль // Проблеми сучасної економіки: зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 15-16 травня 2015 року) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. У 2-х частинах. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – Ч. 2. – С. 18-23.

154. Пенкаль Н. А. Види та сутність організаційних форм взаємодії банків і страхових компаній / Н. А. Пенкаль // Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика / матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (2-4 жовтня 2014 р., м. Хмельницький).- Хмельницький: ХмЦПП, 2014. – С. 80-81.

155. Пенкаль Н. А. Генезис поняття «економічний ризик» / Н. А. Пенкаль // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25-26 вересня 2015 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2015. – У 2-х частинах. – Ч. 2. – С. 70-73.

156. Пенкаль Н. А. Інноваційні методи фінансового ризик-менеджменту в страховій компанії / Н. А. Пенкаль // Теорія і практика сучасної економіки : XIV міжнар. наук.-практ. конференція (Черкаси, 22 листопада 2013 р.). – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – С. 231–234.

157. Пенкаль Н. А. Інформаційне забезпечення ризик-менеджменту взаємодії банків і страхових компаній / Н. А. Пенкаль // – Вісник Хмельницького національного університету 3. 2015. Економічні науки, Т. 3 – С. 198-200.

158. Пенкаль Н. А. Карта ризиків як інструмент управління ризиками взаємодії банків та страхових компаній / Н. А. Пенкаль // - Перспективи розвитку регіонів: інноваційна діяльність і управління проектами: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24-25 квітня 2015 року) / ГО «Львівська економічна фундація». У 2-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2015. – Ч. 2. – С. 91-94.

159. Пенкаль Н. А. Механізм управління взаємодії банків та страхових компаній / Н. А. Пенкаль // - Пошук ефективних механізмів промислового розвитку в контексті сучасної економічної теорії: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24-25 квітня 2015 р.). – У 2-х частинах. – К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. – Ч. 2. – С. 68-71.

160. Пенкаль Н. А. Обґрунтування принципів і методичних підходів щодо інтеграції банків та страхових компаній : монографія / Н. А. Пенкаль // Управління недержавною підсистемою інфраструктури фінансового ринку для забезпечення соціально-економічного розвитку країни / за заг. ред. канд. екон. наук, доц. І. М. Михайловської. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – С. 181–208.

161. Пенкаль Н. А., Михайловська І.М. Особливості організаційних форм та інституційно-правових основ взаємодії банків та страхових компаній / Н.А. Пенкаль, І.М. Михайловська // – Вісник Хмельницького національного університету 5. 2014. Економічні науки, Т. 1 – С. 105-109.

162. Пенкаль Н. А. Підходи до побудови дієвого управління інформаційно-аналітичними ризиками взаємодії банків і страхових компаній /Н. А. Пенкаль // Глобальні та національні проблеми економіки / Електронне фахове наукове видання. – Миколаїв.: Випуск № 3. Січень 2015 р. – С. 753-757.

163. Пенкаль Н. А. Риск-менеджмент взаимодействия страхового и банковского бизнеса в Украине / Н. А. Пенкаль // Экономика и предпринимательство. – 2014. – № 1, ч. 3. – С. 738–742.

164. Пенкаль Н. А. Ризик-менеджмент взаємодії банків та страхових компаній України / Н. А. Пенкаль // Актуальні проблеми посткризового розвитку банківського сектора України : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та асп. (15–16 травня 2014 р.). – К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. – Т. II. – С. 117–120.

165. Пенкаль Н. А. Управління ризиками взаємодії банків і страхових компаній / Н. А. Пенкаль // Розвиток національної економіки: теорія і практика: матер. Міжнар.наук.-практ. конф. (3-4 квітня 2015 р.). – м. Івано-Франківськ, Тернопіль: Крок, 2015. – Т. I. – С. 223-225.

166. Пенкаль Н. Управление рисками экономического взаимодействия банков и страховых компаний / Н. Пенкаль // Современные проблемы экономики : 2-я междунар. науч. конф. студ., асп. и мол. уч. (г. Ереван, 13.02.2014 г.). – Ереван, 2014. – С. 208–213.

167. Пернарівський О. В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків / О. В. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4 (98). – С. 44–48.

168. Пожар О. М. Управління процентним ризиком банку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси та кредит» / Пожар Олександр Михайлович. – Суми, 2009. – 186 с.

169. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 21 "Вплив змін валютних курсів" [Електронний ресурс] : постанова Міністерства фінансів України від 19.08.2014 р. № 754 із змінами і доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.

170. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 7.07.1999 р. № 163 із змінами і доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0499-99>.

171. Попадюк О.О. Ризик-менеджмент як інтегрований процес управління підприємством / О. О. Попадюк, І. А. Бойко, Г. А. Моніч // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8NND_2011/Economics/6_81389.doc.htm .

172. Прасолова С. Проблеми оцінки та управління процентним ризиком комерційних банків: актуальні аспекти / С. Прасолова // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 36–39.

173. Приказюк Н. В. Співпраця банків і страхових компаній: проблеми та перспективи розвитку / Н. В. Приказюк // Теоретичні та прикладні питання економіка. – 2011. – № 25. – С. 106–113.

174. Приказюк Н. В. Стратегії поведінки страхових організацій на сучасному страховому ринку / Н. В. Приказюк, Г. Ю. Марченко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2010. – № 120. – С. 24–27.

175. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : закон України від 17.09.2008 р. № 514-17. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17&p=1247733120691392>.

176. Про банки і банківську діяльність : закон Української РСР від 20.03.1991 р. № 872-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – С. 281.

177. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 7.12.2000 р. № 2121-ІІІ із змінами і доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-4&p=1247733120691392>.

178. Про внесення змін до Закону України «Про страхування» [Електронний ресурс] : закон України від 7.07.2005 р. № 2774/15. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2774-15>.

179. Про додаткові заходи щодо запровадження безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 18 серпня 2015 року № 478/2015. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0012525-15>.

180. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>.

181. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо загальних підходів до застосування страховиками стрес-тестів [Електронний ресурс] : розпорядження Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 5.12.2006 р. № 6496. – Режим доступу: <http://uapravo.net/data2008/base31/ukr31310.htm>.

182. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо системи управління та розкриття інформації фінансовими установами [Електронний ресурс] : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.12.2005 р. № 5207 – Режим доступу: [http://dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[backPid\]=63&tx_ttnews\[pointer\]=120&tx_ttnews\[tt_news\]=2111&cHash=57341552e9](http://dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[backPid]=63&tx_ttnews[pointer]=120&tx_ttnews[tt_news]=2111&cHash=57341552e9).

183. Про затвердження Положення про організацію операційної діяльності в банках України : постанова НБУ № 254 від 18.06.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 28. – С. 1384.

184. Про затвердження Положення про порядок розрахунку, нарахування і сплати зборів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : рішення Адміністративної Ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 19.08.2014 р. № 1. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1273-12>.

185. Про затвердження Положення про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 09.08.2012 р. № 14. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1548-12>.

186. Про затвердження Правил розміщення страхових резервів із страхування життя [Електронний ресурс] : розпорядження Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 26.11.2004 р. № 2875 із змінами. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1626-04>.

187. Про затвердження Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя [Електронний ресурс] : розпорядження Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 17.12.2004 р. № 3104 із змінами. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0019-05>.

188. Про затвердження принципів корпоративного управління [Електронний ресурс] : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України від 22.07.2014 р. № 955. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/law/18922>.

189. Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками [Електронний ресурс] : рішення Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 14.08.2007 р. № 4. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1002-07>.

190. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII із змінами і доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>.

191. Про Національний банк України : закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – С. 238.

192. Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 11.07.2003 р. № 1057-VI // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47–48. – С. 372.

193. Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 12.05.2014 р. № 277. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>.

194. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : закон України від 23.02.2012 р. № 4452-17. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

195. Про страхування [Електронний ресурс] : закон України від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР із змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1937-14>.

196. Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.09.2009 р. № 1026-р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1026-2009-%F0>.

197. Про схвалення Концепції розвитку системи надання електронних послуг в Україні : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України – Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/sites/default/files/konceptiya_rozvytku_e-poslug.pdf.

198. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III із змінами і доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.

199. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь [Электронный ресурс] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/economic>.

200. Райс Т. Финансовые инвестиции и риск / Т. Райс, Б. Койли ; пер. с англ. – К. : Торгово-издательское бюро ВНУ, 1995. – 592 с.

201. Річні звіти за 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 роки Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступа: <http://www.nfp.gov.ua/734.html>.

202. Рогачев А. Ю. Преимущества комплексного подхода к управлению рисками предприятия / А. Ю. Рогачев // Управление финансовыми рисками. – 2008. – № 1 (13).

203. Розвиток банківської системи України : монографія / О. І. Барановський, В. Г. Барановська, Є. В. Бридун [та ін.] ; за ред. О. І. Барановського. – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2008. – 581 с.

204. Романенко Л. Ф. Аналіз клієнтської бази банків для впровадження маркетингу довгострокових відносин / Л. Ф. Романенко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Д. : ДНУ, 2007. – Вип. 232. – С. 1329–1336.

205. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз ; пер. с англ. со 2-го изд. – М. : Дело, 1997. – 768 с.

206. Сабирьянова Л. Категория «риск», ее содержание и теоретическое обоснование / Л. Сабирьянова // РИСК: Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2011. – № 1. – С. 512–516.

207. Сабодаш Р. Банківське страхування: форми існування в Україні / Р. Сабодаш // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 30–32.

208. Сабодаш Р. Б. Страхування кредитних ризиків: цивільно-правові аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Р. Б. Сабодаш. – К. : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 19 с.

209. Сапа Н. В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління / Н.В. Сапа // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. - № 38. – С. 106 – 115

210. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Дж. Синки-мл. ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.

211. Сисоєва Л. Ю. Банки України в інтеграційних процесах та інвестиційному ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 / Л. Ю. Сисоєва ; ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми, 2011. – 22 с.

212. Сисоєва Л. Ю. Напрямки взаємодії страхових компаній з банківськими установами на інноваційному ринку / Л. Ю. Сисоєва // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конференції (Харків, 27–28 листопада 2008 р.). – Х., 2008. – С. 78–80.

213. Сисоєва Л. Ю. Напрямки інтеграції банків і страхових компаній на інвестиційному ринку України / Л. Ю. Сисоєва // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – 2010. – Вип. 28. – С. 117–124.

214. Сірий Є. В. Підприємницький ризик: Генеза та розвиток соціологічної концептуалізації / Є. В. Сірий // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії . – 10/2007 . – Вип.31 . – С.145-158.

215. Слепухова Ю. Риск как экономическая категория: распределение и перераспределение рисков в страховании / Ю. Слепухова // Страховое дело. – М., 2008. – № 9. – С. 52–60.

216. Слобода Л. Я. Міжнародні вимоги до капіталу та використання похідних фінансових інструментів при оцінюванні та хеджуванні ризиків банківської діяльності / Л. Я. Слобода // Фінансові інструменти: оцінка і

відображення у звітності банків»: монографія / кол. авт. за заг. ред. доктора економічних наук, професора Слав'юка Р. А. 2015 – УБС. - 385 с.

217. Современный экономический словарь / [авт. и сост. Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева]. – 2-е изд. испр. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

218. Сорочинська Н. А. Взаємодія банків та страхових компаній з точки зору системи прийняття рішень / Н. А. Сорочинська // Актуальні проблеми комп'ютерних технологій 2010 : зб. наук. пр. Четвертої всеукр. наук.-техн. конференції. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – Т. 2. – С. 112–115.

219. Сорочинская Н. А. Взаимодействие страхового и банковского рынка: мировой опыт и Украина / Н. А. Сорочинская // Современные проблемы экономики : сб. науч. работ Междунар. науч.-практ. конф. студ., асп. и молодых ученых. – Ереван, 2013. – С. 170–174.

220. Сорочинська Н. А. Михайловська І.М. Інтеграція банків та страхових компаній як дієва модель співробітництва / Н. А. Сорочинська, І. М. Михайловська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 1, т. 1. – С. 154–157.

221. Сорочинська Н. А., Михайловська І.М. Конкуренція як стимул утворення нових фінансових послуг / Н. А. Сорочинська, І. М. Михайловська / Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. – № 3, т. 3. – С. 112–118.

222. Сорочинська Н. А., Михайловська І.М. Перспективи розвитку стратегічних альянсів банків та страхових компаній в Україні / Н. А. Сорочинська, І. М. Михайловська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми, 2010. – Вип. 29. – С. 338–348.

223. Сорочинська Н. А. Перспективи та шляхи покращення кадрового забезпечення фінансових інститутів на ринку України / Н. А. Сорочинська // Актуальні проблеми підвищення якості підготовки фахівців у галузі економіки в умовах сталого економічного розвитку України : зб. матеріалів

II всеукр. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 25–26 жовтня 2012 р.). – Хмельницький : ХНУ, 2012. – С. 44–46.

224. Сорочинська Н. А. Ситуація на фінансовому ринку України, вплив економічної кризи та перспективи розвитку сфери фінансових послуг / Н. А. Сорочинська // Сучасні підходи, методи та моделі в управлінні фінансами: економічний і соціальний аспекти : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського, канд. екон. наук, доц. І. М. Михайловської. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – С. 223–238.

225. Сорочинська Н. А. Страховий ринок в умовах світової та національної фінансової кризи / Н. А. Сорочинська // Проблеми розвитку соціально-економічних систем в контексті глобалізаційних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчених (Хмельницький, 5–8 травня 2011 р.) – Хмельницький, 2011. – Т. 1. – С. 163–165.

226. Старостіна А. О. Ризик менеджмент : навч. посібник / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка» 2004. – 200 с.

227. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко, О. Ю. Пригара // Маркетинг в Україні. – 2007. – № 2. – С. 40–44.

228. Степанова Т.А. Управление рисками внешнеэкономической деятельности / Т.А. Степанова, Д.В. Пудрик // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 53. – С. 29–39.

229. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент: теория и практика; Учебник / Под ред. Е. С. Стояновой,- 6-е изд. М.: Изд-во Перспектива, 2010. - 656 с.

230. Стратегічне управління страховою компанією: Кол. Моногр. / В.М.Фурман, О.Ф. Філонюк, М.П. Ніколенко, О.І. Барановський та ін.; Наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2008. – 440 с.

231. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія / О. В. Козьменко [та ін.]. – Суми : Університетська книга, 2011. – 388 с.

232. Ткаченко Н.В. Забезпечення стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика [Текст]: монографія / Н.В. Ткаченко; Нац.банк України, Ун-т банк.справи. – Черкаси: «Черкаський ЦНТЕІ», 2009. – 570 с.

233. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановский ; предисл., коммент. : Л. А. Булочникова, Г. Н. Сорвина, Т. П. Субботина. – М. : Экономика, 1989. – 496 с. – (Экономическое наследие)

234. Тюленева Ю. В. Визначення категорії «ризик підприємницької діяльності» як основа ефективної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Ю. В. Тюленева // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2001_30/Matash.pdf.

235. У тіні страхового ринку // Українська газета плюс. – 2008. – № 45. – С. 12.

236. Фатхутдинов Р. А. Управленческие решения : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – 6-е изд., пераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 344 с.

237. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

238. Форіншурер – Страховий портал – Рейтинг страхових компаній [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/ratings/nonlife/>.

239. Фрост Стівен М. Настільна книга банківського аналітика. Гроші, ризики і професійні прийоми / Стівен М. Фрост. ; пер. с англ. за наук. ред. М. В. Рудя. – Д. : Баланс Бізнес Букс, 2006. – 672 с.

240. Хохлов Н. В. Управление риском / Н. В. Хохлов. – М. : Юнити-Дана, 2009. – 239 с.

241. Цыганов А. А. Интеграционные структуры банковско-страховых групп / А. А. Цыганов. П. А. Гришин // Финансы и кредит. – 2007. – № 36 (276). – С. 51–57.

242. Черкасов В. В. Проблемы риска в управленческой деятельности : монография / В. В. Черкасов. – М. : Рефа-бук ; К. : Ваклер, 1999. – 288 с.
243. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия / Г. В. Чернова. – СПб. : Ин-т страхования, 2000. – 170 с.
244. Чернова Г. В. Управление рисками : учеб. пособие / Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев. – М. : ТК «Велби» ; Изд-во «Перспектив», 2006. – 160 с.
245. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Д. Бэйли. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 1024 с.
246. Шірінян Л. Рейтингова система і рейтинг – оцінка фінансової стійкості страхових компаній України / Л. Шірінян // Світ фінансів. – 2007. – № 2 (11). – С. 153–163.
247. Школьник І. О. Вплив міжнародних фінансових конгломератів на розвиток фінансового ринку України / І. О. Школьник, В. М. Кремень // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 34–42.
248. Школьник І. О. Державне регулювання фінансового ринку: вітчизняний та зарубіжний досвід / І. О. Школьник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка). – Ужгород, 2007. – Спецвип. 22. – С. 140–145.
249. Школьник І. Критерії ідентифікації фінансового конгломерату: вітчизняний та європейський підходи / І. Школьник, О. Козьменко, В. Кремень // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 32–36.
250. Ястремський О. І. Основи теорії економічного ризику: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. І. Ястремський. – К.: “АртЕк”, 1997. – 248 с.
251. Яцентюк О. Особенности банковского страхования: мировой опыт и российские реалии / О. Яцентюк // Страхование дело. – 2006. – № 2. – С. 9–16.
252. Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks. [Electronic resource] / Basle Committee on Banking Supervision. – 2005. – Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bcbs119.htm>.

253. An internal model-based approach to market risk capital requirements. [Electronic resource] / Basle Committee on Banking Supervision, 1995. – Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bcbs17.htm>.

254. Analyse de la situation de la bancassurance dans le monde // Focus SCOR Vie. – 2005. – 39 p.

255. Bancassurance: tendance émergentes, opportunité et défis [Electronic resource] // SIGMA Swiss Re. – 2007. – № 5. – 44 p. – Mode of access: http://www.swissre.com/resources/3295ee00473a10f39670fefbf51d1fb2-sigma_5_2007_f.pdf.

256. Bente C. Benefits of bancassurance [Electronic resource] / C. Bente, E. Ghilimei. – Mode of access: <http://steconomice.uoradea.ro/anale/volume/2008/v3-finances-banks-accountancy/012.pdf>.

257. Chapman, Robert J. Tools and techniques of enterprise risk management / Robert J. Chapman. – Wiley Finance. 2006. – 466 p.

258. Directive 2011/89/EC of the European Parliament and of the Council of 16 November 2011 amending Directives 98/78/EC, 2002/87/EC, 2006/48/EC and 2009/138/EC as regards the supplementary supervision of financial entities in a financial conglomerate [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:326:0113:0141:EN:PDF>.

259. Encyclopedia of finance / edited by Cheng Few Lee and Alice C. Lee. – Springer Science+Business Media, Inc. 2006. – 855 p.

260. Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards – Home page [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.bis.org/press/p100912.pdf>.

261. Herring R. J. Corporate structure of financial conglomerates / R. J. Herring, A. M. Santomero // Journal of Financial Services Research. – 1990. – P. 471–497.

262. HIH Insurance – Home page [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.hih.com.au/>.

263. Insurance Sector: a sector with possibilities [Electronic resource] // Madrid Centro Financiero. – 2009. – 5 p. – Mode of access: <http://www.madrid-financialcentre.org/.../ficha-xi-seguros-ingles-final-julio-09.doc>.

264. International convergence of capital measurement and capital standards: A revised framework [Electronic resource] / Basle Committee on Banking Supervision, 2004. – Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>.

265. Liquidity Risk: Management and Supervisory Challenges. – Basel Committee of Banking Supervision. – February 2008. – 16 p.

266. Madsen A.G. Conglomerates: Economic conduct and performance [Electronic resource] / A. G. Madsen, R. G. Walsen // American Journal of Agricultural Economics – 1969. – Vol. 51 (No. 5). – P. 1495–1505. – Mode of access: <http://ajae.oxfordjournals.org/content/51/5/1495.full.pdf+html>.

267. Messyasz-Handsckhe A. Bancassurance – współpraca czy konkurencja / A. Messyasz-Handsckhe // Bank i Kredyt. – 2002. – № 4. – P. 51–55.

268. National Association of Insurance Commissioners – Official Site [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.naic.org/>.

269. National Organisation of Life and Health Insurance Guaranty Association – Official site [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nolhga.com/factsandfigures>.

270. Penkal N. A. Common risks for banking and insurance institutions / N. A. Penkal // Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. Vol. 2. - Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2015. – P. 96-99.

271. Principles of Insurance Risk Management [Electronic resource] / European Insurance and Pensions Committee (EIOPC), 2010. – Mode of access: http://ec.europa.eu/finance/insurance/eiopc/index_en.htm.

272. Sahay K. Bancassurance – an Effective Distribution Model / Kamalji Sahay // Banking frontiers. – 2010. – № 2. – P. 14–15.253. Shkolnyk I. Risk management of financial supermarkets / I. Shkolnyk // Problems and Perspectives in

Management. International Research Journal. – 2008. – Vol. 6, Issue 1, № 1. – P. 24–30.

273. Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision, 2003. – Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bcbs96.htm>.

274. Tapiero Charles S. Risk and financial management: mathematical and computational methods / Charles S. Tapiero. – Wiley Finance, 2004. – 341 c.

275. The supervisory treatment of market risk [Electronic resource] / Basle Committee on Banking Supervision. – 1993. – Mode of access: <http://www.bis.org/bcbs/publ/wp28.htm>.

276. Warth W. P. L'etat de la bancassurance en Europe / W. P. Warth, V. Ledéroff // Banque. – 1997. – № 577. – P. 42–45.

